

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Role školy v souvislosti s fenoménem (soukromého) doučování

Role of the School in Connection with the (Private) Tutoring Phenomenon

Bc. Hana Šmejkalová

Vedoucí práce: PhDr. Vít Šťastný, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Matematika – Pedagogika

2019

Odevzdáním této diplomové práce na téma Role školy v souvislosti s fenoménem (soukromého) doučování potvrzuji, že jsem ji vypracoval/a pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 30. 5. 2019

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. Vítovi Šťastnému, Ph.D. za věcné odborné připomínky, čas, trpělivost i za rychlé reakce. Dále bych chtěla poděkovat všem, kdo se podíleli na mém výzkumu, hlavně kolegům učitelům, panu řediteli zkoumané školy a v neposlední řadě mé rodině.

ABSTRAKT

Cílem diplomové práce je formou jednopřípadové studie popsat vztah konkrétní základní školy a soukromého doučování na příkladu 2. stupně této školy z pohledu všech účastníků vzdělávacího procesu. V průběhu zpracování se tato škola stala účastníkem programu MŠMT Šablony, a proto je práce rozšířena o průzkum, jak tento program ovlivnil chod školy. Jsou vymezeny základní pojmy jako soukromé a školní doučování, typy jeho organizačních forem, účastníci doučování, a je popsán postup a metodologická východiska výzkumu. Byly použity různé formy sběru dat, kvantitativní dotazníky pro žáky (n=247) a kvalitativní rozhovory s vedením školy, učiteli a rodiči (n=13). Na zkoumané základní škole vedle sebe fungují oba typy doučování, soukromé i školní, ale ne ve velkém rozsahu. Škola soukromé doučování toleruje, ale nepodporuje. Přesto škola v rámci projektu Šablony nabízí školní doučování, které je vhodnou pomocí slabým žákům, jeho forma však nevyhovuje škole ani dětem. Soukromé doučování je z velké části vyvoláno požadavky přijímacího řízení na SŠ. Toto doučování často vyhledávají lépe situované rodiny, čímž se prohlubuje nerovnost mezi žáky. Doučování na škole je velkou zátěží pro učitele, kteří buď poskytují nárazové konzultace zdarma, nebo se zúčastní Šablon. Jen výjimečně učitelé poskytují soukromé doučování.

KLÍČOVÁ SLOVA

Soukromé doučování, školní doučování, dotační program, školní neúspěšnost

ABSTRACT

The aim of the thesis is to describe reference of an elementary school to private tutoring in form of one – case study, concerning second grade of a factual elementary school taken as example, from the viewpoint of all the participants of the educational process. In the course of this work the school became participant of a programme of Ministry of education, youth and sports (MŠMT) – Patterns; that's why the work is enlarged by research of the way this programme has influenced the operation of school. Basic terms are defined, like private and school tutoring, types of its organisational forms, participants of tutoring; also methodology of the research is described. The research plan was set as one-phase research with mixed-method research design. Different forms of data collection were used: the quantitative questionnaires for pupils (n=247) and qualitative interviews with the school leadership, teachers and parents (n=13). There are both types of tutoring in function at the given elementary school, private and school ones, but not in a big scale. The school tolerates private tutoring but doesn't encourage it. Nevertheless the school offers school tutoring within the framework of the project Patterns, which provides adequate help to weak pupils, but its form doesn't satisfy school or children. Private tutoring is to great measure initiated by demands of entrance examinations for secondary schools. This type of tutoring is often sought-for by families in better financial situation, which deepens disparity of pupils. School tutoring is a great burden for teachers, who either offer single consultations for free or they participate in Patterns. Teachers provide private tutoring only scarcely.

KEYWORDS

Private tutoring, Patterns, Relations between school and tutoring, Motivation, School tutoring

Obsah:

1	Úvod.....	8
2	Teoretická východiska zkoumané problematiky	9
2.1	Dosavadní stav zkoumané problematiky.....	9
2.2	Doučování jako předmět výzkumu	10
2.3	Základní terminologie	12
2.4	Aktéři doučování	15
2.5	Organizační formy doučování	21
2.6	Důvody doučování	23
2.7	Faktory ovlivňující využití doučování	25
2.8	Vztah školy a soukromého doučování	28
2.9	Shrnutí	31
3	Metody výzkumu.....	33
3.1	Cíl práce	33
3.2	Metodika práce	33
3.3	Výzkumné otázky.....	34
3.4	Strategie výběru a výzkumný terén	35
3.5	Metody sběru dat.....	37
4	Empirická zjištění.....	41
4.1	Pohled rodičů na doučování	41
4.2	Pohled učitelů.....	57
4.3	Pohled vedení školy	63
4.4	Pohled žáků	67
4.5	Shrnutí výsledků empirického výzkumu.....	82
4.6	Pohled autorky na oba druhy doučování	84
5	Diskuze.....	86
5.1	Stav SD a ŠD na druhém stupni konkrétní základní školy, jejich vzájemný vztah..	86

5.2	Faktory ovlivňující využití obou typů doučování	89
5.3	Vliv soukromého a školního doučování na chod školy.....	91
5.4	Co vypovídá stav SD a ŠD o zkoumané škole?	93
5.5	Je doučování organizované školou přínosné?	93
5.6	Reflexe průběhu průzkumu	94
6	Závěr.....	96
7	Seznam použitých zkratk.....	98
8	Seznam tabulek	99
9	Seznam grafů.....	100
10	Literatura	101
11	Seznam příloh.....	105

1 Úvod

„Neodsuzujte žáka, který se ihned neprojeví schopnostmi. Mladá duše je plna problémů a záhad, které se často projeví až později; které potřebují čas, než se dá všechno do pořádku.“

Bohuslav Martinů

Společenské změny, především po roce 1989, přinášejí i změny v systému českého školství. Ve třídách základních škol se díky inkluzi setkávají děti s různou schopností pochopit probíranou látku, zvyšuje se počet dětí z cizojazyčných rodin, mění se sociální složení obyvatelstva, v některých lokalitách vznikají tzv. sociálně vyloučené lokality (Gabal & Vlček; 2010). V posledních letech zastává stále významnější úlohu ve vzdělávacím procesu doučování, které již není chápáno jen jako doplnění nedostatečně pochopeného učiva. Doučování se stává nástrojem k přípravě na přijímací zkoušky, protože zvyšuje šanci na přijetí žáků na žádanou školu (Průcha, 2005). Rozvíjející se soukromé (placené) doučování má nesporně pozitivní vliv na úroveň vzdělanosti, ale může také přispívat k prohlubování některých nežádoucích společenských jevů, jako je privatizace školství a nerovnost v přístupu ke vzdělání, kterou potvrzují mnohé průzkumy, například mezinárodní šetření PISA (2015). Tuto nerovnost se v poslední době snaží zmírnit Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy prostřednictvím dotačních programů, vyhlášených od roku 2017/2018 (tzv. Šablony), které poskytují školám peníze na doučování dětí ohrožených školním neúspěchem.

Cílem práce je popsat a analyzovat fenomén doučování na 2. stupni konkrétní základní školy z pohledu různých aktérů (rodiče, žáci, učitelé, vedení školy) a na základě toho identifikovat souvislosti soukromého doučování se školním vzděláváním. V práci se zaměřuji i na nový fenomén školního doučování, které se v poslední době zásluhou programu Šablony stává součástí edukační činnosti školy.

V první fázi své práce jsem se snažila shrnout teoretické poznatky a výsledky vědeckého výzkumu fenoménu doučování, na které jsem chtěla navázat vlastní výzkumnou prací, pro kterou jsem si zvolila metodu případové studie. Tato metoda je jedním ze základních výzkumných designů, umožňující pochopení složitých jevů a jejich souvislostí (Švaříček & Šedřová, 2007). Dotazováním jednotlivých žáků a jejich rodičů jsem formou dotazníku nebo rozhovoru zjišťovala, jaké formy doučování využívají a jak je hodnotí. V rozhovorech s učiteli a vedením školy jsem získala informace o tom, jak doučování žáků doposud probíhalo a jak se tento přístup změnil díky zavedení školního doučování. Zjišťovala jsem, jestli školní doučování mělo pozitivní vliv a jestli v něm vidí nějaké zápory, jaké důvody je vedly k tomu, aby se na

toto školní doučování přihlásili. Svou práci jsem se tedy pokusila ověřit, jakým způsobem probíhá na dané škole soukromé doučování a jak školní doučování z programu Šablony ovlivnilo provoz školy.

2 Teoretická východiska zkoumané problematiky

2.1 Dosavadní stav zkoumané problematiky

Soukromé doučování je jev v posledních desetiletích natolik rozšířený, že se stává součástí vládní politiky vzdělanosti v řadě států i předmětem vědeckého zkoumání. Mohutný rozvoj soukromého doučování totiž může naznačovat, že vzdělávací systém není dostatečně efektivní (Mischo & Haag, 2002) nebo je příčinou nerovného přístupu ke vzdělání. Mark Bray, významný badatel v oblasti doučování, stanovil typologii vzdělávacích politik ve vztahu k soukromému doučování (Bray 1999, 2003), nejprve v 6 typech, které později zúžil na 4 typy: Aktivní podpora, pozorování a regulace, ignorování, zákaz. Tyto typy vyjadřují, jaký vztah zaujímá stát k soukromému doučování, které nemusí být chápáno vždy jako přínosné (Bray, 2003), ale odráží se v něm i riziko privatizace veřejného školství (přenos některých kompetencí na soukromé organizace) a z toho vyplývající zvětšování sociálních rozdílů v přístupu ke vzdělání. Vztah státu k soukromému doučování není závislý jen na úrovni jeho ekonomiky, ale odráží se v něm i úroveň státní regulace.

Soukromé doučování je velmi rozšířeno především ve Východní Asii, což je dáno i historickým vývojem a konkurenčním prostředím ve školství. Žáci využívající soukromé doučování zvyšují svoje šance na lepší vzdělání, které je vysoko na hodnotovém žebříčku společnosti (Hong-Kong, Japonsko, Jižní Korea). Ignorování existence soukromého doučování ze strany státu může vést i k jistému zneužívání ze strany učitelů, především v méně ekonomicky rozvinutých zemích, kde si učitelé vynucují účast žáků na placeném doučování, jak bylo zdokumentováno například v Kambodži (Bray, 1999). V některých asijských zemích je doučování zákonem zakázáno (Korea, Barma), a tento zákaz je vyvážen nabídkou bezplatného doučování.

V Evropě není soukromé doučování tolik rozšířené jako v Asii, i když v posledních letech i zde dochází k jeho rozvoji. Evropský přístup k soukromému doučování je velmi rozmanitý, od aktivní podpory po nezájem o tuto problematiku. Příkladem aktivní státní politiky je Francie, která od 80. let 20. století zavedla daňové odpisy pro instituce poskytující soukromé doučování, čímž umožnila rozvoj "doučovacího průmyslu" (Ollerová & Glasman, 2013, citováno podle

Šťastný, 2014, s.360). Zároveň však Francie podporuje i bezplatné školní doučování pro znevýhodněné žáky. Finský systém bezplatného školního doučování zaručuje rovný přístup ke vzdělání, což je jednou z příčin, proč je finské školství hodnoceno jako velmi kvalitní (Průcha, 2005). I ostatní skandinávské země jdou cestou podpory slabších žáků z veřejných zdrojů, a tím pomáhají odstranit nerovnosti ve vzdělání. V některých zemích je doučování regulováno různými právními předpisy (Litva, Německo, Slovensko), jiné země nijak do soukromého doučování nezasahují (Chorvatsko, Velká Británie). Mezi tyto země patří i Česká republika, která soukromé doučování nijak nereguluje, ale ani nepodporuje (do zahájení programu Šablony), doučování pouze podléhá stejným pravidlům jako ostatní podnikatelské subjekty (Šťastný, 2014).

Velký rozvoj doučování v posledních letech se rovněž odráží ve změnách jeho forem, rozšiřuje se využívání moderních technologií, obzvláště v anglicky mluvících zemích, kde se rychle rozvíjí globální doučování prostřednictvím internetu (offshoring). Z globálního doučování tak vzniká nový "doučovací průmysl", ve kterém se významně angažuje například Indie (vynikající znalost globálního jazyka – angličtiny, dobrá úroveň vzdělání, nízká cena služeb). Tímto tématem se zabývali např. Ventura a Jang (2010).

V některých ekonomicky rozvinutých zemích se objevuje i školní doučování, tedy doučování organizované školou, placené z veřejných prostředků (Francie, skandinávské země).

2.2 Doučování jako předmět výzkumu

Nejvýznamnějším autorem zahraničních publikací a renomovaným odborníkem na soukromé doučování je profesor Mark Bray. Tento autor vydal více než 90 knih a více než 120 článků. Ve své první publikaci (Bray, 1999) zaměřené na doučování věnuje autor hodně prostoru definování pojmů a jejich vysvětlování. Významný je pojem *shadow education* neboli stínové vzdělávání, který se objevuje i v názvu knihy. Ve svých knihách se zaměřuje také na to, jak probíhá doučování/stínové vzdělávání v různých zemích a snaží se najít příčiny tohoto vývoje. M. Bray rovněž popsal vztah soukromého doučování k různým typům vzdělávacích politik ve světě, zaměřil se především na prostředí Asie, kde se doučování stalo masovým jevem.

V České republice dochází u soukromého doučování po roce 1989 k velkým změnám v jeho charakteru i rozsahu. Předmětem výzkumů se doučování stalo teprve v posledních letech (Straková & Greger 2013; Šťastný 2014, 2016, 2017; Šťastný & Walterová 2019; Terreros 2018). Doučování na základní škole se věnuje i několik diplomových prací (Höschlová, 2012; Chramostová, 2014; Novotná, 2015; Myslivcová, 2018). Většina těchto prací se alespoň

okrajově dotýká vztahu školy a soukromého doučování. Žádná z prací, zabývajících se kvantitativním výzkumem, není srovnatelná s výzkumem, který provádím v rámci své diplomové práce, protože skupiny respondentů nejsou totožné (v mé práci jsou to žáci 2. stupně). Tyto práce však ukazují jisté tendence, například četnost doučování v závislosti na blížícím se přijímacím řízení či využívání různých forem doučování.

Vztahu soukromého doučování a školy se dotkli Straková a Greger (2013) ve své empirické studii o přechodu dětí ze základních škol na víceletá gymnázia. Tito autoři zkoumali faktory ovlivňující přechod žáků z 5. ročníků na osmileté gymnázium, tedy i přípravu na zkoušky prostřednictvím doučování. Zajímavým zjištěním je, že 68,1 % žáků tvrdí, že v přijímacích zkouškách byly úlohy, které žáci ve škole neprobírali. Tyto výsledky dokazují, že jsou zvýhodněny děti, které se na přijímací zkoušky připravují i mimo školu. Jak zmiňuje Straková a Greger (2013, s. 84): „*Tím, že systém spoléhá na přípravu v rodině, jsou žáci z rodin, které jim nejsou schopny pomoci s přípravou nebo jim přípravu zaplatit, v přístupu ke studiu značně znevýhodněni.*“ Celá studie dokázala, že významným prediktorem úspěchu u přijímacích zkoušek jsou nejen schopnosti žáka, ale také domácí příprava, což opět nabádá rodiče investovat do doučování.

Tématu doučování v České republice se od roku 2014 intenzivně věnuje V. Šťastný. Nejrozsáhlejší je jeho disertační práce z roku 2017, ve které se zabýval rozšířením, charakteristikami, faktory a determinanty ovlivňujícími využití či nevyužití soukromého doučování na vyšším sekundárním stupni vzdělávání (Šťastný, 2017). Věnoval se rovněž soukromému doučování na středních školách, vypracoval přehledovou a metodologickou studii klíčových témat a metod výzkumu soukromého doučování (Šťastný, 2016) nebo studii Soukromé doučování a vzdělávací politiky v Evropě (2014), ve které zhodnotil typy vzdělávacích systémů ve vztahu k soukromému doučování ve vybraných evropských zemích. Při hodnocení jednotlivých systémů používal Brayovu typologii tohoto vztahu a soustředil se na jeho spravedlnost, protože soukromé (placené) doučování může způsobit nerovný přístup ke vzdělání. Zatím poslední práce Víta Šťastného a Elišky Walterové (2019) ukazuje, jakým způsobem může škola působit na poptávku žáků po soukromém doučování. Autoři formulují faktory spojené se školou, které ovlivňují poptávku po soukromém doučování, a navrhují konceptuální rámec pro klasifikaci těchto faktorů. Toto téma je pro moji práci důležité, podrobněji se jím zabývám v kapitole 2.8.

Barbora Terreros (2018) publikovala výsledky dotazníkového šetření žáků 9. tříd škol (n=1016) ve Středočeském a Ústeckém kraji. Studie potvrdila existenci stínového doučování na

základních školách, především v posledních dvou ročnících. Hlavní motivací je pro doučované snaha zlepšit si známky a připravit se na přijímací řízení na střední školy. Studie rovněž potvrdila souvislost zájmu o soukromé doučování se socio-ekonomickým statusem rodiny a vzděláním rodičů. Práce Barbory Terreros je tematicky velmi blízká mé práci, ale zahrnuje pouze respondenty z 9. tříd, a proto nelze výsledky srovnávat.

Problematikou doučování se u nás také zabývalo několik autorů diplomových prací. Tyto práce především shromažďovaly kvantitativní data o doučování na obou stupních základní školy, bohužel ani jedna práce neměla stejný okruh respondentů, a tak nemohu jejich výsledky srovnávat se svými. Höschlová (2012) detailně popisuje doučování na 1. stupni základní školy. Autorce této práce se podařilo získat 100 respondentů, mohla na ni navázat Chramostová (2014), která práci Höschlové rozšiřuje o další respondenty (n = 134) při využití stejných výzkumných nástrojů. Rozšiřuje ji nejen počtem respondentů, ale více se zaměřuje na doučování dětí ze socio-kulturně znevýhodněného prostředí, proto zde popisuje charitativní organizace pomáhající takto znevýhodněným dětem a detailně popisuje jejich možnosti doučování. Další prací, zabývající se doučováním, je diplomová práce Myslivcové (2018). V práci autorka detailně zkoumala Základní školu ve městě Tábor. Zde pomocí dotazníkového šetření zjišťovala od rodičů a žáků 1. i 2. stupně, jak nahlízejí na problematiku doučování. První část praktické části této práce se týká dotazování rodičů (n=114). Na druhém stupni dotazník vyplnilo jen 50 rodičů. Autorka uvádí, že doučování v této škole využívá jen 18 % ze všech dotázaných, to je pravděpodobně způsobeno převahou rodičů na prvním stupni, kdy potřeba doučování ještě není tak velká. Podle názoru rodičů by doučování mělo probíhat hlavně ve škole. Výsledky, které mohu porovnávat se svou prací, jsou výsledky dotazníkového šetření mezi žáky na druhém stupni. Autorce se podařilo získat 73 respondentů, z nichž 19 (26 %) využívá doučování. Autorka bohužel nespecifikuje otázku, o jakou formu doučování se jedná. Myslivcová potvrzuje, že nejčastějšími předměty doučování jsou anglický jazyk (74 %), matematika (37 %) a český jazyk (21 %). Autorka práci využívá jako mapování lokace pro další podnikání. Otázky jsou tedy formulované podmiňovacím způsobem (Kde by mělo doučování probíhat? Jak často by mělo doučování probíhat?) a nelze je tedy chápat jako popis skutečnosti. Ze zjištěných výsledků vyplývá, že na této škole probíhá soukromé doučování placenou i neplacenou formou, kterého se účastní pouze malá část žáků.

2.3 Základní terminologie

V této kapitole se pokusím shrnout a utřídit používanou terminologii týkající se doučování, a

definovat základní pojmy, které budou v práci používány – doučování, stínové vzdělávání, soukromé doučování a školní doučování.

2.3.1 Doučování

Doučování je v Pedagogickém slovníku definováno takto:

„Forma pomoci žákům, kteří mají z různých důvodů učební problémy, nestačí tempu školního vyučování nebo dosahují slabších studijních výsledků. V ČR dnes zprav. není organizováno školou, probíhá mimo ni z iniciativy rodičů (zejm. doučování soukromými učiteli a firmami).“

(Průcha, Walterová & Mareš, 2013, s.59)

V České republice je pojem doučování chápán jako výuka školních předmětů doplňující školní výuku. Cílem doučování je primárně zlepšení prospěchu, doplnění chybějícího či nepochopeného studia, ale můžeme sem zařadit i získání dalších znalostí nad rámec běžné výuky a velkou skupinu doučování tvoří příprava na různé typy zkoušek (přijímací řízení) (Průcha 2015). Doučování je úzce svázáno se školní výukou, nelze do něj tedy zahrnout neformální vzdělávání, které slouží k získávání nových kompetencí (např. hra na hudební nástroj) a které probíhá mimo školu.

V cizojazyčné odborné literatuře se v souvislosti s doučováním objevují dva termíny – *shadow education* a *private supplementary tutoring*, do češtiny tyto pojmy překládáme jako stínové vzdělávání a soukromé doučování. Oba tyto pojmy jsou obsahově velmi blízké.

2.3.2 Stínové vzdělávání

„Pojem stínové vzdělávání (shadow education) objasňuje Mark Bray ve své první přehledové monografii, která se týká soukromého doučování, a zdůvodňuje, proč použil metaforu stínu:

(a) soukromé doučování existuje pouze díky existenci formální školní výuky (stejně jako stín díky předmětu, který jej vrhá);

(b) změní-li se podoba formálního vzdělávání, změní se i charakteristika soukromého doučování;

(c) ve většině společností je mnohem větší pozornost věnována formálnímu vzdělávacímu systému, nikoliv stínu (doučování); a konečně

(d) rysy a vlastnosti systému soukromého doučování jsou mnohem méně ostré a jasné než u formálního vzdělávání.“

(Bray, 1999, s. 13)

Bray chápe stínové doučování jako placený doplňkový vzdělávací systém, zahrnující různé typy či druhy soukromého doučování a odrážející potřeby a změny ve formální výuce. Myšlenka stínu vyjadřuje jejich vzájemný vztah. Zkoumáním odrazu lze zkoumat samotný objekt, změny v doučování ukazují, že se mění i systém vzdělávání. Rozvoj doučování může ukazovat na nedostatky v systému vzdělávání. Zároveň doučování může být příkladem, kam by se formální vzdělávání mělo ubírat – stejně jako doučování by mělo být pružnější, vynalézavější, více individualizované, zohledňující rozdíly mezi žáky.

2.3.3 Soukromé doučování

Pojem soukromé doučování (*private supplementary tutoring*) definují Dang a Rogers (2008) jako doučování ve školních předmětech, které je placené a poskytované mimo výuku ve škole. Pojem soukromé tedy naznačuje, že jde o placenou formu doučování, do které lze zahrnout i přípravu na zkoušky. Blíží se tak pojetí soukromého doučování v České republice. Rovněž M. Bray (1999) chápe soukromé doučování jako placenou službu, poskytovanou mimo formální vzdělání, nepatří sem tedy doučování bezplatné.

Z pohledu platby za doučování existují v České republice obě formy – placená a bezplatná. Bezplatné doučování probíhá v rámci rodiny, školy (ochotní učitelé ve svém volném čase) či neziskových organizací, kde je součástí jejich sociální práce s komunitami postavené na práci dobrovolníků a je poměrně rozšířené, jak vyplývá z výzkumných prací Barbory Terreros: 27 % doučovaných využívá rodinné příslušníky, 18,5% bezplatné doučování (Terreros, 2018). Od roku 2016 se bezplatné doučování, placené z veřejných zdrojů, objevuje i na školách (program Šablony). Placené soukromé doučování poskytují především jednotlivci jako formu přivýdělku (studenti, důchodci) či specializované agentury.

Soukromé doučování je v České republice chápáno jako doučování z důvodů nápravy nedostatků ve vzdělání i přípravy na zkoušky, odehrávající se mimo rámec školy a za úplatu. V této práci budu používat tuto formulaci pro placené mimoškolní doučování.

2.3.4 Školní doučování

Školní doučování je chápáno jako doučování organizované školou, které je pro žáky bezplatné (tedy placené z veřejných zdrojů). V některých ekonomicky vyspělých zemích je doučování součástí školní výuky, například ve Francii či Finsku. Od roku 2016 se i na českých školách objevuje doučování organizované přímo školou z programů MŠMT Šablony (kapitola 2.8.1).

2.4 Aktéři doučování

Doučování je proces, kterého se účastní dva hlavní aktéři – doučovatelé a doučovaní. Protože však doučování žáků probíhá jako doplněk školní výuky, hrají svoji roli i další účastníci vzdělávacího procesu – rodiče, učitelé i škola.

2.4.1 Doučovatelé

Doučovatel je přímým účastníkem procesu doučování, je tím, kdo doučuje. Doučovatelé mohou být jednak jednotlivci, kteří nemusejí být aprobovanými učiteli, jednak různé spolky či soukromé agentury, které vystupují jako právnické osoby. Výběr doučovatelů provádějí zadavatelé této služby, většinou rodiče, kteří se mohou řídit svými zkušenostmi a doporučením známých. Doučovatelé v České republice nepotřebují žádné vzdělání ani nepodstupují žádné profesní zkoušky, doučovat tedy může kdokoliv, bez kontroly státních institucí. Za nejdůležitější vlastnost dobrého doučovatele osobně považují schopnost interpersonální, tedy schopnost rozpoznat specifické potřeby žáka, vytvořit mu přátelské prostředí a motivovat ho, aby objevil radost z poznání.

Jednotlivci – fyzické osoby

Soukromým doučováním se zabývají jednotlivci, kteří nabízejí svoje určité schopnosti, například jazykové, často to jsou studenti středních a vysokých škol i učitelé, kteří si takto přivydělávají. Oficiálně tito doučovatelé vystupují jako fyzické osoby (OSVČ – Osoba samostatně výdělečně činná), protože daný výdělek je nutné zdanit, což se často neděje, a doučování se tak stává součástí šedé ekonomiky. Rozbor internetových nabídek soukromého doučování na vybraném portálu www.naucim.cz provedl Šťastný (2016). Z geografického hlediska je obrovský rozdíl v šíři nabídky soukromých hodin (nejvíce jich je nabízeno v Praze, kde připadá na jednoho registrovaného doučovatele 186 žáků, nejméně v Jihočeském kraji - 1686 žáků). Šťastný rovněž shromáždil údaje o platbách za doučování, které se v jednotlivých krajích výrazně nelišily (min. 204 – max. 274 Kč/hod). Zajímavé je, že nejvyšší ceny se platí

v Praze, kde je sice velká nabídka doučování, ale také vyšší ekonomická síla obyvatel Prahy, a v Jihočeském kraji, kde pravděpodobně jsou ceny vyšší vlivem nedostatečné nabídky (Šťastný, 2016).

Právnícké osoby

Doučování poskytují nejčastěji neziskové organizace, komunitní centra nebo soukromé vzdělávací agentury. Patří sem také školy, které nabízejí doučování jako součást výuky (kapitola 2.4.5).

Neziskové organizace: Příklady neziskových organizací, které poskytují znevýhodněným dětem doučování, jsou například Člověk v tísni o.p.s., META a.s., Nová škola o.p.s. aj. Svě působení soustřeďují především do oblastí, pro které se vžil pojem sociálně vyloučená lokalita (Gabal & Vlček, 2010). Lidé, kteří doučují v těchto organizacích, většinou nepobírají plat a jsou registrováni jako dobrovolníci. Tito dobrovolníci pak pravidelně docházejí do rodin, kde žákovi pomáhají s pochopením probírané látky. Dobrovolníky jsou hlavně mladí lidé, kteří tím získávají praxi během studia, nejčastěji studenti středních a vysokých škol.

Komunitní centra: Do komunitních center přicházejí lidé, kteří se dostali do těžké životní situace a potřebují pomoci. Většinou jde o nějakou odbornou radu nebo praktickou pomoc, děti sem nejčastěji docházejí, aby zde trávily svůj volný čas. Některá komunitní centra poskytují nejen možnost trávení volného času, ale i doučování.

Vzdělávací agentury: Největším poskytovatelem soukromého doučování jsou vzdělávací agentury. Doučovatelé jsou zaměstnanci agentur nebo pracují pro agentury jako OSVČ. Většina agentur nabízí individuální a skupinové (hromadné) doučování. Lidé zaměstnaní v těchto agenturách musí projít vstupním pohovorem, jsou tedy agenturou prověřeni a agentura za ně zodpovídá. Zájemci o doučování je pak mohou považovat za důvěryhodné. Doučování organizované přes agentury probíhá buď v jejich výukových prostorách, nebo u doučovaného, podle druhu a ceny doučování. Agentury poskytující soukromé doučování jsou v Praze například tyto: Agentura Hermés, Doučování Praha, Agentura Lepší známky a mnoho dalších.

2.4.2 Doučování žáci

Žáci jsou přímými účastníky doučování. Účastní se ho z důvodu zlepšení školních výsledků, které jsou podmíněny samotnou schopností žáka se učit a jeho motivací k učení. Schopnost se učit je dána geneticky a působí na ni řada biologických faktorů, například vývoj v období puberty, kdy dochází k hormonálním změnám v těle, projevují se změny nálad, myšlení,

dozrává centrální nervový systém (Wagnerová, 2000). Velký vliv na schopnost učit se má i postižení dětí, ať už smyslové, tělesné či psychické. Svou roli hraje i příslušnost k minoritě, například národnostní či etnické. Tato schopnost učit se je rovněž ovlivňována vnějšími podmínkami prostředí, ve kterém žák žije. Těmito vnějšími vlivy se zabývám v kapitole 2.70.

Rozhodující vstupní determinanty žáků, ovlivňující výsledky školního vzdělávání, definoval Průcha:

- „*Kognitivní charakteristiky dětí (inteligence, paměť, koncentrace, pozornost, řečové funkce, rychlost myšlení, schopnost pochopení informací, které jsou do jisté míry dané*
- *afektivní (postoje, motivace)*
- *fyzické (rozdíly věku, pohlaví, stádium vývoje jedince)*
- *Socio-kulturní a socioekonomické poměry v rodinách dětí (sociální a vzdělanostní úroveň rodiny, etnická příslušnost aj.)“*

(Průcha, 2004, s. 104)

Typologie žáků

Typologie rozděluje žáky do skupin dle různých kritérií, například podle způsobu vnímání na auditivní typ (vnímá hlavně sluchem), vizuální typ (vnímá zrakem), kinetický typ (vnímá pocitově, dotykem) (Wagnerová, 2000), podle stylu učení na jazykový typ, logicko-matematický typ, zrakový typ, psychomotorický typ a hudební typ (Mareš, 1998).

Také rozdělení typologií nadání žáků podle J. A. Komenského (Taxová, 1991) na šest typů je stále aktuální:

1. *„Vtipní (tj. chytrí), chtiví a povolní*
2. *Vtipní a váhaví, kteří se nebouří*
3. *Vtipní a chtiví, ale vzpurní*
4. *Tupé myslí, povolní a chtiví*
5. *Hloupí a nechtiví*
6. *Hloupí a vzpurní“*

Podle Komenského je naším úkolem vzdělávat každého: „[...] lze uvést známý výrok Plutarchův: *V ničí moci není, jaké děti se rodí, aby se však správným vedením staly dobrými, to je v naší moci!*“ (Komenský, 1948, s.87).

Každý typ žáka potřebuje vlastní metodu k pochopení učiva a je obtížné zajistit pro každého žáka optimální přístup v běžné výuce. V rámci doučování, které je více zaměřeno na individuální potřeby žáků, je snazší toho dosáhnout, protože poznáním vhodného typu může učitel pro žáka připravit konkrétní způsob učení.

Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami

V českých školách se v rámci primárního a sekundárního vzdělávání setkávají děti s různými schopnostmi, po zavedení inkluze i děti se specifickými vadami či poruchami učení.

Příkladem dobře zvládnuté inkluze může být finské školství. J. Průcha ve svém článku České a finské školství (2005) hledá příčiny, proč jsou výsledky finského systému vynikající, a hlavně homogenní (příliš se neliší výsledky jednotlivých škol), i když ve Finsku se na základních školách učí všechny děti společně (jednotná škola). Dochází k závěru, že úspěšnost finského systému je dána nejen vyššími finančními prostředky, vkládanými do školství, ale především organizací jednotné školy, založené na filozofii rovnosti a spravedlnosti, která se snaží umožnit přístup ke vzdělání každému, s ohledem na jeho schopnosti. K tomu slouží nejrozsáhlejší opatření ve školách (vysoká péče věnovaná žákům se zvláštními potřebami, i prostřednictvím doučování). Tento způsob vzdělávání je velmi dobře hodnocen i rodiči, je podporován politiky i veřejností.

Významné změny ve výuce dětí v České republice po zavedení inkluze lze postihnout na statistických údajích:

Změny v integraci dětí s postižením do běžných tříd základních škol v průběhu deseti let ukazuje tabulka 1 (MŠMT, 2018).

Tabulka 1 *Integrace dětí se SPU*

Rok 2007/08	Speciální třídy	40.209 žáků
	Individuální Integrace	36.085 žáků
Rok 2017/18	Speciální třídy	27.212 žáků
	Běžné třídy	68.419 žáků

Na tabulce 1 je vidět, že v běžných třídách se v současnosti učí téměř 70.000 dětí se speciálními potřebami, což přináší problémy při výuce (přítomnost asistentů, zpomalení tempa výuky, neklid, reakce spolužáků na postižení), může také způsobit zhoršení školních výsledků i ztrátu motivace u obou skupin dětí. Po zavedení Inkluze, vyhláškou č. 27/2016 Sb., O vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných ze dne 29. ledna 2016, mohou školy organizovat hodiny tzv. pedagogické intervence jako hodiny doučování pro děti se specifickými vzdělávacími potřebami. Tyto děti se však účastní i jiných typů doučování, například školního doučování z programu Šablony nebo soukromého doučování. Snahou doučování těchto žáků by mělo být dosažení maxima ve vzdělání, které ulehčí jejich začlenění do třídy. V České republice zatím inkluze naráží na mnohá úskalí, zdá se, že zatím není veřejností bezvýhradně přijímána, i když v dlouhodobém výsledku může být přínosem pro zdravé i postižené děti (stmelování společnosti, nevznikají tzv. sociální bubliny).

2.4.3 Rodiče

Rodiče se procesu vzdělávání přímo neúčastní, ale mohou ho silně ovlivnit, ať už při výchově a podpoře svých dětí, při výběru konkrétní školy, při účasti na chodu školy prostřednictvím Rady rodičů a v neposlední řadě při volbách do zákonodárných sborů (vládní politika vzdělávání, financování školství, zákonný rámec).

Rodinné prostředí působí podle Krause na každého jedince různými faktory:

- Demografické a psychologické podmínky (struktura rodiny, role jednotlivých členů, vnitřní stabilita)
- Materiálně-ekonomické faktory (finanční zajištění, bydlení)

- Kulturně-výchovné faktory (hodnotová orientace, životní styl)

(Kraus, 2014)

Tyto faktory mají velký vliv na přístup rodiny ke vzdělávání dětí, a tím i na zájem o soukromé doučování, protože v procesu doučování jsou to rodiče, kteří doučování zařizují, provádějí výběr doučovatele, a především jsou ochotni finančně podporovat vzdělání svých dětí. Vlivem rodinného prostředí se blíže zabývám v kapitole 2.7.1.

2.4.4 Učitelé

Doučování se učitelé účastní jako ti, kteří odhalují nedostatky svých žáků a doporučují jim doučování, někdy ho i poskytují. Učitelé však také mohou být důvodem doučování, protože žáci nepochopili učitelův výklad či nevěnovali žákům dostatečnou pozornost.

Rozhodující vstupní determinanty učitelů jsou:

- „*Osobnostní (věk, zdravotní stav, temperament aj.)*
- *Profesní (vzdělání, zkušenosti, odpovědnost za úspěšnost žáků aj.)*“

(Průcha, 2004, s.104)

Oficiální hodnocení učitelů zatím není prováděno ani prezentováno. Každá země si určuje určité standardy práce jednotlivých profesí. Objektivní hodnocení učitelů je obtížné, lze však sledovat jisté znaky, například, jak vyplývá z analýzy výsledků mezinárodního šetření TIMSS, ve velmi úspěšných třídách pracují ve větší míře učitelé s vysokou kvalifikací, dále se vzdělávající, kteří jsou schopni spolupráce a konzultace s jinými učiteli, jsou spokojenější se svým povoláním, tedy více motivovaní. Vliv délky praxe učitelů na kvalitu výuky nebyl prokázán (ČŠI, 2016). Informace o dobrých učitelích si nejčastěji předávají žáci a rodiče mezi sebou. Zájem o doučování jiným učitelem může být také známkou toho, že vztah učitel – žák z nějakého důvodu nefunguje, žákovi například nemusí vyhovovat styl učitele. Postavení učitele – doučovatele vlastních žáků je rizikové, protože ze strany rodičů se může objevit nátlak na učitele, aby žák dostal lepší známku.

2.4.5 Škola

Snahou vzdělávacího systému by mělo být, aby každé dítě dosáhlo svých maximálních možností dle svých schopností bez ohledu na vnější (socio-ekonomické či kulturní) vlivy prostředí i vnitřní danosti (kognitivní schopnosti).

Škola ovlivňuje edukační proces svojí charakteristikou, zejména:

- „*Typ lokality, kde škola působí, materiální vybavenost, profil učitelů*“
- *Realizované kurikulum*“

(Průcha, 2004, s.104)

Některé faktory jsou dané (lokalita, složení obyvatel, vybavenost). Vedení školy může ovlivnit například výběr realizovaného kurikula, složení pedagogického sboru i celkové klima ve škole, které přispívá ke kvalitě vzdělávacího procesu. Kvalita a efektivita výuky je jedním z faktorů, které ovlivňují poptávku po doučování (Šťastný, 2017). Vedení školy rovněž určuje, jaký postoj zaujme škola k soukromému doučování učitelů:

- Přímá podpora (doporučení SD žákům, spolupráce se soukromými agenturami, podpora SD přímo učiteli)
- Tolerance SD poskytovaného učiteli
- Zákaz poskytování SD učiteli

Vztahem školy k doučování se zabývám v samostatné kapitole 2.8.

2.5 *Organizační formy doučování*

Formy doučování, ať už podle místa, podle rozsahu nebo podle způsobu poskytování, jsou velmi rozmanité a obtížně srovnatelné. Svým charakterem navazují na tradiční formy výuky. Organizační formu vyučování můžeme definovat dle Mazáčové (2014) jako způsob uspořádání celého vyučovacího procesu, jeho složek, vzájemných vazeb v čase a prostoru. Rozdělení organizačních forem vyučování je obtížné a mnoho odborníků používá různá dělení, nejčastěji je popisována jako skupinová a individuální výuka (např. Bray & Silova, 2006). Maňák (1995) rozdělil formy výuky podle vztahu k osobnosti žáka do čtyř skupin.

2.5.1 *Výuka individuální*

Tato forma, kdy doučovatel pracuje s jedním doučovaným, se jeví pro doučování nejefektivnější, protože umožňuje cíleně reagovat na potřeby doučovaného, a proto je obvyklou formou doučování v případě, kdy doučování slouží k doplnění a pochopení zameškaného učiva. Škola tento typ individuálního, pro doučované bezplatného (tedy placeného z veřejných zdrojů) doučování obvykle nenabízí, protože je příliš náročný na organizaci a vyžaduje velké nasazení doučovatele (detailní znalost nedostatků jednotlivých

žáků, nutná rozsáhlá příprava).

2.5.2 *Výuka individualizovaná*

Jedná se o vyučování, kterého se účastní různý počet žáků různého věku a úrovně. Učitel řídí činnost jednotlivých žáků, učivo je stanoveno pro každého žáka zvlášť, každý žák pracuje samostatně, navzájem nespolupracují. Doba vyučování není přesně určena (Solfronk,1991). Tato forma doučování, která se snaží respektovat potřeby jednotlivce, umožňuje práci učitele se skupinou žáků a je velmi náročná na organizaci výuky. Žáci mají větší svobodu při práci a učí se zodpovědnosti, protože jsou nuceni pracovat samostatně.

2.5.3 *Výuka skupinová*

Žáci pracují ve skupinkách pod dohledem učitele na společném učivu. Tato forma může být využita i pro doučování, ale neumožňuje individuální přístup k jednotlivým žákům.

2.5.4 *Výuka hromadná*

Doučování větší skupiny doučovaných, obvykle frontální metodou, kde velikost skupiny není stanovena. Čím více doučovaných je ve skupině, tím je obtížnější individuální přístup, a proto je pro klasické doučování méně vhodný. Hromadné doučování je obvyklou formou agenturního a školního doučování, jak dokazuje například výzkum V. Šťastného (2017), který se týkal studentů středních škol (n=127). V 90 % případů se jednalo o klasický způsob výuky formou osobního setkání doučovatele s doučovanými o velikosti 16-30 doučovaných (30 %), organizovaný soukromou firmou (53 %).

V souvislosti s rozmachem internetu se objevily i nové způsoby výuky, které využívají jeho prostředí. V České republice se zatím jedná spíše o okrajovou záležitost, jak potvrzuje např. Šťastný (2017), v jehož výzkumu doučování prostřednictvím internetu (např. Skype) využila pouze 4 % dotázaných. Internetové doučování lze rozdělit do dvou skupin – *online* a *offline* (Ventura & Jang, 2010). V první skupině (*online*) jsou tradiční způsoby doučování probíhající v reálném čase, které se svým charakterem významně neliší od klasického doučování, pouze využívají technické prostředí internetu. Do druhé skupiny (*offline*) lze zařadit mnohé možnosti vyhledávání odpovědí na různých odborně zaměřených fórech bez přímé účasti doučujícího, například na matematickém fóru (forum.matematika.cz). Tento způsob doučování funguje např. v Portugalsku (Ventura & Jang, 2010), kde univerzitní projekt nabízí *virtual tutors* – možnost zaslat jakýkoliv dotaz, který bude odborníky do 24 hodin zdarma zodpovězen.

Prostředí internetu rovněž nabízí informační zdroje v podobě výukových videí, článků a encyklopedií apod. V Jižní Koreji se tento způsob výuky a doučování těší státní podpoře (Ventura & Jang, 2010), v rámci vládního programu vysílá vzdělávací stanice s výukovými kursy. I v našich podmínkách se výuka pomocí názorných videí začíná uplatňovat, například doučovací agentura Mathpoint nabízí doučování prostřednictvím výukových videí s podporou počítačů v kombinaci s přímou účastí doučovatelů. V budoucnosti lze předpokládat velký rozvoj moderních výukových, a tedy i doučovacích metod.

2.6 Důvody doučování

Důvody, proč žáci či jejich rodiče vyhledávají doučování, formulovali ve svých pracích např. Šťastný (2017) nebo Terreros (2018). Tyto důvody lze shrnout do těchto základních skupin:

- Ohrožení školním neúspěchem, ztráta motivace k učení
- Získání znalostí nad rámec běžné výuky, příprava na zkoušky

Jaká je jejich četnost? V rámci dotazníkového šetření zjišťovala Barbora Terreros důvody k doučování u žáků 9. tříd (n=1061). 20,8 % dětí vyhledalo doučování kvůli doplnění učiva. Zlepšení známek či získání znalostí nad rámec výuky (tedy přípravu na přijímací řízení, kde se hodnotí i prospěch) požadovalo 15 % rodičů a 27 % žáků. Doučování jako přípravu na přijímací zkoušky uvedlo 18 % žáků. Za pozornost stojí velký počet respondentů (25 %), kteří využili soukromé doučování proto, že se (subjektivně) domnívají, že kvalita výuky je nedostatečná (Terreros, 2018).

2.6.1 Ohrožení školním neúspěchem

Průcha, Walterová a Mareš definují školní neúspěšnost takto:

- 1) V pojetí tradiční pedagogiky a také laické veřejnosti podprůměrné až nevyhovující výsledky při školním hodnocení vzdělávacích výsledků žáků („špatné známky“). V ČR (i v jiných zemích) u určitého počtu žáků dochází k opakování ročníku nebo k nedokončení studia.
- 2) Z Pedagogicko-psychologického a socio-pedagogického hlediska je škol. neúspěšnost chápána širěji: jako selhávání dítěte či adolescenta v podmínkách škol. edukačního prostředí nejen špatným prospěchem, ale také vytvářením negativních psychických postojů k vlastnímu učení, k učitelům, ke vzdělávání vůbec. Charakteristickým symptomem školní neúspěšnosti bývá strach ze školy nebo naopak záškoláctví. To vše bývá způsobováno jak faktory psychickými na straně žáka (učební obtíže, nedostatky v učební motivaci), tak sociálními (kulturní deprivace aj.) Ve hře mohou být i faktory sociální, které souvisejí se spolužáky

(klíma třídy vyvíjí na žáka tlak, aby se naučil). Školní neúspěšnost může ovlivňovat volbu vzdělávací dráhy jednotlivce a tím i jeho budoucí život.

- 3) Školní neúspěšnost může být nejen absolutní, ale také relativní. Zahrnuje případy, kdy žák systematicky pracuje pod své možnosti.

(Průcha, Walterová & Mareš, 2009, s. 300)

Za školní neúspěch jsou považovány nejen špatné známky, ale i ztráta motivace ke vzdělání a z toho vyplývající negativní projevy, jako poruchy chování, záškoláctví, strach ze školy. Školní neúspěšnost lze proto chápat nejen jako selhání žáka, ale i selhání vzdělávacího systému (školy). Toto ohrožení školním neúspěchem může být stálé, dané vnitřními vlivy, například nedostatečnými kognitivními schopnostmi, různými poruchami (dyslexie, dyslalie, dysortografie...), postižením či nedostatečnou podporou jeho rodiny a okolí, nebo dočasné, dané různými faktory, například nerovnoměrností vývoje, rodinnými či zdravotními problémy. Ve všech případech může vhodně zvolené a přesně cílené doučování žákovi pomoci. Důležitou roli v rozpoznání potřeby zásahu má učitel, který je schopen pozorovat výkyvy ve výkonech žáka a upozornit rodinu na ohrožení školním neúspěchem.

2.6.2 Ztráta motivace k učení

Motivaci rozumíme pohnutky člověka, které ho vedou k určité činnosti, v našem případě k učení. Touha po poznání je nejlepší motivací, která vychází z vnitřních psychických potřeb jednotlivců a kterou lze nesprávným postupem snadno zničit (demotivace). Psal o ní již Komenský ve Velké Didaktice: „*Vštípena je člověku také touha po věděni, a k práci nejen odhodlanost, nýbrž touha po ní*“ (Komenský, 1948, s.51). Ideální motivací k učení je pro žáka jeho vlastní touha po poznání nebo snaha o dosažení uznání, ať už od rodičů či od kolektivu. Je snadné učit děti motivované vlastním zájmem či rodinným prostředím. Tlak vyvíjený okolím na děti však může být i kontraproduktivní a může děti demotivovat. Motivaci k učení lze ztratit například nepochopením části probírané látky či souvislosti. Vhodně cílené doučování, a především vhodné metody a strategie, tomu můžou zabránit.

Motivaci k učení se zabývá například studie autorů Mischa a Haaga (2002), zkoumající účinnost doučování. Autoři zjistili, že doučování zlepšuje školní výsledky i motivaci k učení. Otázku, zda zlepšení školních známek je důsledkem nebo příčinou zlepšení motivace, nelze podle autorů jednoduše zodpovědět, protože emocionální rozvoj a školní výsledky se ovlivňují navzájem. Autoři zároveň formulovali, jaké faktory ovlivňují motivaci k učení:

- výuka ve skupinách s podobně schopnými dětmi (homogenní)
- čas věnovaný úkolu (dostatečný)
- zaměření na individuální úroveň, nesrovnávání se mezi sebou (dítě je samo sobě normou)

Takové motivační podmínky může nabízet právě doučování, které tak zpětně může ovlivňovat či inspirovat i způsoby školní výuky jako zpětná vazba a mohlo by zlepšit motivační schopnosti školního vyučování, až příliš orientovaného na výkon a srovnávání jednotlivých (nesrovnatelných) žáků. Ti potom pracují ve stresu nebo se naopak nudí a obě skupiny pak ztrácejí motivaci k učení (Bray, 1999). Strategií doučování se rovněž zabývá starší práce autorů Hocka, Pulverse, Deshlera, & Schumakerové (2001). Práce zdůrazňuje význam motivace (u motivovaných žáků byl patrný velký pokrok ve výsledcích) a zároveň ukazuje důležitost správného přístupu doučovatelů ve výuce – před učením faktografických znalostí upřednostňuje strategické učení (*strategic tutoring*), které "učí žáky se učit", ukazuje jim strategie vedoucí k dosažení cíle, zlepšuje jejich motivaci k učení, a také je učí nezávisle myslet. Smyslem doučování by nemuselo být jen doplňování chybějících znalostí, ale především posilování motivace doučovaných.

2.6.3 Získání znalostí nad rámec běžné výuky

Touha po dosažení dobrých školních výsledků, i prostřednictvím doučování, se významně zvyšuje v období posledních dvou ročníků základní školy před přijímacím řízením na vyšší stupeň škol (např. Terreros, 2018). Rodiče si zpravidla uvědomují důležitost jediné zkoušky pro další vzdělávání dětí, především u škol, kde je velký převis poptávky (osmiletá gymnázia, některá lycea), a snaží se je připravit co nejlépe, aby zmenšili riziko krátkodobého selhání žáka, které může výrazně ovlivnit jeho další život. Vazba mezi doučováním a zkouškami bývá velmi těsná – nabídka a obsah kurzů je zaměřen na konkrétní typ přijímacího řízení a mění se spolu s ním (studijní předpoklady, didaktické testy, jednotné přijímací testy).

2.7 Faktory ovlivňující využití doučování

Na přístup žáků ke vzdělání má vliv mnoho faktorů, které se navzájem prolínají a ovlivňují. Důvody, proč jsou žáci doučováni, jsou ovlivňovány nejen vrozenými schopnostmi dětí, ale především různými vnějšími vlivy:

- Vliv rodinného prostředí

- Vliv prostředí školy a třídy

2.7.1 Vliv rodinného prostředí

Vliv rodinného prostředí na vzdělání je prokázán mnoha studii a tímto vlivem se zabývají i mezinárodní šetření PISA (ČŠI, 2018). Jde především o socio-ekonomické postavení (status) rodiny, její kulturně výchovné faktory i příslušnost k různým minoritám, národnostním či etnickým.

Socio-ekonomické postavení rodiny

Sociální znevýhodnění charakterizují autoři Pedagogického slovníku takto:

Za sociální znevýhodnění dětí, žáků a studentů se podle zákona č. 561/2004 Sb. považuje (paragraf 16):

- a) rodinné prostředí s nízkým sociálně-kulturním postavením, ohrožení sociálně-patologickými jevy,
- b) nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova,
- c) postavení azylanta a účastníka řízení o udělení azylu na území České republiky.

(Průcha, Walterová & Mareš, 2009, s. 267)

V České republice je zakotveno právo na poskytování vzdělávání v rámci povinné školní docházky zdarma. Toto právo by teoreticky mělo zajišťovat rovnost v přístupu ke vzdělání. České školství je však také velmi selektivní (třídy se zaměřením, gymnázia) a pro vstup do žádaných škol jsou děti podrobovány zkouškám. Rodiny, které si mohou dovést platit soukromé doučování jako přípravu na tyto zkoušky, jsou zvýhodněné, protože mohou investovat do dalšího vzdělávání svých dětí, a zvýšit tak jejich šance na přijetí (Šťastný, 2017). Socio-ekonomické poměry v rodinách dětí jsou tedy silným určujícím prvkem v přístupu dětí ke vzdělání. Tento vliv prostředí je u nás zkoumán již od 30. let 20. století (Průcha, 2004) a potvrzují ho i současné studie, například práce Terreros (2018). Špatná socio-ekonomická situace rodiny je v České republice dokonce považována za významnou překážku ke vzdělání (Hamplová & Katrňák, 2018).

Kulturně-výchovné prostředí rodiny

Velkou roli ve vlivu rodiny na vzdělání dětí hraje i celkové kulturní prostředí rodiny, její vztah ke vzdělání, životní styl, a především nejvyšší dosažené vzdělání samotných rodičů. Děti pocházející z rodin, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, jsou více motivovány k lepším studijním výsledkům, mají lepší podmínky pro učení a častěji využívají různé typy doučování k získání lepšího přístupu k dalšímu stupni vzdělání. Dochází k autoreprodukci vzdělání (Průcha, 2006), projevuje se mezigenerační vzdělanostní mobilita, která je ze 4/5 vzestupná (Průcha, 2006), tedy děti dosáhnou vyššího vzdělání než rodiče. Motivovaní rodiče sledují úspěšnost svých dětí a snaží se je podpořit. Zároveň jsou vzdělaní rodiče schopni sami doučovat. U dětí na druhém stupni základní školy však rodina často deleguje doučování na jiné doučovatele. Důvodem může být obtížnost látky, ale i období dospívání, které často staví děti do kritické opozice vůči rodičům.

Žáci jiné národnosti či etnika

Dle statistických údajů v České republice neustále vzrůstá počet dětí, jejichž mateřštinou není čeština. Navíc se cizojazyčné rodiny často soustřeďují do určitých lokalit, a tedy i škol. Problémy v komunikaci s těmito dětmi ztěžují práci učitelů i pochopení probírané látky ze strany žáků. Počet těchto žáků se za deset let zvýšil na téměř dvojnásobek – v roce 2007/08 bylo na českých školách 12.963 žáků cizinců, v roce 2017/18 již 21.992 (MŠMT, 2018). Základem práce školy s těmito jazykově znevýhodněnými dětmi je jazyková příprava, placená v určitém rozsahu z veřejných peněz, žádoucí je ale i jejich účast na doučování jednotlivých předmětů (např. osvojování odborných termínů).

Přístup ke vzdělání je však podmíněn i kulturními zvyky jednotlivých národnostních minorit, jak ukazuje studie GAC (Gabal et al., 2009), která zkoumá účast na neformálním (mimoškolním) vzdělávání v prostředí tří minorit (romská, vietnamská a čínská). Hlavním faktorem je, jako u ostatních dětí, zájem (či nezájem), vyplývající z rodinného prostředí, i míra znalosti českého jazyka. U romské populace je obecně zájem o vzdělání menší, naopak vietnamská komunita klade velký důraz na školní vzdělávání a podporuje účast dětí na různých typech školního i soukromého doučování, které zlepšují jejich šanci při přijímacím řízení na střední školu.

2.7.2 Vliv prostředí školy a třídy

Socio-ekonomický status (SES) rodiny není jediným faktorem, který u žáků rozhoduje o

výsledcích vzdělávání. Svou roli hraje i celkový SES třídy i celé školy, jak dokazuje Sekundární analýza PISA 2015 (ČŠI, 2018). Žáci s nižším SES dosahují lepších výsledků ve školách s vyšším průměrným SES než ve školách s nižším statutem a naopak. Rodina sice má ve vzdělání významnou roli, ale vliv celého prostředí, ve kterém se dítě pohybuje (třída, škola), může vliv rodiny významně ovlivnit v kladném i záporném smyslu.

2.8 *Vztah školy a soukromého doučování*

Rozmach stínového vzdělávání znamená podle Braye (1999) pozvolnou privatizaci formálního vzdělávání, která vede k nerovnému přístupu ke vzdělání. To si uvědomují některé vlády a zaujímají k tomuto jevu postoj prostřednictvím legislativy, který je v jednotlivých zemích velmi rozmanitý, od státní podpory soukromého doučování po jeho zákaz. Některé země chtějí tuto nerovnost odstranit prostřednictvím nabídky školních programů bezplatného školního doučování. Mezi státy podporující školní doučování patří Francie. Stát nabízí bezplatné (tedy placené z veřejných peněz) doučování v rámci škol pro socio–ekonomicky znevýhodněné žáky prostřednictvím různých doučovacích programů (Šťastný; 2014). Dalším státem, který v rámci své vzdělávací politiky podporuje školní doučování, je Finsko, které má dlouhodobě nejlepší výsledky ve srovnávacím testování žáků PISA. Největším rozdílem mezi finskou a českou politikou vzdělávání je zásada jednotné finské školy (na rozdíl od české výrazně diferenciované školy), jejíž součástí je i „*nabídka individuálně přizpůsobených podnětů k rozvoji, vysoká péče věnovaná žákům se vzdělávacími potížemi*“ v rámci samotné výuky. (Průcha, 2005, s. 8). Doučování poskytované školou má ve světě různé formy, jak shrnuje Šťastný (2014) - preventivní individuální doučování, prázdninové programy, školní asistenty ve výuce nebo pomoc s domácími úkoly.

Systémové doučování slabších žáků na českých základních školách dosud chybělo. Při nepochopení látky je obvykle ponecháno na samotných žácích a jejich rodinách, aby si ji samostatně doplnili. Doučování určené k přípravě na přijímací zkoušky, především na osmiletá gymnázia, není základními školami nabízeno, také proto, že základní školy příliš nepodporují odchod nejlepších žáků, který má vliv na kvalitu výuky. Jiná je situace na konci základní školy, kdy se žáci připravují na přijímací zkoušky, často i v rámci běžné výuky nebo prostřednictvím dobrovolných kroužků v odpoledních hodinách, hrazených rodiči. Škola však může mít také vliv na poptávku po soukromém (placeném) doučování, jak dokazují Šťastný a Walterová (2019) ve své nejnovější práci *Vliv školy na využívání soukromého doučování*. Faktory, ovlivňující poptávku po soukromém doučování, mohou poptávku posilovat i tlumit (celková

charakteristika školy, kvalita školy, realizované kurikulum, počet žáků ve třídě, diferenciací tříd a jejich klima). Vliv na posílení zájmu o doučování může mít přímo jednání učitelů (nabídka, zvyhodňování žáků s SD) či spolupráce školy s doučovacími agenturami, v poslední době rovněž nabídka školního doučování.

Česká legislativa doučování nezmiňuje. Až v souvislosti se vstupem Inkluze a vyhláškou č. 27/2016 Sb. o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných ze dne 29. ledna 2016 mají školy pro organizaci doučování oporu v zákoně. Tyto hodiny tzv. pedagogické intervence nahrazují hodiny doučování dětí se specifickými vzdělávacími potřebami, na které mají tyto děti nárok. Druhou možností pro školy je od roku 2016 podat žádost o dotace v dotačním programu, v této práci zjednodušeně nazývaného Šablony.

2.8.1 Školní doučování – Šablony

Projekt MŠMT (2014a) „Podpora škol formou projektů zjednodušeného vykazování – Šablony pro MŠ a ZŠ I k předkládání žádostí o podporu zjednodušených projektů do Operačního programu Výzkum, vývoj a vzdělávání“ (dále jen program Šablony) funguje od školního roku 2017/2018. Projekt Šablony je prvním projektem, zabývajícím se organizací a finančním zajištěním doučování na školách. Doučování se tímto projektem stává součástí vzdělávacího procesu. Cílem programu Šablony je podpořit možnosti dalšího vzdělávání dětí ve všech typech škol (mateřské, základní a základní umělecké školy a školská zařízení pro zájmové vzdělávání – střediska volného času, školní družiny a školní kluby), a také další vzdělávání a setkávání pedagogů. Program má školám umožnit nabízet nadstavbové aktivity nad rámec učebních programů, například doučování. V jeho rámci mohou školy nabízet i služby školního asistenta, školního psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pedagoga, posilovat spolupráci s rodiči, nabízet kariéerní poradenství, rozvíjet metody výuky s využitím PC a od roku 2017 poskytovat doučování dětem ohroženým školním neúspěchem.

Cílem aktivity Šablony s názvem Doučování žáků ZŠ ohrožených školním neúspěchem je:

[...] podpořit žáky ohrožené školním neúspěchem prostřednictvím možnosti doučování. Jednotka může být také využita pro žáky ze sociálně znevýhodněného a kulturně odlišného prostředí, kterým aktivita může napomoci upevnit jejich zvyk provádět samostatnou odpolední přípravu a podpořit zvládnutí standardů daných Rámcovým vzdělávacím programem např. v hlavních předmětech český jazyk, matematika a cizí jazyk.

(MŠMT, 2014b, s. 111)

Pro poskytování školního hrazeného doučování z programu Šablony jsou stanoveny následující podmínky:

- Účastní se minimálně 3 žáci dle daných kritérií (nízká motivace, dlouhodobá prospěchová neúspěšnost, nedůslednost ve školní přípravě, poruchy chování, nekvalitní rodinné zázemí, znevýhodněné socio-kulturně prostředí, viz kapitola Školní doučování – Šablony 2.8.1)
- Výběr žáků provádí ředitel školy na základě prospěchu v uplynulém období (pololetí)
- Výuku vede pedagog, asistent pedagoga či jiná osoba určená vedením školy – např. studenti VŠ
- Doučování probíhá v rozsahu minimálně 16 hodin, a to jedenkrát týdně 60 minut pět po sobě jdoucích měsíců, ve kterých probíhá výuka. Účast je povinná, docházka dětí minimálně 75 % z celkem přihlášených žáků

(MŠMT, 2014b)

Z podmínek programu tedy vyplývá, že doučování musí být organizováno jako hromadné, v pravidelných časech a s povinnou docházkou vybraných dětí. Peníze z dotací dostávají pouze ty školy, které úspěšně a včas podají žádost o dotaci, což je pro zaměstnance školy velká administrativní zátěž. Výsledkem je, že některé školy žákům doučování zdarma nabízejí, jiné nikoli. To opět vytváří nežádoucí rozdíly mezi jednotlivými školami. Tyto dotace jsou určeny výhradně na financování doučování dětí ohrožených školním neúspěchem, umožňují tedy škole nabízet dětem doučování zdarma. Lze předpokládat, že dojde k jistému vyrovnání šancí znevýhodněných žáků.

Programu Šablony se dle údajů MŠMT zúčastnilo 4.663 škol mimo Prahu a 451 pražských škol, tj. celkem 69,4 %. Projekt Šablony I končí v červnu 2019, v empirické části této diplomové práce se pokusím o jeho předběžné zhodnocení.

2.9 Shrnutí

Doučování, chápané jako pomoc pro lepší zvládnutí školních standardů, získává v posledních letech na významu. Stalo se předmětem soukromého podnikání, ale je i podporováno veřejnými institucemi a stává se součástí veřejného školství. Doučování může být přínosné pro jednotlivce, ale i pro celou společnost, protože pomáhá zvyšovat vzdělanostní úroveň obyvatel. Hlavním kladem doučování je možnost individuálního přístupu k žákům, který jim umožňuje lepší osvojení znalostí. Zároveň stoupá motivace žáků k učení, doučování získávají sebedůvěru a zlepšuje se jejich sebehodnocení. Negativní dopady rozvíjejícího se soukromého doučování jsou však natolik významné, že jsou často řešeny na úrovni vládní politiky (Bray, 2009). Společenský tlak může nutit žáky, aby vyhledali soukromé doučování na úkor svého volného času, přílišný nátlak na jejich výkonnost je může přetěžovat. Doučování může způsobit i problémy s výukou ve třídách, pokud se jeho zásluhou zvyšují rozdíly mezi žáky. Stále těsnější vztah školy a soukromého doučování ukazuje jejich přímou spojitost. Rozvoj soukromého doučování může být chápán jako ukazatel kvality veřejného školství (kde je výuka nedostatečná, nastupuje soukromé doučování) a analýza soukromého doučování může být využita při hodnocení veřejného školství (Šťastný & Walterová, 2019). Velké rozšíření soukromého doučování, především jako přípravy ke zkouškám, může být příčinou nerovného přístupu ke vzdělání. Zároveň však může jít o jistý způsob nežádoucí "privatizace" veřejného školství, kdy se část výuky přesouvá do oblasti soukromého doučování, některé funkce školy jsou delegovány na soukromé firmy (příprava přijímacího řízení), učitelé jsou vynucována účast žáků na doučování, jak ukazuje M. Bray (1999) na případu Kambodži.

Od devadesátých let 20. století je doučování předmětem sociologického i pedagogického zkoumání (Bray, 1999), v České republice začal průzkum soukromého doučování s asi patnáctiletým zpožděním. Fenomén doučování je velice různorodý a je obtížné jej hodnotit. Liší se motivace, formy i samotní aktéři – doučovatelé a doučovaní. Doučovatelé se stávají lidé, kteří nejsou nijak státem prověřeni – spolužáci, studenti, učitelé. V České republice není doučování legislativně upraveno, odbornost doučovatelů není nijak zaručena. Při výběru většinou hraje roli doporučení známých. Doučovací agentury poskytují jistou záruku kvality svých zaměstnanců.

Formy doučování se mění s rozvojem nových technologií. Tradiční formou doučování je individuální doučování, hromadné doučování ve skupinách napodobuje způsoby školní výuky. V posledních letech se objevují nové metody, které využívají výpočetní techniku a prostředí internetu.

Placené doučování má formu přivýdělku nebo je poskytováno jako soukromé podnikání. Vedle placeného doučování existuje bezplatné doučování ochotnými učiteli či rodinnými příslušníky. I některé instituce nabízejí bezplatné doučování jako součást své sociální práce s ohroženými skupinami lidí, toto doučování je však založeno na dobrovolnické práci (neziskovky), nebo je placené z veřejných zdrojů (program MŠMT Šablony na školách).

Motivace žáků k doučování je velmi široká. Doučování pomáhá doplnit či procvičit chybějící znalosti u slabších žáků, ale také pomáhá při přípravě žáků na obtížné zkoušky. Velký vliv na zájem o doučování má socio-ekonomický status rodiny, a také její kulturně-výchovné klima, které rozhodují o tom, zda bude mít dítě zájem o vzdělání. Stát však také hraje významnou roli v motivaci žáků k dosažení co nejlepších školních výsledků tím, že od nich požaduje složení zkoušek (přijímací řízení) a napomáhá tím rozvoji komerčního doučování, které poskytuje přípravu k těmto zkouškám. Žáci z ekonomicky silných rodin jsou ve výhodě, protože jejich rodiče mohou soukromé doučování zaplatit, čímž se prohlubuje nerovnost v přístupu ke vzdělání. Státní instituce se snaží tuto nerovnost snižovat podporou organizace bezplatného školního doučování (placeného z veřejných zdrojů), a tím usnadnit cestu ke vzdělání znevýhodněným dětem (s hendikepy, ať už zdravotními nebo vycházejícími ze socio-ekonomického či kulturního statusu jejich rodiny). Takovým programem je program MŠMT Šablony.

3 Metody výzkumu

3.1 Cíl práce

Cílem této práce je analyzovat stav (soukromého) doučování na 2. stupni konkrétní základní školy. Vybraná základní škola od září 2017 organizuje rovněž školní doučování hlavních předmětů, placené z programu Šablony, a proto jsem do výzkumu zahrnula i tento způsob doučování. Práce by měla rovněž odpovědět na otázku, jaká je souvislost mezi soukromým a školním doučováním, pokud nějaká je. Také se pokusím zhodnotit, jakým způsobem program MŠMT Šablony ovlivnil činnost školy.

3.2 Metodika práce

Pro svou práci jsem zvolila formát případové studie se smíšeným designem. Zkoumaným případem je stav soukromého a školního doučování na 2. stupni vybrané ZŠ v Praze 4. Případová studie je chápána jako výzkumná strategie s více zdroji informací (Švaříček & Šedřová 2017). Případová studie je designem empirického výzkumu, jehož základem je sběr reálných dat o objektu výzkumu, které je možno analyzovat, a umožňuje použít všechny metody sběru dat, kvalitativní (rozhovory) i kvantitativní (dotazníkové šetření). Jak uvádí Hendl (2005), v případové studii jde o detailní studium jednoho případu nebo několika málo případů. Jde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti.

Sestavila jsem si plán případové studie podle Hendla (2005):

- Volba výzkumného tématu a formulace výzkumných otázek (čemu má případová studie sloužit, formulace otázek)
- Strategie výběru (případová studie je vhodnou metodou ke zkoumání výzkumného tématu doučování z pohledu všech aktérů)
- Metody sběru dat (lze použít různé způsoby získávání dat, kvantitativní i kvalitativní)
- Spojení dat a závěrů, kritéria pro interpretaci dat
- Zpráva (Diskuze)

Případová studie se mi zdála vhodnou formou výzkumu, protože jejím prostřednictvím jsem mohla fenomén doučování zkoumat z různých pohledů jeho aktérů a zjišťovat vzájemné vztahy mezi nimi.

Stanovila jsem si výzkumná témata, jejichž prostřednictvím jsem chtěla zkoumat doučování na škole. Zajímal mě rozsah doučování, jeho organizace a finanční náročnost. Chtěla jsem zjišťovat důvody, které vedly k rozhodnutí o využití doučování, zajímaly mě názory jednotlivých aktérů na soukromé a školní doučování, v čem vidí jeho klady a zápory.

Na základě těchto výzkumných témat (problémů) jsem sestavila výzkumné otázky pro aktéry výzkumu, jimiž jsou rodiče (kapitola 4.1), učitelé (kapitola 4.2.), zástupci školy – vedení školy a koordinátorka Šablony (kapitola 4.3), a žáci (kapitola 4.4). Určila jsem si výzkumný terén a metody sběru dat. Použila jsem kvantitativní (dotazníkové šetření) i kvalitativní (rozhovory s aktéry) metodu, které popisují v kapitole 3.5.

3.3 Výzkumné otázky

Pro svou práci jsem si na základě studia předchozích výzkumných prací stanovila tyto hlavní výzkumné otázky:

- Jaký je stav soukromého a školního doučování na druhém stupni konkrétní základní školy? Jaký je jejich vzájemný vztah, pokud nějaký je?
- Jaké faktory ovlivňují využití obou typů doučování?
- Jaký vliv má školní a soukromé doučování na chod školy?

Dílejší výzkumné otázky jsem rozřadila podle aktérů:

Rodiče:

- Jak rodiče přistupují k soukromému doučování?
- Jaké jsou hlavní důvody, proč doučování dětem rodiče zařizují? (SD i ŠD)
- Jak souvisí rozhodnutí rodičů o využití soukromého doučování se školou?
- Jak rodiče vybírají vhodného doučovatele na soukromé doučování?
- Jak finančně náročné je pro rodiče soukromé doučování?
- Pokud dítě rodičů navštěvuje školní doučování, jak tuto skutečnost rodiče vnímají?

Učitelé:

- Jaký byl přístup učitelů k pomoci slabým žákům před zavedením školního doučování?
- Jaký je pohled učitelů na školní doučování v rámci programu Šablony?

- Jak se učitelé staví k soukromému doučování svých žáků?
- Jak učitelé školy řeší zájem žáků o doučování?

Vedení školy:

- Jakým způsobem škola pomáhá žákům ohroženým školním neúspěchem?
- Jak se škola staví k soukromému doučování žáků učiteli?
- Co si vedení školy myslí o programu Šablony?

Žáci:

- Kolik žáků využívá soukromé doučování a školní doučování?
- Souvisí využívání obou typů doučování s pohlavím žáka?
- Jaké důvody vedou žáky k tomu, aby vyhledali soukromé nebo školní doučování?
- Jak žáci vnímají efektivitu jednotlivých forem doučování?
- Jak souvisí zaměření třídy se školní (ne)úspěšností žáka?

3.4 Strategie výběru a výzkumný terén

Zkoumala jsem fenomén soukromého a školního doučování na 2. stupni konkrétní pražské sídlištní základní školy z pohledu všech aktérů – žáků, rodičů, učitelů i vedení školy. Školu, kterou jsem v rámci případové studie zkoumala, jsem si vybrala, protože jsem v září 2016 na tuto školu nastoupila jako začínající učitelka. Protože jsem také bývalý žák této školy, moje začlenění do kolektivu pedagogů nebylo složité, což mi pomohlo při vedení rozhovorů s učiteli a vedením školy. Rovněž jsem měla možnost prozkoumat zkušenosti s doučováním i z pohledu rodičů, jejichž děti, žáky naší školy, jsem vychovávala jako oddílová vedoucí v turistickém oddílu. Ti všichni mi pomohli a přispěli se svými názory do mé práce.

Zkoumaná škola je větší sídlištní školou se 720 žáky, 326 žáků se učí na 2. stupni ve školním roce 2018/19. Tato škola leží v okrajové části Prahy. Škola přijímá všechny uchazeče, kteří z 90 % pochází z nejbližšího okolí. Dojíždějící žáci jsou většinou žáci z rodin, které se přestěhovaly, a oni nechtějí měnit školu. V každém ročníku jsou minimálně 3 třídy, dvě specializované a jedna všeobecná. Ve třídách na druhém stupni je průměrně 25 žáků.

Profilace školy je prezentovaná na webových stránkách školy. Systém výuky a vzdělávání ve zkoumané škole je selektivní. Žáci jsou již na konci druhého ročníku rozřazováni

prostřednictvím pohovoru a testu do jazykové třídy, další dělení čeká žáky na konci pátého ročníku, kdy s přechodem na druhý stupeň mohou zvolit třídu s rozšířenou výukou matematiky a přírodovědných předmětů. I do této třídy jsou vybíráni žáci na základě přijímacích testů, většinou se jedná o žáky školy, i když přijímací řízení je otevřené i dětem z jiných škol. Mají zde více hodin matematiky a v každém ročníku 2 hodiny týdně informační a komunikační technologie. Žáci z jazykové třídy se většinou přijímacího řízení do matematické třídy neúčastní, ale mohou. V 8. a 9. ročnících si mohou děti začít vybírat z několika povinně volitelných předmětů. V této škole zaměřené na informační a výpočetní techniku začínají děti na počítačích již v prvních třídách. Studium cizího jazyka začíná také v první třídě. Výuka matematiky probíhá na prvním stupni podle učebnic od nakladatelství Fraus, která aplikuje vzdělávací metodu profesora Hejného. Na druhém stupni je tato výuka nahrazena tradičními výukovými metodami. Na zkoumané škole je tedy podporován princip selektivního vzdělávání, kdy je v jednom ročníku na druhém stupni třída zaměřená na matematiku, třída jazyková a třída bez užšího zaměření. V této třídě bez zaměření jsou již tradičně žáci ohrožení školním neúspěchem.

Tuto základní školu navštěvují především žáci ze spádové oblasti – sídliště s 3.700 byty pro 12.500 obyvatel, vybudované v 70. letech 20. století. V současné době dochází na sídlišti ke generační výměně (tzv. generační vlny) a stěhují se sem mladé rodiny. Bohužel neexistují oficiální statistiky o sociálním, národnostním a vzdělanostním složení obyvatel. Sociální skladba obyvatel je dosud vyrovnaná, ale objevují se žáci ze sociálně slabých rodin (na sídlišti je hotelový dům pro sociálně slabé). Mnoho nových mladých rodin jsou cizí státní příslušníci (Rusko, Ukrajina, Vietnam). Ze skladby obyvatel vyplývají i problémy pro školu – jazyková bariéra nových žáků – cizinců, děti ze sociálně slabých rodin, nevyrovnaný počet žáků podle generačních vln a z toho vyplývající občasný vysoký počet žáků ve třídách. Tyto problémy však zatím nejsou nijak zásadní. Do školy dochází podle třídních knih 48 cizojazyčných žáků (první stupeň) a 32 žáků (druhý stupeň), což je 11 % žáků školy. Tato přibližná čísla jsem zjistila dle jmenného seznamu, reálný počet žáků s jazykovými problémy je výrazně menší (většinou se jedná o děti s jedním rodičem české národnosti či o děti druhé generace zde již narozené), dle své zkušenosti odhaduji asi 3 % dětí (20 dětí), jejichž mateřštinou není čeština. To však automaticky neznamená jejich školní neúspěšnost, zvláště u žáků ve vyšších ročnících totiž není neobvyklé, že tito žáci mají kvalitní školní výsledky velmi dobře srovnatelné s českými žáky.

Kolik žáků je ze sociálně slabých rodin lze jen odhadovat, protože tato data se nezjišťují. Ze

své zkušenosti odhaduji, že tito žáci většinou chodí na druhém stupni do všeobecně zaměřené třídy, jde tedy o děti, které buď nechtěly do specializovaných tříd přestoupit, nezvládly přijímací řízení nebo jejich rodiče je do přijímacího řízení nepřihlásili.

Ve zkoumané škole proběhlo doučování podle Šablon v letech 2017/2018 a 2018/2019. Do tohoto dotačního programu se přihlásilo na zkoumané škole celkem 16 učitelů - 9 učitelů z prvního stupně a 7 učitelů z druhého stupně. Tito učitelé zorganizovali celkem 51 šablon, což je celkem 816 hodin výuky navíc. Doučování se v prvním školním roce týkalo 75 dětí, ve druhém školním roce 68 dětí z 2. stupně.

3.5 Metody sběru dat

V této případové studii se smíšeným designem jsem se rozhodla použít kvalitativní i kvantitativní výzkumné metody – dotazník, polostrukturované rozhovory a analýzu dokumentů (třídní knihy).

Z Tabulka 2 je patrný rozsah prováděného výzkumu a jeho časové rozložení. Celkový počet žáků na 2. stupni je 326 (školní rok 2018/19). V roce 2018 jsem zahájila výzkumnou práci sestavením dotazníku pro rodiče i děti, ale jeho návratnost byla u žáků velmi nízká (10,1 %). U rodičů to již bylo 49,6 %, a proto jsem tento dotazník zařadila jako předvýzkum. Zkušenosti, které jsem získala, mi pomohly lépe zorganizovat druhé hlavní dotazníkové šetření v roce 2019. Jednotlivé metody budu podrobněji rozebírat v dalším textu.

Tabulka 2 *Použité metody a zdroje informací*

Metoda	Zdroj informací	Počet	Období sběru dat
Rozhovor	Rodiče	5	leden–únor 2019
	Vedení školy	2	březen 2019
	Učitelé	5	květen 2018 březen 2019
	Koordinátorka Šablon	1	březen 2019
Dotazník	Rodiče (předvýzkum)	113	květen–červen 2018
	Žáci	247	leden–březen 2019

3.5.1 *Dotazník*

Dotazník je kvantitativní lineární metodou, jejíž pomocí lze získat velké množství údajů. Použila jsem ho v rámci předvýzkumu i hlavního výzkumu.

Předvýzkum (rok 2017/18)

V průběhu roku 2017/18, ve kterém jsem začala shromažďovat údaje, jsem se jednak zúčastnila jako aktivní doučovatel, jednak jsem zpracovala a testovala první verzi dotazníku, určeného dětem i rodičům (viz příloha č. 1 dotazník pro rodiče). Snažila jsem se zachytit první zkušenosti s programem Šablony na škole. Sestavila jsem dotazník pro žáky 6. až 9. tříd a pro jejich rodiče. Podařilo se mi získat odpovědi 23 žáků (10,1 % z oslovených) a 113 rodičů (49,6 % z oslovených). Bohužel jsem zjistila, že otázky v těchto dotaznících nebyly moc dobře formulované, například neobsahovaly důležitou otázku vztahu placeného a neplaceného doučování, ale přesto byly některé odpovědi zajímavé a uvádím je ve výsledkové části v kapitole o pohledu rodičů jako předvýzkum. Dotazníkové šetření mezi žáky pro malý počet získaných odpovědí (n=23) neuvádím.

Hlavní výzkum (rok 2018/19)

Pro samotný výzkum jsem připravila nový dotazník určený pouze žákům. Google formulář se

pro zadání dotazníků ukázal jako velmi vhodný. Jeho největší výhodou bylo rychlé zpracování výsledků. Druhou velkou výhodou bylo, že dotazník zobrazoval žákům pouze otázky, které logicky navazovaly, žáci tedy neviděli všechny otázky, a nemohli tak některé otázky přeskokovat jako u dotazníku vyplňovaného na papíře. Dotazník žáci vyplňovali hlavně na hodinách informační a komunikační technologie za spolupráce svých učitelů. U tříd, které hodiny na počítačích nemají, jsem po dohodě s učiteli vzala žáky do počítačové učebny, kde dotazníky vyplnili. Forma vyplňování dotazníků přes počítač měla i tu výhodu, že žáky bavila. Dotazník byl určen pro všechny žáky 2. stupně, kterých je (ve školním roce 2018/19) 326. Získala jsem odpovědi od 247 žáků (75,8 %), a protože žáci vyplňovali dotazník v rámci výuky, měla jsem stoprocentní návratnost. Dotazník je přílohou č. 2 této práce. Základní schéma dotazníku popisují v tabulce 3:

Tabulka 3 Schéma dotazníku pro žáky

Zjišťovací otázky na žáky: Pohlaví, třída, známky z hlavních předmětů, přístup k životu		
Na konci sekce byla křížovka, která byla definována otázkou: Pomáhá ti někdo s učením? Se školou? S domácími úkoly? Podle odpovědi je dotazník rozřadil na tři možné cesty:		
Nepomáhá, zvládám vše sám, nanejvýš mi občas pomohou rodinní příslušníci.	Nepomáhá, jen chodím na vzdělávací zájmový kroužek, např. do jazykové školy.	Ano, pomáhá, mám doučování nebo se pravidelně učím s rodinnými příslušníky.
Po výběru této možnosti se otázky dále zaměřovaly na doučování rodinnými příslušníky, důvody, proč nemají doučování a zda vyhledávají pomoc na internetu.	Žáci, kteří šli touto cestou, měli dotazník nejkratší, pouze vyplnili informace o zájmovém kroužku. Těchto žáků bylo 17.	Tato otázka odkazovala děti na jednotlivé druhy doučování. V případě, že odpověděli kladně, dotazník jim otevřel sekci podrobností. V případě záporné odpovědi jim byla nabídnuta další možnost doučování.

3.5.2 Rozhovor

Rozhovor je kvalitativní výzkumná metoda prostřednictvím přímé komunikace s aktéry výzkumu. Zvolila jsem strukturovaný typ rozhovoru, ale rozhovory byly tak inspirativní a zajímavé, že přecházely do polostrukturovaného rozhovoru na dané téma.

Rozhovory s učitelkami (n=5) probíhaly ve volných hodinách. První část rozhovorů probíhala v létě 2018, druhá část v zimě 2019. Tyto rozhovory jsou ale pouze střípkem informací, které mi v rámci pravidelných přestávek kolegyně poskytly. Se třemi učitelkami jsem vedla osobní rozhovor, který jsem nahrávala na diktafon, dvě učitelky zvolily písemnou formu odpovědí na otázky. Přepisy rozhovorů i písemné odpovědi jsou přílohou č. 4 této práce. Učitelky jsem vybrala podle jejich aprobace (hlavní předměty – matematika, čeština, anglický jazyk) a podle jejich zkušeností s doučováním, včetně doučování v rámci programu Šablony (4 z nich se programu zúčastnily jako doučovatelé).

Rozhovory s rodiči (n=5) probíhaly buď v jejich domácím prostředí nebo v kavárně. Rozhovory jsem nahrávala na diktafon a jejich přepisy jsou přílohou č. 4 této práce. Rodiče, se kterými jsem o doučování mluvila, jsou mými známými, a proto je v rozhovorech zvolena forma tykání.

Vedení školy představuje ředitel, jeho zástupce pro druhý stupeň a koordinátorka Šablon. Koordinátorka šablon byla vybrána vedením a v Šablonách je nejvíc angažovaná, má nejlepší přehled o fungování tohoto programu.¹ Vedení školy jsem ponechala možnost vybrat si způsob rozhovoru. Pan ředitel si vybral osobní rozhovor, který jsem nahrávala na diktafon, pan zástupce i paní koordinátorka zvolili odpovědi na otázky zasláné e-mailem. Jejich odpovědi, stejně jako veškeré rozhovory s rodiči a učiteli, jsou přílohou č. 4 této práce.

Jaké jsou výhody a nevýhody blízkého osobního vztahu s dotazovanými? Největší výhodou je podle mého názoru skutečnost, že mi rodiče, učitelé i vedení nezamlčeli svoje názory, i když někdy až po vypnutí diktafonu. Nevýhodou, kterou si uvědomuji, by mohl být záměrný výběr respondentů. Nevybírala jsem dotazované rodiče náhodně, ale zvolila jsem ty, které znám, a kteří patří, podle mé zkušenosti, k dobrým rodičům, kteří své děti vychovávají a vedou je podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. V mé práci tedy nejsou zastoupeni rodiče s existenčními problémy nebo rodiče nějak hendikepovaných dětí. Zkušenosti s těmito rodiči ale mám, jsem třídní učitelkou všeobecně zaměřené třídy, kam děti ze sociálně slabých rodin chodí. Navíc již

---

¹ Pro potřeby výzkumu byla zařazena do stejné skupiny jako vedení školy.

druhým rokem pro tyto děti organizují školní doučování, takže znám jejich vztah k učení.

3.5.3 Analýza dokumentů

Získala jsem data (docházka, procentuální návštěvnost) z třídních knih, které mi poskytla koordinátorka Šablón. Rovněž jsem získala přístup k dokumentu MŠMT (Odbor administrace zjednodušených projektů 2019) Informace o stavu zjednodušených projektů Šablony I.

3.5.4 Analýzy dat

Při sběru dat dotazníkovým šetřením jsem získala údaje o rozsahu a formách SD i ŠD na zkoumané škole. Při rozhovorech jsem získala popis případu z pohledu jednotlivých respondentů. Tyto výsledky jsem se pokusila analyzovat a porovnat s dosud provedenými průzkumy. Snažila jsem se zjistit, jestli stav doučování (SD i ŠD) na dané škole potvrzuje teoretické předpoklady, formulované dosavadním výzkumem.

Tuto kapitolu jsem rozdělila do kapitol podle účastníků výzkumu – výsledky rozhovorů s rodiči (n=5), učiteli (n=5) a vedením školy (n=3). Odpovědi na výzkumné otázky, které jsem aktérům pokládala, jsou shrnuté do přehledové tabulky. Výsledek dotazníkového šetření mezi žáky (n=247) jsem zpracovala do podoby grafů a tabulek. Údaje z předvýzkumu, které se mi zdály relevantní vzhledem k položeným výzkumným otázkám, jsem uvedla na začátku jednotlivých kapitol.

4 Empirická zjištění

4.1 Pohled rodičů na doučování

Ve druhém pololetí školního roku 2018/19 jsem hovořila s pěti rodiči. Při rozhovorech jsem se snažila získat základní informace o dítěti i o rodině, jako je vzdělání rodičů a jejich ekonomické poměry. Tyto informace jsou poměrně citlivé, a tak jsem změnila jména rodičů i dětí. (Tabulka 4 Popis rodin Tabulka 4). Názory a pohledy rodičů na téma doučování byly velmi různorodé. Hovořili jsme o těchto okruzích, týkajících se problematiky doučování:

- Jak rodiče přistupují k soukromému doučování?
- Jaké jsou hlavní důvody, proč oba druhy doučování dětem rodiče zařizují?
- Jak souvisí rozhodnutí rodičů o využití soukromého doučování se školou?
- Jak rodiče vybírají vhodného doučovatele?

- Kolik peněz představují výdaje na soukromé doučování?
- Pokud dítě rodičů navštěvuje školní doučování, jak tuto skutečnost rodiče vnímají?

Dotazování se zúčastnilo 5 matek. Tři zajistily pro svoje děti soukromé doučování, jedno dítě nemá ve škole problémy a jedno dítě s problémy jakékoliv doučování odmítá. Pseudonymy rodičů i dětí jsem zvolila podle jejich hlavních charakteristik:

Rodina Dysortografická: Syn Adam má diagnostikovanou dysortografii, ze které pocházejí jeho problémy v českém jazyce i matematice (pochopení úloh).

Rodina Nematematická: Syn Ctirad nepochopil na 1. stupni Hejného metodu, má problémy v matematice.

Rodina Bezproblémová: Syn Jan má diagnostikovanou poruchu pozornosti a je líný, ale nemá problémy s prospěchem.

Rodina Učitelky: Dcera Jana, matka učí na zkoumané škole.

Rodina Důsledná: Dcera Stanislava je od 1. třídy důsledně doučována, protože matka považuje doučování za součást vzdělání.

Tabulka 4 *Popis rodin*

	studijní profil	rodiče	soukromé doučování	školní doučování	důvod/přístup rodičů/děti k doučování
Rodina nazvaná Dysortografická, žák Adam 15 let, 9.ročník, třída bez zaměření	Dysortografie, na vysvědčení dvojky a trojky	Matka VŠ, otec SŠ, rozvedení	Od 7.třídy český jazyk, od 8.třídy matematika	Matematika i český jazyk – matka skeptická, syn tam chodí, „aby byl vidět“	Matka bere doučování hlavně jako pomoc s českým jazykem, kvůli dysortografii. Její názor je, že jakékoli doučování je ukrajování volného času.
Rodina nazvaná Nematematická, žák Ctirad, 14 let, 9.ročník, matematická třída	Ctirad má dvojky, jen z matematiky čtyřku, baví ho český jazyk a literatura.	Matka SŠ, otec ZŠ, nefunkční rodina	Ctirad začal chodit na doučování (firma Mathpoint) až v 9.ročníku kvůli přijímacím zkouškám.	V 8.ročníku chodil na ŠD (matematika), doučování nepomáhalo.	Matce vadilo, že Ctirad má špatný vztah k matematice. Ctirada doučování v Mathpointu začalo bavit a plánuje v doučování pokračovat i na SŠ.
Rodina nazvaná Bezproblémová, žák Jan, 13 let, 7.ročník, jazyková třída	Porucha pozornosti, lenost, moc se neučí, protože známky má dobré	Matka VŠ – vzdělávání dospělých, otec SŠ	Žádné doučování nemá.	Žádné doučování nemá.	Matka doučování neplánuje ani před přijímacími zkouškami, tvrdí, že je to zbytečně stresující a více si váží hodnoty volného času.
Rodina nazvaná Rodina Učitelky žákyně Jana 8.ročník, třída bez zaměření	Má dvojky a trojky, ve své třídě i tak vyniká, proto nemá motivaci k učení.	Matka i otec VŠ, matka je učitelka na zkoumané škole	Žádné doučování nemá, učila se hodně s rodiči, nyní to odmítá.	O této možnosti rodičům Jana doma raději neřekla.	Matka odmítá jakékoli placené doučování. Školní doučování by matka ráda využila, ale čeká, až jí o tom dcera sama poví.
Rodina Důsledná, žákyně Stanislava, 7.roč., třída bez zaměření	Má dvojky a trojky a téměř žádnou motivaci k učení.	Matka i otec SŠ, velmi dobré finanční zajištění	Využívá velmi často 2-3 x týdně (ma, čj, aj).	Chodí jednou týdně na čj, její matka si to velmi chválí.	Matka považuje doučování za běžnou součást vzdělání, dcera se neumí učit sama, učí se pouze se soukr. učitelkou.

4.1.1 Jak rodiče přistupují k soukromému doučování?

Rodiče přistupují ke vzdělání svých dětí různě aktivně, někteří jsou pasivní. Doučování absolvují děti ze tří rodin. Ve všech třech případech se rodiny aktivně snaží řešit především problémy svých dětí s učením. Názor rodičů na doučování byl velmi rozmanitý, každý rodič měl jiný názor, jak ukazuje Tabulka 5.

Tabulka 5 Přístup rodičů k doučování

Klasifikace přístupů jednotlivých rodičů	
Doučování považují za samozřejmost.	r. Důsledná
Doučování považují za nápravu nedostatků.	r. Dysortografická, r. Nematematická
Doučování považují za ukrajování volného času.	r. Dysortografická, r. Bezproblémová
Soukromé doučování nepřichází v úvahu.	r. Učitelky
Školní doučování považují za málo efektivní.	r. Dysortografická, r. Nematematická
Školní doučování považují za přínosné a využívají ho.	r. Důsledná
Školní doučování považují za přínosné, ale nevyžívají ho.	r. Učitelky, r. Bezproblémová

Všechny rodiny se shodují na tom, že učit se s dětmi na 2. stupni je obtížné.

4.1.2 Jaké jsou hlavní důvody, proč rodiče zařizují dětem doučování?

Předvýzkum: Z předvýzkumu vyšlo najevo, že nejdůležitějšími důvody jsou pro rodiče špatný školní prospěch, dlouhodobá absence a přijímací zkoušky. Jako důvod, kvůli kterému by rodiče doučování naopak nevyhledávali, je nejčastěji označovaná práce na domácích úkolech. To koresponduje s výsledky u žáků, že velké procento rodičů (74,1 %) pomáhá svým žákům s učením (kapitola 4.4.4). V rozhovorech, provedených v rámci hlavního výzkumu, se jednotliví rodiče k důvodům vyjadřují trochu jinak.

Hlavní výzkum: Hlavní motivace tří rodin, které doučování využívají, se dají shrnout následovně:

Tabulka 6 *Důvody, proč rodiče dětem oba druhy doučování zařizují*

Snaha o lepší vzdělání dětí	r. Dysortografická, r. Důsledná, r. Nematematická
Reedukace problémů dětí s učením	r. Dysortografická, r. Nematematická
Příprava na přijímací řízení včetně zlepšení známek	r. Dysortografická, r. Důsledná, r. Nematematická
Odstranění obav z přijímacích zkoušek	r. Dysortografická, r. Nematematická

Tabulka 7 *Důvody, proč rodiče dětem oba druhy doučování nezařizují*

Nepotřebují to, učí se samy.	r. Bezproblémová
Doučování je na úkor volného času.	r. Dysortografická, r. Bezproblémová
Dítě by mělo studovat na škole, na kterou stačí.	r. Bezproblémová
Soukromé doučování je neetické.	r. Učitelky

Snaha o lepší vzdělání dětí

Hlavním důvodem, o kterém mluvily všechny matky, byla snaha o získání co nejlepšího vzdělání pro děti.

„No nechtěla jsem, aby měl tak špatné výsledky. Ale hlavně, není to jen o známkách, primárně mně osobně vadí, když člověk nevládne svým rodným jazykem. [...] Takže u mě nebyl ten argument ani tak to, aby neměl čtyřky z češtiny, jako to, že tu češtinu bude celý život potřebovat a že je dobrý, aby se s ní prostě uměl vyjadřovat řádně.“ (Paní Dysortografová)

„Za prvé jsem mu chtěla pomoci. Chtěla jsem vědět, jak se říká, línej nebo hloupej. A chtěla jsem opravdu vědět, protože mně, když se s ním bavím, tak mně nepříjde, že by byl nějak hloupej.“ (Paní Nematematická)

„Hlavní důvody jsou, v podstatě, aby měly ucelené vzdělání. Mně by vadilo, kdyby si děti neodnesly ze školy to, co by měly.“ (Paní Důsledná)

Náprava nedostatků ve vzdělání

Nejaktivnější je paní Dysortografová, jejíž syn Adam, jemuž byla diagnostikována dysortografie, má dlouhodobé individuální soukromé doučování češtiny, včetně přesahu do matematiky (pochopení školních úloh). Zároveň navštěvuje i školní doučování, ale spíše proto, aby „bylo vidět, že se snaží“, nepovažuje ho za příliš efektivní.

Matka Nematematická se také snaží aktivně řešit problém syna Ctirada s matematikou (na prvním stupni absolvoval výuku metodou Hejného a nepochopil ji). V ostatních předmětech problémy nemá. Zkoušeli školní doučování, ale to nepomáhalo. Matka se obrátila na soukromou agenturu Mathpoint, se kterou jsou velice spokojeni. Jedná se o hromadné doučování poskytované studenty MFF UK s individuálním přístupem k žákům, které se snaží zvýšit u dětí motivaci k učení. Doučování je skupinové za pomoci výpočetní techniky. Ctirad složil vstupní test, aby se ukázalo, jaké má nedostatky. Doučování je mu přizpůsobené na míru, má formu výukových videí, které vysvětlí problém. Potom Ctirad procvičuje příklady i opakovaně, sám si je opraví a najde chyby. Čas strávený při doučování není nijak omezen, žák může docházet libovolně často, dle svých možností. Tento způsob doučování je velmi intenzivní a podporuje motivaci k učení: Ctirada to baví, nikdo mu neříká, co má dělat, je veden k samostatnému nalezení chyb. Chce chodit i o prázdninách. Ztratil strach z matematiky, výrazně se zvýšila jeho motivace k učení, je samostatný.

„Oni mu pak dají ten test a on tam udělá nějaký chyby, pak to s ním rozebírají. Ctirade, najdi si, kde máš chybu a on právě teď už tu látku jakoby pochopil, ale zjistí sám, kde má chybu. [...] Jééé – tady bylo minus já jsem si ho nevšiml. [...] Takže vlastně jakoby touhle tou formou to je, že vlastně to pořád opakují dokola, ale vlastně mu to i vysvětlují. Nejdřív mu to vysvětlí, potom to drilují, aby si to on dal do hlavy, že tenhle příklad se počítá takovýmhle stylem. [...] To je opravdu na strašný samostatnosti těch dětí.“ (Paní Nematematická)

Příprava k přijímacím zkouškám

Významným důvodem, o kterém mluvily všechny tři matky, jejichž děti se soukromě doučují, je přijímací řízení na střední školy. Školní prospěch je pro rodiče sice také důležitý, ale hlavně kvůli přijímacímu řízení na střední školy.

„Protože jsem věděla, že na konci osmičky potřebuje mít dobrou známku, takže někdy v pololetním vysvědčení, jak přinesl čtyřku z matematiky, já jsem říkala ne, já myslela, že se to zlepší, tak jsem sháněla něco a sehnala jsem.“ (Paní Nematematická)

Rodiče si uvědomují význam vzdělání a jsou ochotni investovat do přípravy na přijímací zkoušky. Doučování jako přípravu k přijímacím zkouškám vyhledaly obě rodiny, jejichž dítě má letos skládat přijímačky na SŠ. Paní Dysortografová zaplatila Adamovi přípravné doučování, ale i zde s důrazem na jeho problém se čtením, a také aby se zbavil strachu ze zkoušek.

„A teďko od ledna jsem mu zaplatila přípravný doučování na přijímačky, kde s paní dělá přímo testy, aby věděl, jak se to vyplňuje do těch záznamových archů, to je zaměřené hlavně na češtinu, ale dělali spolu dvakrát i vlastně formát těch přijímacích testů i z matematiky.“ (paní Dysortografová)

Paní Nematematická také svému synovi našla a zaplatila doučování. Udělala tak v září na začátku 9. ročníku, po roce neúspěšného školního doučování, a vzhledem k tomu, že je oba dobře znám, mohu potvrdit, že jeden z důvodů jsou právě přijímací zkoušky. Paní Důsledná vidí složení přijímacích zkoušek jako cestu k úspěchu.

„Mladší dceru to teprve čeká, nějaké přijímací zkoušky na střední školu. Chtěla bych, aby z nich (dcer) něco bylo. [...] Je to v současné chvíli je to cesta k úspěchu při dalším studiu.“ (paní Důsledná)

Důvody, proč se žáci nedoučují

Rodina Bezproblémových není v doučování aktivní, matce stačí školní výsledky syna Jana, kterého nechce přetěžovat, ale v případě problémů by byla ochotná vyhledat soukromé doučování, protože si uvědomuje, že sama na domácí doučování nestačí. Paní Bezproblémová si myslí, že by dítě mělo studovat tam, kde na to stačí, aby nebylo nešťastné na příliš těžké škole. Vysoce si cení hodnotu volného času, stráveného s koníčky a kamarády.

„Ne. Já zastávám ten názor, že to dítě by se tam mělo dostat. Buď jsou jeho studijní výsledky na to, aby se na tu školu dostalo, nebo zažije to dítě takový šok, až tam přijde, že vlastně se bude muset začít učit takovým způsobem, na který nebyl zvyklý, a to mu sebere veškerý volný čas, jak na kamarády, tak na koníčky. Nemyslím si, že to je dobrý přístup.“ (paní Bezproblémová)

Matka Učitelka do vzdělání dcery nezasahuje, nechává vše na dceři. Uvědomuje si, že na 1. stupni dceru přetěžovala, a ta získala odpor k učení. Soukromé doučování matka z principu odmítá, v případě potřeby by hledala možnosti školního doučování.

„Myslím si, že tahat dceru někde po městě a shánět jí, lovit člověka a doufat, že bude dobrý, že dávám peníze do kvality. To se mi moc nechce a bála bych se toho. Nemám ráda doučování za peníze.“ (paní Učitelka)

4.1.3 Jak souvisí rozhodnutí rodičů o využití soukromého doučování se školou?

Rodiče nejsou vůči škole přehnaně kritičtí, ale přesto se v jejich odpovědích objevuje kritika práce školy či systému a rozsahu školní výuky, jak ukazuje tabulka 8.

Tabulka 8 Souvislost využití soukromého doučování se školou

Nedostatky ve výuce	r. Dysortografická, r. Bezproblémová, r. Nematematická
Příliš náročné zkoušky na střední školy	r. Dysortografická
Špatná motivace k učení z důvodů nezájmu žáka	r. Bezproblémová, r. Nematematická
Špatná motivace k učení kvůli nepochopení látky (Hejný)	r. Nematematická
Ztráta motivace z důvodů přílišného drilování matkou	r. Učitelky
Nedostatečná pozornost ze strany učitele	r. Nematematická

Paní Dysortografová uznává, že problémy syna vycházejí z jeho diagnózy, zároveň však vidí i nedostatky na straně školy. Domnívá se také, že přijímací testy jsou zbytečně náročné.

„Popravdě řečeno, já, když se kouknu dneska na některý ty testy, tak ač jsem vlastně jazyky také studovala, tak já si už nepamatuji všechny druhy vedlejších vět a všechny druhy souvětí, takže já, když se v tom snažím sama zorientovat, tak já už nejsem s to, abych mu pomohla, abych mu řekla s jistotou, že tohle je takhle.“ (paní Dysortografová)

Paní Nematematická má pocit, že její syn je dostatečně chytrý a neměl by mít problémy, hledá jejich příčiny, které vidí i ve špatné motivaci k učení ve škole.

„V češtině to je zvláštní, protože on hodně čte. Ale moc ho nebaví číst věci, který ho učí nebo ho nutí škola, aby měl rozhled. Někdy jsem na něj našťvaná, protože mu někdy ujede shoda přísudku s podmětem, takže to mu nadávám, seš takovej jako vlastenec a neumiš pořádně česky.“

A jediný, co ho nebaví je, a co teda asi nebaví nikoho z nás, nebo neznám nikoho koho by to bavilo, je gramatika.“ (Paní Nematematická)

Ctiradovy problémy s matematikou podle ní způsobila nepochopená Hejného metoda na 1. stupni a nezvládnutý přestup na 2. stupeň. Zároveň má paní Nematematická pocit, že se synovi ve škole nedostatečně věnují, ale uznává, že to může být subjektivní dojem.

„Tady se přiznám, že i pro mě to bylo velmi těžký, protože já jsem chtěla po Ctiradovi, aby se učil násobilku, jako když bičem mrská, a on měl v učebnicích takový zajímavý úlohy slovní. Kdy nám vyšlo třeba – maminka poslala pro chleba tři a půl dítěte, takže pro mě takovýchle věci jsou prostě neuvěřitelný. A pár příkladů tady toho Frause pana profesora Hejného jsem dala i vypočítat v práci, co máme inženýry. Docela chytrý lidi a tři lidi mi to vypočítali každý jinak, takže jsem si říkala, tak to je taková matematika asi pro speciálně nadané děti, ale ne pro normální lidi jako jsem například já nebo můj syn. [...] To bych já viděla jako rodič, že to prostě není vhodný pro každého, protože s naším Ctiradem se to vlastně táhne celej život a myslím si, že úplně zbytečně.“ (paní Nematematická)

Paní Bezproblémové se moc líbila metoda Hejného:

„Jako mně se ta metoda (profesora Hejného) strašně líbí, protože dává dětem, že není správně jen jedna odpověď, je jich víc. Pak se mi také líbí to dosazování za jakoby neznámé a celkově mi přijde ta matematika, nebo ta metoda zaměřená na logické uvažování. Takže vlastně ty děcka myslí matematicky a neučí se nic otrocky.“ (paní Bezproblémová)

Paní Bezproblémová nemá se synem problémy, ale jeho znalosti připisuje spíše samostudiu, protože „co ho zajímá, to mu jde.“

„Jan umí anglicky poměrně dobře, zdokonaluje se prostřednictvím sledování různých youtube kanálů v angličtině, pak taky chatuje v angličtině v online počítačových hrách.“ (paní Bezproblémová)

Matka Učitelka si uvědomuje, že dcera ve škole příliš nespívá kvůli tomu, že jí na 1. stupni příliš nutila do učení a ona ztratila motivaci.

„Myslím si, že se jí moc nechce učit, možná na tom mám i svůj podíl, protože jsem jí v první, druhé třídě hrozně drezurovala. [...] Já jsem se s ní hodně učila, zejména na prvním stupni. To jsme koukaly do každé učebnice, do každého sešitu a tam, tam si myslím, že jsem udělala největší chybu, protože jsem po ní chtěla té škole věnovat až moc času. [...] Získala díky tomu k učení odpor. Učila jsem se s ní tak asi do šesté třídy poctivě, od sedmičky jsem to vzdala a

pouze dohlížím na to, aby se do těch sešitů podívala.“ (paní Učitelka)

Paní Důsledná souvislost se školou vůbec neřeší, výuka jí přijde kvalitní, od doučování očekává lepší procvičení a upevnění probírané látky, považuje ho za pevnou součást vzdělávání. Dcera se „dobrovolně“ dlouhodobě (5 let) doučuje 2x týdně, nikoliv z důvodů špatného prospěchu, ale aby si upevnila své znalosti. Matka si uvědomuje, že by na 2. stupni domácí doučování nezvládla. Dcera využívá i školní doučování.

4.1.4 Jak rodiče vybírají vhodného doučovatele na soukromé doučování?

Předvýzkum: Z kvantitativních dat v předvýzkumu vyplývá, že cizího doučovatele rodiče vybírají buď na doporučení (33 %), nebo pomocí vyhledávání na internetu (33 %). Bohužel tato data nejsou moc reprezentativní, protože na tuto otázku odpovídalo pouze 24 rodičů, jejichž děti doučuje cizí osoba (n=24).

Hlavní výzkum: Výběr doučovatele je ve všech případech stejný – na doporučení kamarádky či kolegyně.

Požadavky na doučovatele jsou u matek podobné:

- dobrá znalost doučovaného předmětu
- dobrý vztah k dětem, respekt k jeho stylu učení
- autorita, důslednost
- využití moderních způsobů výuky
- schopnost motivovat k učení

„Ale jako hlavní vlastnost bych čekala, že ten člověk bude umět jednat s žáky, ať už jsou menší nebo větší, že je bude umět zaujmout. A že obecně jeho přístup bude spíš o tom, že při práci s žákem vyzpozoruje, které prvky mu v tom daným předmětu dělají největší problémy a na to nenápadně zaměří to, co budou procvičovat.“ (Paní Dysortografová)

„Určitě by to měl být někdo autoritativní, zároveň by to měl být někdo s nějakými modernějšími metodami učení, protože Jan má poruchu pozornosti, takže ho musí nějakým způsobem zaujmout.“ (Paní Nematematická)

„Že by to učivo přijímal od nějaké cizí autority lépe než ode mě. Protože teď se potýkáme s pubertou, která je opravdu výživná a není jednoduché upoutat jeho pozornost na delší dobu.“ (Paní Bezproblémová)

„Který by nebyl na dítě měkřej, protože musí být přísný a důsledný ve výuce a dítě musí z něj mít respekt.“ (Paní Důsledná)

Za nejdůležitější úlohu doučovatele považuje paní Dysortografová schopnost motivovat dítě k učení, nebo alespoň ho neodradit.

„A asi nejdůležitější je, aby to doučování neznechutilo ten předmět, ale spíš, aby k němu (žák) získal lepší vztah, než třeba získal ve škole.“ (paní Dysortografová)

4.1.5 Jaké formy doučování rodiče zvolili?

Rodiče pro své děti nejčastěji volili způsoby doučování individuální formou, v jednom případě doučování v agentuře (hromadné doučování) a tři rodiče mají zkušenosti se školním doučováním.

Tabulka 9 *Forma doučování*

Soukromé individuální doučování, doučovatel dochází	r. Dysortografická, r. Důsledná
Soukromé agenturní doučování, individualizované	r. Nematematická
Soukromé agenturní doučování (využili by v případě potřeby)	r. Bezproblémová
Školní hromadné doučování	r. Důsledná
Školní hromadné doučování (využili by v případě potřeby)	r. Učitelky, r. Bezproblémová
Školní hromadné doučování, které opustili pro malou efektivitu	r. Dysortografická, r. Nematematická

Agenturní doučování využívá rodina Nematematických (agentura Mathpoint) a je s ní velmi spokojená, především proto, že syn Ctirad ztratil strach z matematiky a získal motivaci k učení. I v případě jazyků by dali přednost agenturnímu doučování, kvůli přístupu k žákům a zajištění kvality výuky.

4.1.6 Kolik peněz představují výdaje na soukromé doučování?

Předvýzkum: Z předvýzkumu vyplynulo, že tím, že probíhá na škole doučování zdarma, jsou náklady na doučování pro rodiny nízké. Ze všech doučovaných dětí (n=42) využívá školní

doučování zdarma 26 dětí.

Tabulka 10 *Výdaje na doučování*

Výdaje na doučování	Cena za 1 hodinu (60 minut)									Neplacené a školní doučování)	Celkový součet
	1-100	101-150	151-200	201-250	251-300	301-350	400	500	800		
1 hodina týdně				2	1	2	1			11	17
2 hodiny týdně		2	3		2				1	4	12
3 a více hodin týdně	1				1					1	3
Méně než jedna hodina týdně			1							1	2
Nepravidelně			2					1		5	8
Celkový součet	1	2	6	2	4	2	1	1	1	22	42

V otázce o ceně za doučování odpovědělo 22 rodičů, že mají doučování zdarma. Rozdíly v odpovědích přisuzují nepřesné formulaci otázky, protože část rodičů zařídila pro děti soukromé i školní doučování.

Hlavní výzkum: Výdaje na soukromé doučování v rodinách, které se zúčastnily kvalitativního dotazování, jsou poměrně vysoké, vycházejí od 1.200,- až po téměř 3.000,² - měsíčně. Tyto rodiny jsou dobře finančně zajištěné, navíc považují vzdělání svých dětí za dobrou investici. Při výběru doučovatele nebyla pro ně cena určujícím faktorem, kladli důraz na kvalitu doučování. Školní doučování, které se jim zdálo málo efektivní, dvě rodiny opustily.

4.1.7 *Pokud dítě rodičů navštěvuje školní doučování, jak tuto skutečnost rodiče vnímají?*

² Paní Dysortografová – cena individuálního doučování 250 Kč/60 min, a zároveň 5.000/20 lekcí (45 min).

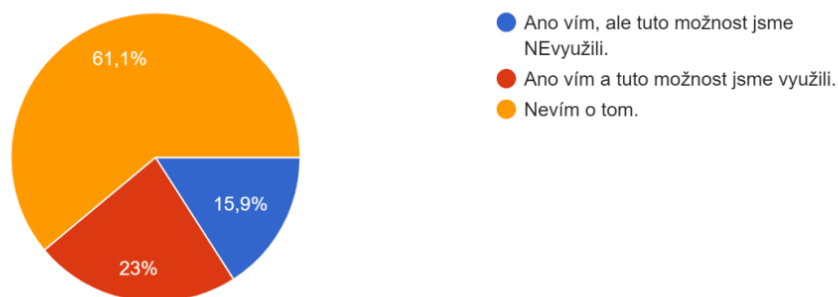
Paní Nematematická – cena agenturního doučování 2680 Kč měsíčně.

Paní Důsledná – cena individuálního doučování, průměrně cca 500 Kč/týdně. Měsíčně tedy kolem 2000 Kč.

Předvýzkum: Předvýzkum ukázal, že 69 rodičů ze 113 (61,1 %) ani neví, že na této škole je možnost doučování zdarma. Je to způsobené tím, že si učitelé vybírají, komu doučování nabídnou, a oslovují přímo žáky, nikoliv rodiče. Například matka Učitelka, která je zároveň mou kolegyní, přiznává, že čeká, až ji o této možnosti dcera sama řekne. To se však nestalo a dcera tak na doučování nechodila.

Víte, že za určitých podmínek, nabízejí někteří učitelé na ZŠ Jílovské doučování zdarma?

113 odpovědí

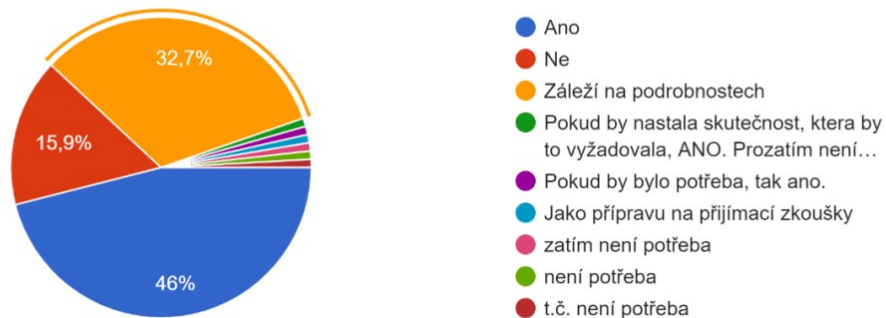

Graf 1 Informovanost rodičů o nabídce ŠD.

Další graf 2 potvrzuje, že zájem o doučování organizované školou by byl značný, protože jen 18 rodičů (15,9 %) odpovědělo, že by zájem o toto doučování nemělo. To může být motivace pro učitele, aby školní doučování organizovali, protože ze strany učitelů je o něj zájem. Výhody a obecně přístup ke školnímu doučování dotazník pro rodiče neobsahoval, proto jako zdroj informací posloužily hloubkové rozhovory.

Měli byste zájem o doučování organizované školou?

113 odpovědí

Graf 2 Zájem rodičů o ŠD

Hlavní výzkum: Školní doučování bylo přijato rodiči pozitivně, ale v jeho průběhu se ukázaly i určité nevýhody.

Výhody školního doučování lze z pohledu rodičů shrnout následovně:

- je zadarmo
- doučovatelem je stejný učitel jako ve škole
- odpadá nutnost dojíždění

„Takže si myslím, [...] že to (Šablony) určitě není špatný, hlavně je to zadarmo, takže i ty rodiče, kteří nemají na to peníze, aby zaplatili nějaký drahý doučování, tak je škoda, že ty děti, když si potřebují něco doplnit, tak nemají tu možnost. Takže já si myslím, že myšlenka je dobrá.“ (paní Nematematická)

„Paní učitelka na češtinu je výborná. ... Je výhoda, že mají svoji paní učitelku, která je učí ve škole češtinu a ona přesně ví, co berou, jak berou, jakým způsobem to vysvětluje, že se dcera nemusí přeprogramovávat na učení od jiného pana učitele.“ (Paní Důsledná)

Nevýhody školního doučování:

- malá efektivita
- doučovatelem je stejný učitel jako ve škole (zde se může skrývat nespokojenost s pojetím výuky učitele)

- čas, kdy doučování probíhá (před výukou, nebo v pátek odpoledne) a z toho plynoucí únava dětí
- doučování má povinnou 75 % docházku
- povinnost nahrazování zameškaných hodin
- další zatížení dětí na úkor jejich volného času

„Pro Adama je důležitý, aby měl delší časový penzum věnovaný tomu, že to ještě poslouchá, ale nemyslím si, že by to bylo nějak extrémně přínosné. Myslím si, že hlavní přínos je v tom, že je tam vidět. Že paní učitelka vidí tu snahu, že tam chce chodit. Ale z toho, co třeba říkal, že stihnou udělat za tu hodinu, tak mi nepřijde, že by to bylo nějak efektivní.“ (Paní Dysortografová)

„Na konci sedmičky se vlastně rapidně zhoršil, tak sem byla za paní učitelkou, za jeho třídní, která ho má i na matematiku a řešily jsme, co s tím, a ona mi říkala, [...] že nabízí každé pátek doučování. Takže já jsem ho tam hned přihlásila...Na jaře jsem prostě zjistila, že to nemělo ten kýžený účinek, tak jsem hledala něco jiného.“ (Paní Nematematická)

„Myslím si, že dcera toho musí mít plné zuby, protože svůj normální rozvrh má 7 hodin, a teď ještě hodinu před tím. Tak, ale prostě co tě nezabije, to tě posílí, takže se musí učit.“ (Paní Důsledná)

Rodina Dysortografických i Nematematických ze začátku školní doučování využívala, ale kvůli malé úspěšnosti ho děti opustily. Paní Bezproblémová a paní Učitelka by v případě potřeby školní doučování rády využily. Paní Důsledná je se školním doučováním velmi spokojená. Rodiče si uvědomují, že jsou dnes děti přetíženy jednak školními povinnostmi, jednak odpoledními zájmovými kroužky a že mají obecně málo času. Byli by raději, kdyby dětem stačila běžná dopolední výuka.

„No já obecně si myslím, že to doučování, ať už je ve škole nebo mimo, že už je trošku špatně, že by to ta škola měla zvládnout. Pokud jsou ty děti jen trošku pozorné a jsou schopné to pobrat v rámci výuky, tak si myslím, že každá snaha to dítě vyučovat nebo doučovat ještě po těch hodinách řádné školní výuky je prostě nesprávná z toho titulu, že je to ukrajování volného času toho dítěte, které by měl věnovat něčemu jinému, když chodí na šest nebo osm hodin do školy a pokud není teda schopnej se v tý škole naučit, tak buď je velice nepozornej a nebo ten výklad není takovej, aby to to dítě dokázalo v těch svých výsledcích zužitkovat. Takže to si myslím o

doučování. A to je jedno čeho, jestli je to angličtina nebo jestli je to matematika nebo čeština.“
(Paní Dysortografová)

„Určitě ve škole, protože nejsem zastávce placeného doučování. Myslím si, že ty děti by se měly naučit nejvíc ve škole a když ne při klasické výuce dopolední, tak s pomocí učitele na téže škole.“ (Paní Učitelka)

Přesto je školní doučování považováno za přínosné, jak vyplývá z odpovědí rodičů na otevřenou otázku anonymního dotazníku v rámci předvýzkumu. Rodiče oceňují možnost doučování pro sociálně slabší děti, posilování jejich sebevědomí a sebedůvěry, možnost doučování jejich učiteli.

„Jsem přesvědčená, že nabídka kvalitního doučování je zásadním přínosem pro školní vzdělávání. Ať již pomáhá dohnat úroveň třídy slabším žákům, nebo posiluje sebevědomí a dodává sebedůvěru ostatním. Děkuji.“ (předvýzkum – anonymní vyjádření)

Přesto ho někteří rodiče považují za zbytečné a myslí si, že by školní výuka s pravidelnou domácí prací měla být dostatečná.

4.1.8 Shrnutí pohledu rodičů na doučování:

Výsledky z předvýzkumu (dotazníkové šetření z roku 2017/18, odpovědi rodičů n=113): V předvýzkumu, provedeného ve školním roce 2017/18, jsem zjistila, že nějaký druh doučování (SD, ŠD) má 43 žáků (38,1 %). 25 žáků (22,1 %) mělo ŠD, 22 žáků (19,5 %) mělo SD. Tato čísla jsou poměrně vysoká, což může být způsobeno tím, že průzkum jsem prováděla přes elektronickou žákovskou knížku, kam nahlízejí hlavně odpovědní rodiče, nebo odpovídali hlavně rodiče, jejichž děti se doučovaly. Žáci byli doučováni nejvíce v matematice a v českém jazyce, méně v angličtině. Nejdůležitějšími důvody pro rodiče byla potřeba vylepšení známek a příprava na přijímací zkoušky, nejméně důležité zpracování domácích úkolů a domácí procvičování. Téměř polovina respondentů má zájem o školní doučování a dalších 30 % o této možnosti uvažuje, ale jen 38 % ví o této možnosti doučování.

Z 25 % poskytoval doučování člen rodiny, na cizího doučovatele se obrátilo 60 % rodin. Při výběru se rodiče řídili radami známých nebo inzeráty na internetu ve stejném rozsahu. Doučování většinou probíhalo v průběhu celého roku, formou individuální konzultace, 1x týdně. Co se týče ceny, uvádí polovina respondentů, že doučování bylo zdarma, tedy doučování členem rodiny nebo školní doučování podle Šablon.

Výsledky z hlavního výzkumu (v roce 2018/19, n=5): Rodiče sledují školní výsledky svých dětí,

v případě zhoršení se snaží o nápravu využitím dlouhodobého soukromého doučování, které má různé formy (individuální, skupinové). Motivací jim je snaha o zvládnutí předmětu jejich dětmi, nejen lepší známky a přijímací řízení. Školní doučování považují za vhodný doplněk výuky, ale nepřilíš efektivní, určený hlavně pro děti, které nemohou či nechtějí vyhledat soukromé doučování. Někteří rodiče si myslí, že doučování není pozitivní jev, protože děti zatěžuje.

4.2 Pohled učitelů

Při rozhovorech s učitelkami (n=5) mě překvapilo, že jejich odpovědi byly hodně podobné a lišily se jen v detailech. Odpovědi jsou občas velmi upřímné, a tedy citlivé, a proto jsem zvolila pseudonymy podle předmětů, které vyučují.

Díličí výzkumné otázky pro rozhovory s učiteli:

- Jaký byl přístup učitelů k pomoci slabým žákům před zavedením školního doučování?
- Jaký je pohled učitelů na školní doučování v rámci programu Šablony?
- Jak se učitelé staví k soukromému doučování svých žáků?
- Jak učitelé školy řeší zájem žáků o doučování?

Zjišťované údaje, rámcové okruhy:

- Informace o nahrávání rozhovoru, informovaný souhlas
- Charakteristika učitele– věk, vzdělání, délka praxe, vyučovací předměty
- Zkušenosti se soukromým doučováním – jestli doučují, jak dlouho, koho, forma doučování
- Platba za doučování – zadarmo, přivýdělek, placené školou
- Doučování v rámci Šablon – účast
- Výběr doučovaných v rámci Šablon, docházka
- Hodnocení Šablon
- Jiné možnosti doučování, návrhy

Zjištěné poznatky o učitelkách jsem shrnula v tabulce 11:

Tabulka 11 *Profil učitelů*

Pseudonym	Profil	Soukromé doučování	Školní doučování	Školní konzultace zdarma
Češtinářská	Učí již 30 let, aprobace ČJ, Ov	Nechtěla o tom na mikrofón mluvit, ale občas takto doučovala.	Aktivní v Šablonách	Přiznává, že doučovala žáky zdarma.
Anglická	Učí 2 roky, aprobace Aj, Ma	Přiznává, že na VŠ doučovala, nyní jen občas, většinou jako příprava na přijímací zkoušky	Aktivní v Šablonách po naléhání kolegyně, ale líbí se jí to	Doučovala jen nárazově formou konzultací.
Matematická	Učí 14 let, aprobace Ma, Ikt	Občas doučovala, hlavně jako přípravu na přijímací zkoušky.	Aktivní v Šablonách	Přiznává, že doučovala žáky zdarma.
Všeobecná	Učí již 30 let, na zkoumané škole 2. rok, aprobace Ma, základy techniky	Velice dávno doučovala jako studentka, obvykle spíše doporučuje známé.	Šablon se účastnila na minulé škole.	Přiznává, že doučovala žáky zdarma.
Jazyková	Učí už 11 let, na zkoumané škole 8. rok, aprobace Nj, Čj	Doučovala jen známé, a ne moc často.	Doučování ČJ cizinců (nejde o Šablony)	Přiznává, že doučovala žáky zdarma.

4.2.1 *Jaký byl přístup učitelů k pomoci slabým žákům před zavedením školního doučování?*

Zkoumaná základní škola před přihlášením do programu Šablony doučování dětí systémově neřešila a ponechávala tuto problematiku na domluvě učitele se žákem či s rodiči. Doučování

záleželo na dobré vůli učitele, bylo nepravidelné, nárazové a zdarma.

Tabulka 12 *Soukromé doučování poskytované učitelkami*

Nárazové konzultace zdarma	Všechny učitelky
Soukromé doučování jiných žáků (aktuální stav k lednu 2019)	uč. Anglická
Zkušenosti se soukromým doučováním	uč. Matematická, uč. Jazyková, uč. Anglická, uč. Češtinářská
Odkaz na jiného doučovatele	uč. Jazyková
Neochota soukromě (za peníze) učit vlastní žáky	Všechny učitelky

Většina z učitelek je ochotná poskytnout krátkodobou konzultaci po vyučování zdarma, nebo žáky odkážou na jejich učitele.

„No v podstatě my jsme tady ty slabé žáky vlastně nedoučovali. Maximálně jsi s ním sjednala (konzultaci), když někdo něčemu nerozuměl [...]. Nárazově, nepravidelně.“ (uč. Češtinářská)

„Neměla jsem to placené. Doučovala jsem děti z dobré vůle, které o to stály.“ (uč. Matematická)

Někteří učitelé měli zkušenosti z předchozího působení na jiných školách (doučovací kroužek, konzultační hodiny). Učitelky přiznávají, že poskytovaly či poskytují soukromé doučování, ale jen pro děti známých. Většinou se jednalo o doučování k přijímacím zkouškám. Učitelky většinou nechtějí učit své žáky, některé to přímo odmítají. Občas doporučují své známé, kteří se soukromým doučováním zabývají.

„Přišel třeba kamarád mé dcery, [...] jestli bych mu nepomohla s přípravou na přijímačky, tak docházel k nám domů.“ (uč. Češtinářská)

„Jo ptají, ale ne při škole, ale ptají se. [...] Jestli bych učila soukromě. Tak to jsem striktně odmítla. To se nemá, nesmí. To se nemůže. Většinou jsem jim dávala kontakty na (doučující) studenty.“ (uč. Jazyková)

„A vlastně ještě jednu paní důchodkyni jsem měla, která mě oslovila, že kdybych potřebovala, tak že můžu ty děti odkazovat na ni.“ (uč. Všeobecná)

Všechny učitelky oceňují, že můžou odkázat děti na program Šablony a že tuto práci mají zaplacenou.

4.2.2 Jaký je pohled učitelů na školní doučování v rámci programu Šablony?

Zjišťovala jsem, jací učitelé se zúčastní školního doučování, jak vybírají vhodné žáky a v čem vidí jeho klady a zápory.

Učitelé, kteří se zúčastní školního doučování

Od roku 2017/18 probíhá na škole doučování v rámci programu Šablony, určený dětem ohroženým školním neúspěchem. Doučujícími jsou především učitelé z nevýběrových tříd, kteří většinou doučují vlastní žáky. Učitelé, kteří učí ve výběrových třídách, většinou svoje žáky nedoučují, až na jednu aktivní paní učitelku z matematické třídy, která využívá ŠD jako příležitost k procvičení učiva. Učitelé se k tomuto programu dobrovolně přihlásili.

Výběr žáků využívajících školní doučování

Výběr žáků prováděly doučující učitelky, školní doučování nabízely žákům, kteří to podle jejich názoru potřebují. Byly ale přijaty i děti, které se samy hlásily. Program Šablony využívají především žáci s horšími školními výsledky, pocházející ze všeobecných tříd bez zaměření, část z nich patřila do cílové skupiny Šablon dětí ohrožených neúspěchem z důvodů jazykové bariéry či socio-ekonomického statusu.

„Já tam mám jednoho žáka, který není původem Čech a některé úlohy chápe trošku hůře. A v hodinách vždycky všechno nepochopí, tak to potřebuje ještě více procvičit a více vysvětlit.“ (uč. Matematická)

„Nebo i jsem tam třeba měla holčičku, která měla rodinný zázemí špatný, takže i třeba ta se tam začleňovala. [...] Ta jedna holka byla svěřena do péče dědečka, ten měl špatnej zrak, takže té holce to určitě pomáhalo.“ (uč. Všeobecná)

Žáci ze specializovaných tříd (matematická, jazyková) se rovněž školního doučování zúčastnili, protože mají aktivní učitelky, doučovali se jiný než profilový předmět nebo brali ŠD jako možnost procvičení látky. Některé děti chodily na doučování, i když to nepotřebovaly. Část žáků zpočátku chápala doučování jako bezplatnou přípravu k přijímacím zkouškám, ti však

většinou nedokončili celý blok hodin, protože zjistili, že pro ně není příliš vhodný, a hledali jiný způsob přípravy. Přes skutečnost, že doučování bylo zadarmo, mají učitelé pocit, že zájem mohl být větší. „*Ty děti, které by doučování nejvíc potřebovaly, tak ty nechodí*“ (z rozhovoru s matkou Důslednou). Učitelé hodnotí Šablony spíše pozitivně, i když s výhradami.

Výhody a nevýhody školního doučování

Program školního doučování byl od počátku přijímán učiteli kladně, v průběhu jeho fungování se však ukázala řada nedostatků.

Výhody školního doučování z pohledu učitelů:

- Práce učitelů je zaplacená
- Děti si zlepšují prospěch (zvláště velmi slabé děti)
- Zlepšuje se motivace dětí
- Děti ztrácejí ostych před učitelem
- Pro některé děti ze sociálně slabých rodin je to jediná možnost, jak se doučovat

Nevýhody školního doučování z pohledu učitelů:

- Organizace doučování, povinnost nahrazovat hodiny
- Povinná účast, což může část zájemců odradit
- Další zatížení pedagogů
- Neochota učitelů pokračovat v doučování zadarmo
- Ztráta motivace rodin podílet se na vzdělávání svých dětí

Nevýhody programu vidí učitelé hlavně v jeho organizaci, protože doučování probíhá v povinných blocích 16 hodin, které se musejí nahrazovat, a v okrajových hodinách rozvrhu (před vyučováním, v pátek odpoledne). Hodiny jsou navíc šedesátiminutové, na což nejsou učitelé ani žáci zvyklí.

„Ty děti bývají hodně unavené, takže většinou podle mého nemá moc smysl je doučovat celou vyučovací hodinu, ale nějak to zkracovat, aby to nějak dokázaly chápat. Pak mám pocit, že to nějaký dílčí úspěchy přináší. Ale celá hodina je pro ně podle mě strašný zabiják.“ (uč. Všeobecná)

Pokud bude program ukončen, učitelé, kteří jsou nyní za doučování placeni, se k doučování

zadarmo nevrátí. To dokazuje následující rozhovor s učitelkou Matematickou:

„Neměla jsem to placené. Doučovala jsem děti z dobré vůle, že o to stály.“ (uč. Matematická)

„Tak to je od tebe milé. Udělala bys to zase?“ (autorka)

„No, jelikož mám rodinu, tak už nejspíš ne. Kdyby to bylo kritické, určitě bych si ten čas našla, ale výhodnější jsou Šablony. Je to lepší.“ (uč. Matematická)

„Teď jako vítáš, že za to dostaneš nějakou odměnu. Že tady s nimi trávíš čas. Jako kterej řemeslník ti bude někde hodinu natírat okno zadarmo?“ (uč. Všeobecná)

Paní učitelka Všeobecná zapochybovala o smyslu školního doučování, vidí v něm snahu o nápravu věcí, zanedbaných rodinou:

„Mám pocit, že rodiče, když nespolupracují se školou, takže sami něco zanedbávají, tak pak by to měli oni si někde podle mě finančně sami hradit, a ne to chtít po škole zadarmo. [...] Rodiče za to neplatí ani korunu, takže rodiče nejsou motivováni k tomu, aby makali.“ (uč. Všeobecná)

4.2.3 Jak se učitelé staví k soukromému doučování svých žáků?

Učitelé hodnotí soukromé doučování spíše pozitivně, berou ho jako doplněk výuky, který dětem pomáhá. Učitelé jsou občas informováni rodiči o tom, že jejich dítě je soukromě doučováno i mimo školu, ale není jich mnoho. Soukromé individuální doučování (cizích) žáků poskytují učitelé spíše výjimečně, většinou pro děti svých známých, většinou se jedná o přípravu na přijímací zkoušky. Toto doučování poskytují učitelé za peníze, ale neoficiálně, přiznávají to mimo mikrofon. Spíše doporučují rodičům jiné doučovatele, například studenty či důchodce. Učitelé nepovažují za vhodné soukromě doučovat vlastní žáky, protože rodiče by automaticky očekávali zlepšení výsledků.

„Někdy to rodiče a žáci rádi prezentují na třídních schůzkách, že mají doučování a že by měli mít lepší známku, že jo? Že je to stojí dost peněz a že by rádi viděli výsledek.“ (uč. Všeobecná)

Na rozdíl od rodičů si někteří učitelé pochvalují přijímací zkoušky jako motivaci pro žáky, aby se začali učit. Učitelka Anglická vidí výhody soukromého (individuálního) doučování v jeho dynamice, možnosti věnovat se jednomu žákovi, reagovat na jeho potřeby.

„To se tak nádherně odhalí jeho (ne)znalosti, konkrétní problémy, můžu reagovat dalšími zadávanými příklady přímo na jeho potřebu atd. Úspěšnost doučování podle mě záleží především na spolupráci a ochotě žáka se danou věc naučit. Některé děti jsou skutečně

rezistentní vůči veškerým snahám a myslí si, že když se na doučování fyzicky dostavili, už odpracovali svoji roli a objeví se výsledky. U takových nemá doučování smysl a často z něj vycouvám.“ (uč. Anglická)

Učitelé však vyjadřují i odmítavý vztah k soukromému doučování, považují ho za neetické a pro rodiny příliš finančně zatěžující. Učitelka Jazyková radí rodičům, aby se dítěti více věnovali při domácí přípravě, nebo jim doporučuje školní doučování. Někteří chápou soukromé doučování i jako kritiku své práce, kdy doučovatel podrývá autoritu učitele.

„Vadí mi, že doučovatel občas může u žáka podrývat mou autoritu, [...] ideálně pokud tomu sám doučovatel nerozumí.“ (uč. Anglická)

Stále trvá ochota učitelů doučovat zadarmo, i když jen nárazově, během volných hodin či přestávek. Usuzuji z toho, že učitelům na žácích záleží a snaží se jim pomáhat na úkor svého volného času. A mají radost z úspěchů svých žáků.

„Vždycky je příjemný, když se učí děti třeba na střední školy a pak když mají úspěch a někam se dostanou, tak že tam cítíš, že trošičku třeba jim něco dám, že.“ (uč. Všeobecná)

Tato ochota se s délkou praxe i se změnou rodinných poměrů učitelů bohužel zmenšuje a vliv na to má i zavedení školního doučování.

4.3 Pohled vedení školy

Vedení školy představuje ředitel školy a jeho zástupce. Do výzkumu jsem zařadila i koordinátorku Šablon. Rozhovor s ředitelem a koordinátorkou jsem vedla osobně a nahrávala na diktafon, i když jsem zaslala otázky předem. Pan zástupce mi odpověděl písemnou formou. Přepis rozhovorů je přílohou č.4.

Pokládání okruhy otázek:

- Jakým způsobem škola pomáhá žákům ohroženým školním neúspěchem?
- Jak se škola staví k soukromému doučování žáků?
- Co si myslíte o programu Šablony?

4.3.1 Jakým způsobem škola pomáhá žákům ohroženým školním neúspěchem?

Škola podporuje slabší žáky i jinou formou, v rámci povinného vyučování. Organizuje pro ně cvičení z hlavních předmětů, kde si, často jinou, hravou formou, můžou předměty procvičovat,

dohnat zmeškanou látku. Všeobecné třídy, které mají méně jazykových či matematických hodin, mají volitelné cvičení z matematiky a češtiny. Zástupce pro 2. stupeň vysvětlil, o co se jedná. Využívána je tzv. disponibilní dotace v učebním plánu školního vzdělávacího programu (tedy volitelná časová dotace). Na vzniku tohoto učebního plánu se podílel celý pedagogický sbor a učitelé mohou též dávat návrhy na jeho úpravu. Přihlédnuto bylo k profilaci školy na matematiku a jazyky, k potřebám žáků (přijímací řízení), poptávce rodičů po kvalitní výuce jazyků a v neposlední řadě i snaha eliminovat úbytek hodin matematiky, který proběhl především v 90. letech. Po schválení ŠVP je již učební plán závazný. Nelze si je měnit dle momentální situace např. každý rok. Vázaný je též tzv. "Rámcovým vzdělávacím programem", který je pro všechny školy závazný. Od roku 2017/18 organizuje škola i doučování pro žáky v rámci Šablon.

4.3.2 *Jak se vedení školy staví k soukromému doučování vlastních žáků?*

Vedení školy se soukromému doučování na škole nebrání, ale ani ho nepodporuje. Podle názoru ředitele v ideálním případě by soukromé doučování ani organizované školní doučování na půdě školy nemělo být, žákům by měla stačit řádná výuka. I hendikepovaní žáci by měli mít spíše podporu učitele již v průběhu výuky, o prospěšnosti dalšího doučování i pro ně není pan ředitel přesvědčen. Soukromé doučování ředitel považuje pro žáky za přínosné, ale nepovažuje za správné soukromé doučování vlastních žáků jejich učiteli z důvodů zneužitelnosti ze strany rodičů (požadavek lepších známek). Pan ředitel ale neodmítá snahy jednotlivých učitelů doučovat žáky soukromě, nechává to však na jejich dohodě s rodiči.

„Záleží na jednotlivých učitelích, zda rodičům doporučí (doučování) a co jim doporučí. A pokud se chtějí sami zúčastnit, já proti tomu z hlediska ředitele školy nemám žádný problém. Ale do určité míry bych chránil učitele, protože by to mohlo být v jistém případě i kontraproduktivní a vydíratelné toho učitele tím rodičem. [...] Tak by to mohlo být i zneužitelné ze strany rodičů, já jsem vám zaplatil za doučování a on má pětku. To prostě nejde. [...] Doučování by mohlo být součástí, respektive určité práce žáka mimo školu.“ (ředitel)

Slabší žáci jsou často nejen ti, co nemají dostatečné schopnosti, ale i ti, co se nechtějí učit. Snaha o zlepšení známek často vychází spíše z přání rodičů než samotných dětí, a bez motivace k učení je i doučování neproduktivní.

„Slabí žáci jsou podstatě dvojí. Jedni, kteří se chtějí polepsit a chtějí mít lepší známku za určitým účelem, obzvlášť ty starší děti. A jedni, kde to chtějí rodiče. Tam, kde to chce žák, to samozřejmě je velmi produktivní záležitost. Protože když někdo něco chce, tak toho většinou

dosáhne, a to doučování má smysl. Ale když je to tlak ze strany rodičů na výkon žáka a žák nechce, tam nepomůže ani Komenský. To prostě je potřeba, aby ten, kdo doučuje, to rozpoznal a diagnostikoval, aby věděl, na čem je.“ (ředitel)

4.3.3 Co si vedení školy myslí o programu Šablony?

Názor ředitele obecně na Šablony (týkající se i jiných činností) je spíše pozitivní, protože škola získává finanční prostředky na svoji činnost, ale ředitel má k programu mnoho připomínek. Hlavním organizátorem doučování by měl být podle názoru ředitele rodič ve spolupráci s doučovateli i agenturami, nikoliv škola. Úkolem školy je podle ředitele v ideálním případě co nejlépe vzdělávat děti (i nějak hendikepované) v rámci běžné školní výuky. Šablony vidí pan ředitel jako možnost, jak získat pro školu peníze na podporu slabších žáků, dal by však přednost tomu, aby o jejich využití mohla rozhodovat sama škola, bez pevného rámce Šablon, nelíbí se mu direktivní nařízení, jak mají být Šablony organizovány. Dal by přednost vlastnímu uvážení, jak zlepšit činnost školy.

„No, docela rozporuplný. [...] Jo, peníze je potřeba využívat efektivně a nemyslím si, že toto je nejefektivnějším způsob využití finančních prostředků. Ale jinak v zásadě proti tomu nic nemám. Šablon se účastníme, dokonce jdeme do Šablon II.“ (ředitel)

Ředitel si myslí, že není dobré poskytovat nadstandardní služby školy úplně zadarmo, protože žákům i jejich rodičům potom chybí motivace k učení. Připouští ho jen v případě dětí ze sociálně slabých rodin.

„No a doučování zdarma samozřejmě funguje, ale nemělo by to tak být, protože to je práce a nezaplatit za práci, myslím, není správné.“ (ředitel)

Vytváří se umělá poptávka po doučování, protože učitel, který vstoupí do programu doučování, za které dostane zaplacen, ví, že musí sehnat dostatek žáků pro doučování. Ostatní učitelé, kteří často doučují zadarmo, jsou znevýhodněni.

I zástupce ředitele si myslí, že možnost doučování slabších žáků je pozitivní služba, ale vidí i negativa – je to krátkodobé, a tedy nesystémové řešení problému.

„Až nebudou peníze ze Šablon, bude se rodičům těžko vysvětlovat, proč již doučování nenabízíme.“ (zástupce ředitele)

Další negativní stránkou Šablon podle zástupce je, že učitelé jsou zatěžováni dalšími aktivitami, což vede k jejich přetěžování. V samotném důsledku nemají pak dost sil a energie na jejich hlavní pracovní náplň, kterou je výuka žáků dle řádného učebního plánu.

Vedení školy by dalo přednost možnosti vlastního rozhodování o způsobech, jak finanční částky využít ve prospěch žáků. Šablony umožňující doučování slabších žáků jako užitečné pro sociálně slabé rodiny, obává se však, že je to vede k pasivitě (škola se o všechno postará).

Škola podporuje slabší žáky již přímo v rámci výuky. Pro ty, kteří nemají v rozvrhu druhý jazyk, nabízí cvičení z hlavních předmětů, kde se opakuje a procvičuje látka jinými formami výuky.

4.3.4 Koordinátorka Šablon

Z rozhovoru s koordinátorkou vyplynulo, jak moc náročné je zvládnutí žádosti o dotace a jak to může ovlivnit osobní život účastníků. To je obecně velká nevýhoda těchto dotačních programů. Hlavní nevýhodou je časová náročnost a špatné finanční ohodnocení. Při největším náporu práce koordinátorka tráví prací navíc přibližně 4-8 hodin denně.

„Samozřejmě, že na tom pracuji doma a po večerech, o víkendu. [...] První skoro rok jsem spala i 4-5 hodin. [...] Bylo těžké se ve všem najednou zorientovat.“ (koordinátorka)

Nyní si dovolím citovat, jak se kolegyně vyjádřila k finančnímu ohodnocení této práce:

Byla to práce, kterou jsem vzala, ale vlastně jsem ani nevěděla, jestli bude a jak ohodnocena. To člověku moc nepomůže. Nějak až se dostanou peníze, bude zapláceno... Víím, že je to těžké, když děláme takto něco poprvé. Ale člověk lépe pracuje, když ví dopředu, jak je za co ohodnocen.³ (koordinátorka)

Hlavní výhody Šablon koordinátorka spatřuje v nabídce doučování a školních klubů pro žáky zdarma, ale obává se, co se stane po ukončení programu Šablony. Nelíbí se jí organizace doučování, nesouhlasí s nahrazováním odpadlých hodin. (viz kapitola 2.8.1) Také jí vadí přetížení učitelů. (Poznámka H.Š. - Koordinátorka si vyžádala velká písmena v citaci):

„Myslím, že by bylo lepší peníze rovnou zaslat do škol, aby se využily dle potřeb školy. [...] Doučování je skvělé, a to opravdu skvělé. Vychvalují si to všichni učitelé, rodiče i děti, že mají ve škole doučování. Strašně to pomáhá. Ale 60 minut je dlouhá doba a učitelé jsou zkrátka zvyklí pracovat na 45 min. A NAHRAZOVÁNÍ JE PODLE MĚ NEPŘÍPUSTNÉ A NESKUTEČNĚ NEHORÁZNÉ. Vždyť většina učitelů NEMÁ kdy nahrazovat. Děti mívají 2 odpoledky týdně. Učitelé až 3 odpoledky týdně. [...] Musí docházet k nahrazování od 6.50h. Jen proto, že MUSÍ BÝT NAHRAZENO A MUSÍ SE STIHNOUT V 5 MĚSÍCÍCH.“

---

³ V této souvislosti považuji za důležité upozornit na nedávné iniciativy učitelů (např. Týden v černém v dubnu 2019), jimiž se snaží učitelé dát najevo, jak je školství náročné, a zároveň finančně podhodnocené. Mnoho učitelů dělá spoustu práce navíc, zdarma a dobrovolně.

Také je ovšem potřeba myslet na to, až šablony nebudou... Jak budou reagovat rodiče, že pro dítě byl klub/doučování a teď není... Hmm...“ (koordinátorka)

Závěrem řekla koordinátorka toto:

„Učitelé jsou hrozně unaveni. Ale hrozně. Učím již asi 13 let (učila jsem už na vysoké). Učitelé byli vždy unaveni. [...] Co to dorazilo úplně je "nucená inkluze" a další "práce nadúvazek" - většinou nefinancovaná. Nebo způsobem v odměnách to potom bude jednou za rok. [...] Dochází k přehlcenosti pedagogů, kteří nemají sílu na už pomalu žít své životy. Zapadli do práce a nedá se z toho ven...“ (koordinátorka)

4.4 Pohled žáků

Při sestavování dotazníku pro žáky jsem si stanovila základní okruhy, které jsem zkoumala:

- Kolik žáků využívá soukromé doučování a školní doučování?
- Souvisí využívání obou typů doučování s pohlavím žáka?
- Jaké důvody vedou žáky k tomu, aby vyhledali soukromé nebo školní doučování?
- Jak žáci vnímají efektivitu jednotlivých forem doučování?
- Jak souvisí zaměření třídy se školní (ne)úspěšností žáka?

Rovněž jsem se snažila vhodnými formulacemi otázek v dotazníku získat základní informace o žácích, jejich přístupu k učení, kdo je doučuje či jakou formou se doučují.

4.4.1 Charakteristika žáků

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 247 žáků, což z celkového počtu žáků na druhém stupni (326 žáků) tvoří 75,8 % všech žáků na druhém stupni. Ze zúčastněných žáků bylo 145 chlapců a 102 dívek. Celkový přehled zúčastněných žáků rozřazených dle jednotlivých ročníků je vidět v Tabulka 13. Nejméně žáků se zúčastnilo v deváté třídě kvůli technickým problémům při hodině, kdy bylo zadávání přerušeno. Snažila jsem se, aby se z celého druhého stupně z každé třídy alespoň někdo zúčastnil. V šestých ročnících jsou celkem 4 třídy, proto je zde nejvíce respondentů. Ve vyšších ročnících se na nižším počtu žáků ve třídách projevují i odchody na víceletá gymnázia, převážně z tříd se zaměřením.

Tabulka 13 Výzkumný vzorek žáků

	6. ročník	7. ročník	8. ročník	9. ročník	Celkový součet
Jazyková třída	20	14	24	19	77
Matematická třída	24	27	12	18	81
Třída bez zaměření	37	25	20	7	89
Celkový součet	81	66	56	44	247

4.4.2 Přístup žáků k učení

Jaký je přístup těchto žáků k učení, vystihují odpovědi na otázku v tabulce 14, zda souhlasí s tímto tvrzením: „Když dostanu špatnou známku, látku se doučím.“ Rozložení odpovědí je téměř pravidelné, můžeme tedy usuzovat, že příliš nezáleží na zaměření třídy.

Tabulka 14 Aktivita žáků v souvislosti se zaměřením třídy

Tvrzení: Když dostanu špatnou známku, látku se doučím				
Typ třídy	Rozhodně nesouhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím
Jazyková třída (n=77 žáků)	5 (6,5 %)	14 (18,2 %)	27 (35,1 %)	31 (40,3 %)
Matematická třída (81 žáků)	5 (6,2 %)	18 (22,2 %)	24 (29,6 %)	34 (42,0 %)
Třída bez zaměření (89 žáků)	5 (5,6 %)	16 (18,0 %)	34 (38,2 %)	34 (38,2 %)
Celkový součet (247 žáků)	15 (6,1 %)	48 (19,4 %)	85 (34,4 %)	99 (40,1 %)

Tabulka 15 ukazuje výsledky stejného tvrzení, ovšem po ročnících. Tyto výsledky ukazují, že tato aktivita klesá s věkem.

Tabulka 15 *Aktivita žáků v souvislosti s ročníkem (věkem) žáka*

Ročník	Rozhodně nesouhlasím	Spíše nesouhlasím	Spíše souhlasím	Rozhodně souhlasím	Celkový součet
6.	4 (5 %)	12 (14,8 %)	32 (39,5 %)	33 (40,7 %)	81 (100%)
7.	2 (3 %)	13 (19,7 %)	23 (34,8 %)	28 (42,4 %)	66 (100%)
8.	6 (10,7 %)	8 (14,3 %)	26 (46,4 %)	16 (28,6 %)	56 (100%)
9.	3 (6,8 %)	15 (34,1 %)	18 (40,9 %)	8 (18,8 %)	44 (100%)
Celkový součet	15 (6,1 %)	48 (19,4 %)	99 (40,1 %)	85 (34,4 %)	247 (100%)

4.4.3 *Sociální status žáků*

Tento citlivý údaj se mi nepodařilo objektivně získat. Dotaz na počet mobilů v rodině se mi nezdál vypovídající, protože „mobil má dnes i bezdomovec“. Pokoušela jsem se získat informace od třídních učitelů, ale dle jejich informací nejsou na zkoumané škole děti z opravdu špatných poměrů, až na výjimky, popsané v kapitole o učitelích (dítě v péči dědečka). Mohu tedy vycházet pouze z Graf 4 Důvody proč se žáci nedoučují (SD, ŠD), kde 5 dětí (2 %) uvedlo, že mají málo peněz.

4.4.4 *Kolik žáků využívá soukromé doučování (SD) a doučování poskytované učiteli zdarma v rámci školního doučování (ŠD)?*

První otázka žakovského dotazníku zjišťovala, zda žákům někdo pomáhá s úkoly, se školou nebo s učením. Podle odpovědi následovaly již úžeji zaměřené otázky. Nejčastěji doučují rodiče – celkem 183 žáků (74,1 %), s rodiči se učí 92 žáků (38,5 %) jednou týdně, častěji, než jednou týdně vyhledává pomoc u rodičů nebo příbuzných 91 žáků (36,8 %). Z celého druhého stupně využívá nějakou pravidelnou přípravu do školy nebo vzdělávací zájmový kroužek 94 žáků (38 %). Jeden druh doučování nebo obě (SD, ŠD) má 61 dětí (24,7 %). Individuální SD udává 32 žáků (13 %), hromadné SD 7 žáků (2,8 %), hromadné ŠD 22 žáků (8,9 %).

Graf 3 Domácí doučovatelé ukazuje výsledky šetření doučování rodinnými příslušníky za celý vzorek. Ze 187 žáků označilo matku jako člověka, který pomáhá s učením, 153 žáků (61,9 %), 114 žáků (46,2 %) uvedlo, že jim pomáhá otec.

Graf 3 Domácí doučovatelé

Tabulka 16 Pomoc se školou v souvislosti s ročníkem ukazuje souvislost mezi ročníky a doučováním. Z tabulky vidíme, že čím starší žáci jsou, tím častěji vyhledávají doučování, nárůst však není nijak výrazný. Anomálie v 7. třídě by zasloužila hlubší zkoumání, může mít různé příčiny, například složení třídy nebo náročnost učitele. Nejpravděpodobnější ale je, že právě v sedmých třídách momentálně vyučují učitelé, kteří jsou aktivní v Šablonách, a proto se jejich žáci častěji účastní ŠD.

Tabulka 16 Pomoc se školou v souvislosti s ročníkem

ročník	Ano pomáhá. Mám doučování nebo se pravidelně učím s rodinnými příslušníky.	Nepomáhá, jen chodím na vzdělávací zájmový kroužek, např. do jazykové školy.	Nepomáhá, zvládám vše sám. Nanejvýš mi občas pomohou rodinní příslušníci.
6. (81 žáků)	25 (30,9 %)	4 (4,9 %)	52 (64,2 %)
7. (66 žáků)	34 (51,5 %)	6 (9,1 %)	26 (39,4 %)
8. (56 žáků)	18 (32,1 %)	2 (3,6 %)	36 (64,3 %)
9. (44 žáků)	17 (38,6 %)	5 (11,4 %)	22 (50 %)
Celkem 247 žáků	94 (38 %)	17 (6,9 %)	136 (55,1 %)

Rozřadíme-li žáky podle jednotlivých ročníků, je zajímavé, že 8. ročník vyšel jako ročník, ve kterém žáci nejčastěji všechno zvládají samostatně. To si vysvětlují tím, že se již odmítají učit s rodiči a do přijímacího řízení na střední školy mají daleko. To potvrzuje i matka Dysortografická:

„Nechce u toho být rušen a nepřeje si, abych u toho byla já, protože ho vlastně rozptyluji svými dotazy.“ (paní Dysortografická)

Výsledky šetření ukázaly, jak jsou děti nejčastěji doučovány:

- a) Rodinnými příslušníky pravidelně – 91 žáků (36,8 %), nepravidelně 92 (38,5 %), celkem 183 žáků (74,1 %) (186 žáků však uvedlo, že se nedoučuje, pravděpodobně neberou občasnou pomoc rodičů jako doučování).
- b) Soukromými osobami za úplatu (SD) – 39 žáků (15,8 %)
- c) Učiteli ve škole v rámci ŠD, tedy pravidelných hodin z programu Šablony – 39 žáků (15,8 %)

Kombinací, jaká mohou žáci využívat, je celá řada, v tabulce 17 jde o kombinaci SD a ŠD.

Tabulka 17 *Využívání ŠD a SD ve školním roce 2018/2019*

	Nevyužívá SD	Využívá SD	Celkový součet
Nevyužívá ŠD	186 (75,3 %)	22 (8,9 %)	208 (84,2 %)
Využívá ŠD	22 (8,9 %)	17 (6,9 %)	39 (15,8 %)
Celkový součet	208 (84,2 %)	39 (15,8 %)	247 (100 %)

Doučování mimo rodinu (SD, ŠD nebo oba druhy najednou) využívá 61 žáků, což je necelých 24,7 % respondentů. 22 žáků (8,9 %) využívá jen SD nebo ŠD, obě doučování využívá 17 žáků (6,9 %). Důležité je také to, že 39 žáků (15,8 %) využilo možnosti školního doučování, což je poměrně vysoké číslo a svědčí o tom, že žáci přivítali bezplatné doučování jako prostředek k vylepšení prospěchu. 186 žáků nevyužívá ani jedno z doučování. Z 22 žáků, kteří odpověděli, že jim se školou vůbec nikdo nepomáhá, je 14 chlapců a 8 dívek.

Pro zjištění, kolik dětí chodilo na školní doučování, jsem také čerpala informace z třídní knihy školních doučování (viz Tabulka 18 Třídní knihy doučování). Z této tabulky vyplývá, že oproti

roku 2017/18, kdy na ŠD chodilo 75 žáků, se snížil počet účastníků na 68. Rozdíl mezi údajem v třídních knihách (68) a počtem dětí z dotazníkového šetření (39) je pravděpodobně dán tím, že část dětí chodila na více hodin ŠD nebo se nezúčastnila dotazování. Škola organizuje doučování pro žáky hlavně ve třídách bez zaměření (v tabulce 18 jde o vybarvené označení tříd). Anomálií je 8. A v roce 2017/18, kde se doučování zúčastnila více než polovina třídy, protože jejich učitelka byla velmi aktivní.

V roce 2017/18 se češtinu doučovalo 44 dětí, matematiku 31 dětí.

V roce 2018/19 se češtinu doučovalo jen 28 dětí, matematiku 28 dětí, přibyla angličtina s 12 dětmi. Zdá se, že zájem dětí mírně klesá.

Tabulka 18 *Třídní knihy doučování*

Školní rok	Předmět	Třída	Počet dětí ve třídě	Počet dětí	Procentní zastoupení doučovaných dětí	Průměrná docházka (%)
2017/2018	Čj	6.A	28	6	21,4	89
2017/2018	Čj	7.A	22	6	27,3	86
2017/2018	Čj	7.A	22	4	18,2	94
2017/2018	Ma	8.A	23	5	21,7	87
2017/2018	Čj	8.A	23	13	56,5	81
2017/2018	Čj	8.A	23	5	21,7	78
2017/2018	Čj	8.A	23	4	17,4	83
2017/2018	Ma	8.A	23	4	17,4	84
2017/2018	Ma	8.B	19	7	36,8	78
2017/2018	Ma	8.B	19	7	36,8	90
2017/2018	Čj	9.A	Nezískala jsem	6		76
2017/2018	Ma	9.A	Nezískala jsem	8		78
2018/2019	Aj	6.A	22	6	27,3	80
2018/2019	Ma	8.C	28	10	35,7	95
2018/2019	Čj	7.B	29	7	24,1	75
2018/2019	Ma	8.A	22	6	27,3	82
2018/2019	Čj	7.A	28	12	42,9	88
2018/2019	Čj	9.A	23	9	39,1	77
2018/2019	Ma	9.A	23	7	30,4	76
2018/2019	Ma	9.B	19	5	26,3	90
2018/2019	Aj	8.A	22	6	27,3	88

Třídy, které jsou v tabulce zvýrazněné, tedy třídy označené písmenem A, jsou třídy všeobecné

(bez zaměření). Průměrná docházka u těchto tříd byla 28,3. Školní doučování je organizováno hlavně pro děti z všeobecných tříd bez zaměření, což vychází ze zkušeností učitelů a ze školních výsledků žáků v těchto třídách, přesto se zúčastnily i 4 třídy se zaměřením, které měly dokonce vyšší účast – 31,9 %. Tento rozpor je dle mého názoru způsoben jednak přístupem některých aktivních učitelů, jednak tím, že rodiče brali doučování jako bezplatnou přípravu na přijímací zkoušky. Jinou možností je, že některé děti z tříd se všeobecným zaměřením na ŠD nechodí, protože nemají zájem.

4.4.5 Souvisí využívání obou typů doučování s pohlavím žáka?

Šetření se zúčastnilo více chlapců, ti také častěji odpovídali, že jim se školou nikdo nepomáhá. Dívky se častěji doučují, více chlapců zvládá vše samostatně. Rozdíly však nejsou příliš výrazné, jak ukazuje tabulka 19.

Tabulka 19 Pomoc se školou v souvislosti s pohlavím žáka

Popisky řádků	Ano pomáhá. Mám doučování nebo se pravidelně učím s rodinnými příslušníky.	Nepomáhá, jen chodím na vzdělávací zájmový kroužek, např. do jazykové školy.	Nepomáhá, zvládám vše sám, nanejvýš mi občas pomohou rodinní příslušníci.	Celkový součet
Dívka	45 (44 %)	4 (3,9 %)	53 (52 %)	102
Chlapec	49 (33,8 %)	13 (9 %)	83 (57,2 %)	145
Celkový součet	94	17	136	247

Zajímavé je podrobněji rozlišit typ doučování (SD a ŠD) v závislosti na pohlaví, jak ukazuje tabulka 20 a 21. V tabulkách 20 a 21 jsou jen malé rozdíly, SD i ŠD využívají více dívky než chlapci, ale tento rozdíl není nijak významný.

Tabulka 20 *Využití SD dle pohlaví*

SD v závislosti na pohlaví	Ne	Ano	Celkový součet
Dívka	84 (82,4 %)	18 (17,6 %)	102
Chlapec	124 (85,5 %)	21 (14,5 %)	145
Celkový součet	208	39	247

Tabulka 21 *Využití ŠD dle pohlaví*

ŠD v závislosti na pohlaví	Nikdo mi ŠD nenabídl.	Bylo mi nabídnuto, ale nevyužil jsem ho.	Ano, využívám ŠD.	Neodpovídalo	Celkový součet
Dívka	19	9	17 (16,7 %)	57	102
Chlapec	17	10	22 (15,1 %)	96	145
Celkový součet	36	19	39	153	247

4.4.6 *Jaké důvody vedou žáky k tomu, aby chodili na soukromé nebo školní doučování?*

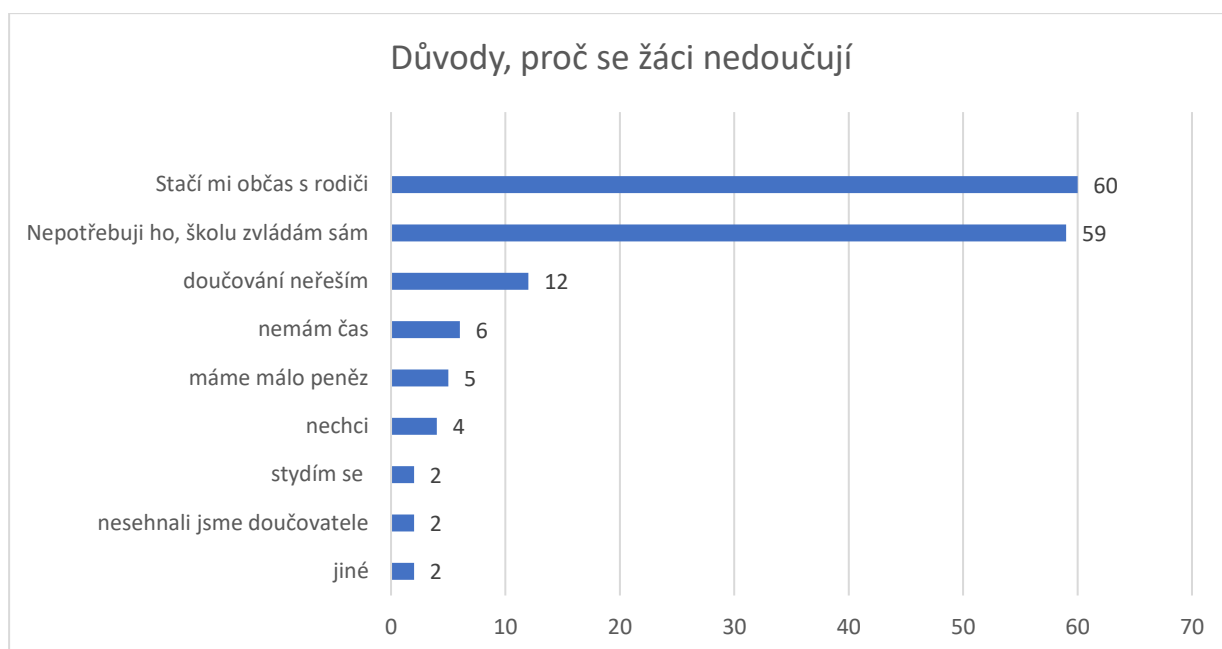
V tabulce č.22 jsou zaneseny všechny důvody, které žáky vedou k jakékoli formě doučování (n=94 pravidelně se doučující žáci).

Tabulka 22 *Důvody, proč se žáci doučují*

Procvičení učiva	28	29,8 %
Špatné známky	27	28,7 %
Chtějí to rodiče	22	23,4 %
Příprava na přijímací zkoušky	15	16 %
Neporozumění výkladu od učitele	13	13,8 %
„Bylo to zadarmo“ (ŠD)	11	11,7 %
Chtěl to učitel	6	6,4 %
Doporučení učitele	3	3,2 %

Žáci berou doučování především jako způsob, jak si procvičit látku a zlepšit známky, pouze malá část (13 žáků – 13,8 %) nerozumí látce a potřebuje ji vysvětlit. Budeme-li sledovat, kolik žáků se připravuje na přijímací zkoušky, vyjde nám poměrně malé číslo – 15, jedná se však o 32 % žáků z 9. tříd. (Toto malé číslo navíc může být nepřesné, protože jsem při sestavování dotazníku nedokázala předpovídat, že žáci 9. tříd neberou tyto kurzy jako pomoc se školou nebo doučování, takže některá data mohou být neúplná).

Stejně zajímavé je sledovat, proč žáci nemají doučování. Žáci odpovídali na větu "V případě, že zvládáš vše sám, je jasné, že nechodíš na žádné doučování. Prosím, zaškrtni důvody, proč nemáš žádné doučování" (vyplnilo 136 žáků, mohli označit víc důvodů).

Graf 4 Důvody proč se žáci nedoučují (SD, ŠD)

Většina dětí si myslí, že doučování nepotřebuje, jen nepatrná část z dětí nemá doučování kvůli penězům (5 dětí).

Na otázku „*Proč jsi nevyužil možnost ŠD?*“ odpovědělo celkem 19 žáků. 6 žáků nemělo o ŠD zájem, 5 žákům nevyhovoval termín, 3 žáci napsali, že mají jiné doučování, 1 žák odpověděl, že mu toto doučování nepomohlo a další 4 žáci z jiných důvodů (trénink, jiné doučování).

4.4.7 Jak žáci vnímají efektivitu jednotlivých forem doučování?

Při hodnocení efektivitu jednotlivých typů doučování jsem použila školní klasifikaci, kterou děti důvěrně znají, stupnici od 1 (nejlepší) do 5 (nejhorší). Žáci měli oznámkovat kvalitu doučování, kterého se zúčastnili.

Školní doučování žáci oznámkovali průměrnou známkou 2,04.

Soukromé doučování žáci oznámkovali průměrnou známkou 1,38.

Soukromé doučování je podle předpokladu lépe hodnocené. Důvody, které k tomu vedou, nejlépe vyjadřují rozhovory s rodiči v kapitole 4.1.2, ze kterých vyplynula nižší efektivita školního doučování.

Názory dětí na školní doučování jsou rozmanité. V příloze č. 5 jsou vloženy vzkazy, které žáci psali po poslední hodině mého doučování. Jsou zde jak kladné, tak záporné vzkazy.

Účinnost školního doučování je obtížně exaktně měřitelná, ze své zkušenosti mohu říci, že se

žáci zlepšovali, a především se během doučování někteří žáci osmělili a byli sebevědomější, nebáli se diskutovat.

4.4.8 Jak souvisí zaměření třídy se školní (ne)úspěšností žáka?

Při dotazníkovém šetření jsem zjišťovala, jaký vliv na využití nějaké formy doučování má selekce dětí do tříd podle zaměření. Tabulka 23 ukazuje, že se častěji doučují děti ze všeobecných tříd.

Tabulka 23 *Přehled SD v různě zaměřených třídách*

N=247	Nevyužívá soukromé doučování	Využívá soukromé doučování	Mám doučování %	Celkový součet
Jazyková třída	68	9	11,7	77
Matematická třída	70	11	13,6	81
Třída bez zaměření	70	19	21,3	89
Celkový součet	208	39		247

Neúspěch žáků při rozřazování do specializovaných tříd (jazyková ve 2. třídě, matematická v 5. třídě) může znamenat, že neúspěšní uchazeči jsou méně nadaní nebo nemají o náročnější studium zájem, protože je k tomu rodina nevede. Může se však také stát, že tento jednorázový neúspěch žáky demotivuje a oni ztratí chuť do učení. Ve třídách bez zaměření většinou zůstávají děti méně nadané nebo demotivované, z málo podnětného prostředí, což mohu potvrdit ze své zkušenosti. V Tabulka 24 Prospěch žáků ve třídách s různým zaměřením je patrné, že prospěch žáka (v dotazníku jsem se ptala na známky na posledním vysvědčení z 3 hlavních předmětů – M, ČJ, Angličtina) souvisí se zaměřením třídy, a to i přesto, že třídy se zaměřením mají jiné ŠVP a v některých předmětech se liší obsah učiva (například větší rozsah a náročnost výuky matematiky v matematické třídě).

Tabulka 24 *Prospěch žáků ve třídách s různým zaměřením*

	Jazyková třída	Matematická třída	Třída bez zaměření
Průměr třídy (M, Čj, A)	1,84	1,81	2,51
Podíl žáků s průměrem 1,00	14,6 %	14,8 %	0 %

Podíl žáků s průměrem 3	2,6 %	2,5 %	4,8 %
-------------------------	-------	-------	-------

Horší školní prospěch ve třídách bez zaměření se projevuje i na vzdělanostních aspiracích jednotlivých žáků. Tabulka 25 Vzdělanostní aspirace žáků jsou vidět rozdíly v plánech na další studium (vyučení bez maturity, střední škola s maturitou či studium na vysoké škole). Vysoké školy jsou cílem nejméně žáků ve třídě bez zaměření, vyučení oboru bez maturity mají výrazně vyšší počet zájemců také ve třídách bez zaměření.⁴

Tabulka 25 Vzdělanostní aspirace žáků

	Vysoká škola	Střední škola s maturitou	Vyučení bez maturity	Základní vzdělání
Jazyková třída (n = 77 žáků)	49 (63 %)	25 (32,5 %)	1 (1,3 %)	2 (2,6 %)
Matematická třída (n = 81 žáků)	54 (66,7 %)	24 (29,6 %)	2 (2,5 %)	1 (1,3 %)
Třída bez zaměření (n = 89 žáků)	35 (39,3 %)	42 (47,2 %)	9 (10,1 %)	3 (3,4 %)
Celkový součet (n=247 žáků)	138 (55,9 %)	91 (36,8 %)	12 (4,9 %)	6 (2,4 %)

	Vysoká škola	Střední škola s maturitou	Vyučení bez maturity	Základní vzdělání
Jazyková třída (n = 77 žáků)	49 (3,6 %)	25 (32,5 %)	1 (1,3 %)	2 (2,6 %)
Matematická třída (n = 81 žáků)	54 (66,7 %)	24 (29,6 %)	2 (2,5 %)	1 (1,3 %)
	35 (39,3 %)	42 (47,2 %)	9 (10,1 %)	3 (3,4 %)

⁴Některé hodnoty ukazují, že si některé děti pravděpodobně dělaly legraci. Např. žák 8.ročníku jazykové třídy odpověděl, že chce dosáhnout základního vzdělání, i z jeho dalších odpovědí soudím, že vtipkoval.

Třída bez zaměření (n = 89 žáků)				
Celkový součet (n=247 žáků)	138 (55,9 %)	91 (36,8 %)	12 (4,9 %)	6 (2,4 %)

Tabulka 26 *Prospěchové průměry žáků z hlavních předmětů v souvislosti se zaměřením třídy*

Průměr z hlavních předmětů	Jazyková třída				Σ	Matematická třída				Σ	Třída bez zaměření				Σ	Celkový součet
	6.	7.	8.	9.		6.	7.	8.	9.		6.	7.	8.	9.		
1,00	2	3	3	3	11	3	4	3	2	12						23
1,33	5	4	2	2	13	7	5		1	13	1	1	1		3	29
1,67	5	2	4	6	17	7	7	4	2	20		3	3	3	9	46
2,00	5	3	6	3	17	6	4	2	5	17	2	3	4		9	43
2,33	2	2	4	1	9	1	3	3	3	10	1	6	4		11	30
2,67			1	1	2		4		1	5	4	5	1	1	11	18
3,00			1	1	2				2	2	1	3	3		7	11
3,33			1	2	3						1	2	2	2	7	10
3,67									2	2		1	2	1	4	6
4,33												1			1	1
5,00			1		1											1
Nehodnocen	1				1											1
Nevyplněno			1		1						27				27	28
Celkový součet	20	14	24	19	77	24	27	12	18	81	37	25	20	7	89	247
Celkový průměr	1,67	1,59	1,85	1,91	1,77	1,60	1,78	1,72	2,20	1,81	2,47	2,36	2,47	2,57	2,44	2,07

4.4.9 *Shrnutí pohledu žáků*

Z celkového počtu 247 žáků absolvuje nějaký druh doučování během roku 225 žáků (91 %), z toho 183 žáků (74,1 %) se doučuje s rodinnými příslušníky alespoň občas. Celkem 39 žáků (15,8 %) uvedlo, že mají soukromé doučování, 61 žáků (24,7 %) využívá soukromé nebo školní doučování nebo oba typy najednou. Jen soukromé doučování má 22 žáků (8,9 %), jen školní doučování 22 žáků (8,9 %), oba typy doučování využívá 17 žáků (6,9 %). Jako hlavní motivaci k doučování udávají žáci procvičení učiva a zlepšení známek. Kvůli přijímacím zkouškám na střední školy se doučuje 15 žáků 9. tříd (32 %). Lze usoudit, že i velká část těch, kteří si chtějí zlepšit známky, to dělá kvůli přijímacímu řízení. Individuálního doučování (SD) využívá 32 žáků (13 %), 7 žáků (2,8 %) využívá hromadné SD, většinou jako přípravné kurzy k přijímacím zkouškám.

4.5 *Shrnutí výsledků empirického výzkumu*

Doučování žáků má tradiční charakter, převládá doučování rodinnými příslušníky (74,1 %), pravidelně se doučuje 38 % žáků. Jen menší část žáků je soukromě doučována (15,8 %), školní doučování využívá 15,8 % žáků. Děti, které z různých důvodů (poruchy učení, nepochopení výuky) potřebují dlouhodobé soukromé doučování, hledají doučovatele mimo školu, většinou studenty či učitele z jiných škol, formou individuálního doučování (13 %), výjimečně se objevuje i agenturní doučování (2,8 %). Doučování učiteli dlouhodobě existuje ve formě jednorázových konzultací, které učitelky poskytují dobrovolně a zdarma. Soukromé (placené) individuální doučování ze strany učitelek školy je spíše výjimečné, pro děti známých. Vedení školy soukromé doučování vlastních žáků jejich učiteli na škole nedoporučuje. Program Šablony nastartoval na zkoumané základní škole pravidelné školní doučování slabých žáků, které dosud chybělo. Všichni aktéři (vyjadřovali se učitelé a rodiče doučovaných dětí) tuto možnost uvítali, ale jejich zkušenosti jsou rozporuplné. Hybatelem zájmu o soukromé i školní doučování jsou ve většině případů rodiče, v případě školního doučování však záleží také na výběru učitele, který dětem doučování nabízí.

Pohled rodičů na soukromé doučování: Z rozhovorů s rodiči vyplynulo, že vzdělání dětí je pro ně důležité, záleží jim nejen na prospěchu dětí, ale i na skutečných vědomostech. Rodiče se snaží pomoci dětem vyrovnat jejich hendikepy, ale také mají pocit, že doučování někdy nahrazuje špatnou práci školy. Rodiče doučování pečlivě vybírají, záleží jim na kvalitě a účinnosti, protože si uvědomují, že je to pro děti další zatížení na úkor jejich volného času.

Všichni oslovení rodiče se shodli na tom, že děti z druhého stupně je složité doučovat, takže to buď nechávají na samotných dětech, nebo vyhledávají jinou autoritu. Nejčastěji jde o člověka na doporučení jiných rodičů nebo o prověřenou firmu.

Pohled rodičů na školní doučování: Názory rodičů jsou rozporuplné, někteří rodiče si tuto možnost chválí, někteří si uvědomují nedostatky. Všichni rodiče hodnotí nabídku školního doučování jako přínosnou, hlavně pro děti, jejichž rodiny si nemůžou dovolit soukromé doučování. Někteří rodiče chápou školní doučování jako přípravu na přijímací zkoušky. Část rodičů však děti (2 ze 3) z programu Šablony odhlásila, protože měli pocit, že je málo efektivní a zabírá dětem příliš mnoho času na úkor volnočasových aktivit, děti jsou příliš unavené.

Pohled učitelů na soukromé doučování: Učitelé přiznávají, že občas doučují žáky za peníze, ale výjimečně, hlavně děti známých. Vlastní žáky za peníze nedoučují, uvědomují si rizika s tím spojená. Všichni učitelé občas nárazově doučují vlastní děti zadarmo, ale jedná se jen o nárazové vysvětlování probírané látky. Po zavedení školního doučování tato ochota mizí, učitelé už nejsou ochotni doučovat zdarma.

Pohled učitelů na školní doučování: Učitelé oceňují, že mají doučování zaplacené, ale vadí jim organizace doučování a skutečnost, že doučování je pro ně další časovou zátěží. Někdy mají pocit, že nabídka školního doučování nahrazuje špatnou práci rodičů, kteří nevěnují dostatečnou pozornost vzdělávání svých dětí. Účast učitelů na školním doučování závisí na osobnosti učitele i na jeho rodinné situaci. Z rozhovorů s kolegyněmi vyplynulo, že čím starší učitel, tím je při doučování méně dobrovolně aktivní, což však nelze zevšeobecnit, protože nejaktivnější učitelkou v programu Šablony je právě nejstarší učitelka. To lze vysvětlit její rodinnou situací, která jí umožňuje věnovat programu hodně času. Do Šablony se hlásí učitelé, kteří jsou nejčastěji učitelé tříd bez zaměření, pracují tedy s dětmi z méně podnětného prostředí a vědí, že pro tyto děti je jakákoli hodina navíc přínosem. Doučované žáky vybírali učitelé podle potřeby, neřídili se socio-ekonomickým statusem rodin. Někdy nabízeli doučování i proto, aby doplnili počet žáků v hodině.

Pohled vedení školy na soukromé doučování žáků jejich učiteli: Vedení školy soukromé doučování učiteli nezakazuje, ale v případě doučování vlastních žáků vidí i nevýhody a rizika pro učitele (nátlak rodičů, jejich další zatížení). Slabé žáky se škola snaží podporovat jinými formami, přímo ve výuce (asistenti, úprava učebního programu, přidání hodin v řádné výuce).

Pohled vedení školy na školní doučování: Podle názoru ředitele by výuka měla být tak kvalitní, že by doučování nebylo třeba. Doučování by nemělo být nabízeno školou, měli by ho zařizovat rodiče mimo její rámec. Žáci, kteří potřebují pomoc, by ji měli dostat již při běžné výuce, například formou asistence. Přesto škola využívá projekt Šablony i k doučování, protože je to možnost, jak získat finance na pomoc slabým žákům, ředitel by ale uvítal, kdyby mohl o využití těchto financí na doučování rozhodovat sám dle potřeb výuky, protože předepsaný rámec pro školní doučování je příliš svazující (povinná docházka v blocích, povinné nahrazování hodin) a příliš zatěžuje učitele i děti. Také si myslí, že nabídka ŠD způsobuje poptávku, někdy se doučují děti, které to ani nepotřebují (viz paní Důsledná).

Závěr: Všichni aktéři školního doučování se shodují, že tato nabídka je přínosná a že může pomáhat dětem ze sociálně slabých rodin. Nelíbí se jim však formální rámec doučování, který je pro učitele i děti příliš zatěžující. Existují i pochybnosti o smyslu ŠD.

4.6 Pohled autorky na oba druhy doučování

4.6.1 Moje osobní zkušenost se soukromým doučováním

Již jako studentka gymnázia jsem poskytovala dětem známých doučování a pokračovala jsem v tom i na vysoké škole formou přivýdělnku. Byla to pro mě skvělá příprava pro práci učitele, ověřila jsem si, že mě tato práce velmi baví, dá se říci, že se zlepšila i moje motivace. Jako začínající učitelce mi byla po nástupu do školy svěřena třída bez zaměření. Práce s méně prospívajícími dětmi byla velmi náročná, a i díky ní jsem se začala zajímat o možnosti doučování, řešila jsem tedy problém, jestli poskytovat soukromé doučování vlastním žákům. Po konzultaci s kolegyněmi jsem nakonec zájemcům poradila jiného doučovatele.

4.6.2 Moje osobní zkušenost se Šablonami

V rámci programu Šablony jsem vedla hodiny doučování, které probíhalo od září 2017 formou setkání jednou týdně v délce 60 minut. Na doučování se mohli dobrovolně přihlásit oslovení žáci, ohrožení školním neúspěchem. Na toto doučování docházelo 8 žáků. Ve druhém pololetí školního roku 2017/2018 zájem u žáků 9. tříd opadl a doučování bylo předčasně ukončeno. Tito žáci to odůvodnili tak, že již mají jiné kurzy v rámci přípravy na přijímací zkoušky na střední školu a chodit tedy nechtějí. V dalším školním roce (2018/2019) jsem opět zorganizovala dvě doučování pro žáky 8. ročníku ve třídě bez zaměření. Vybrala

jsem je na základě svých zkušeností ze společných hodin matematiky, v říjnu 2018 však se na mě obrátili žáci 8. C, že by se doučování také rádi zúčastnili, otevřela jsem tedy pro ně další kurz. V závěru doučování jsem se žáků zeptala na jejich názor. Odpovědi byly vcelku pozitivní (viz příloha č. 5).

V prvním roce bylo ve třídě 8 žáků z 8. třídy bez zaměření, šlo převážně o dívky. V roce 2018/2019 jsem pracovala se dvěma skupinami osmáků z třídy bez zaměření (6 žáků) a z jazykové třídy (dokonce 8 žáků). Hodiny probíhaly v podstatě stejně jako běžná výuka, měla jsem však mnohem víc času na jednotlivé žáky. Zeptala jsem se, co jim není jasné, a na začátku jsem znovu a pomaleji zopakovala výklad z hodiny. Potom jsme látku společně procvičovali, nejčastěji s pracovním listem. Přišlo mi výborné, že se žáci mnohem více hlásili, ptali se, chtěli pracovat u tabule, aby si práci u tabule vyzkoušeli. Také jsme často pracovali na počítačích, což děti velmi oceňovaly. Kromě mírného zlepšení prospěchu bylo pro moje žáky hlavním přínosem doučování získání větší sebedůvěry a ztráta obav ze zkoušení. Smysl mělo určitě i to, že jsme se s žáky lépe poznali. Proto považuji zavedení školního doučování za přínosné, ale doporučila bych úpravu podmínek, za kterých doučování probíhá. Moje zkušenosti s oběma typy doučování se nijak výrazně neliší od zjištění, která jsem získala během svých průzkumů a prezentuji je ve své práci.

5 Diskuze

V této kapitole se pokusím odpovědět na výzkumné otázky formulované v kapitole 3.33.3 a následně reflektovat průběh výzkumu a shrnout své zkušenosti. Pokusila jsem se odpovědět na otázku, charakterizující stav SD a ŠD na zkoumané škole:

- Jaký je stav soukromého a školního doučování na druhém stupni konkrétní základní školy? Jaký je jejich vzájemný vztah, pokud nějaký je?
- Jaké faktory ovlivňují využití obou typů doučování?
- Jaký vliv má školní doučování na chod školy?

5.1 Stav SD a ŠD na druhém stupni konkrétní základní školy, jejich vzájemný vztah

Pokud jde o rozsah sledovaného fenoménu, zjištěné údaje ukazují, že doučování je pevnou součástí školního života velké části žáků (91 %). Většinou se však jedná jen o domácí doučování rodinnými příslušníky (74,1 %). Soukromé (placené) doučování využilo 15,8 % žáků, školní doučování 15,8 % žáků, někteří žáci využívají oba druhy (6,9 %). Srovnávat zjištěné poznatky s předchozími pracemi je obtížné, protože se nejen liší zkoumaný vzorek respondentů a způsob jeho výběru, ale také použité výzkumné nástroje. Přesto však srovnání může poskytnout jistou představu o trendech či významných rysech tohoto fenoménu. Nejbližší je diplomová práce Myslivcové (2018), která se zabývá rovněž soukromým doučováním na 2. stupni ZŠ (n=114), a výzkum Terreros (2018) byl provedený mezi žáky 9. tříd ve dvou krajích (n=1016). Myslivcová uvádí, že soukromé doučování ve zkoumané škole využívá 18 % ze všech dotázaných žáků 2. stupně, Terreros zjistila, že doučování využilo 45,8 % žáků 9. tříd, 18 % žáků mělo soukromé individuální doučování, 12 % se zúčastnilo přípravných kurzů. V mém výzkumu (n=247) jsou čísla podobná – pravidelné se doučuje (SD, ŠD nebo s rodiči) 38 % žáků, 24,7 % žáků využívá SD, ŠD nebo oba druhy, jen SD využilo 15,8 % žáků, jen ŠD 15,8 % žáků. Podle Terreros existují rozdíly ve využití soukromého doučování mezi pohlavími (51 % dívek oproti 38 % chlapců), v mém výzkumu rovněž využívají dívky doučování častěji - 44 % dívek a 34 % chlapců ze všech žáků, kteří se zúčastnili průzkumu (n=247).

5.1.1 Důvody, proč se žáci doučují

Tyto důvody jsou obvyklé: od "procvičení látky" po "je to zadarmo", jak ukazuje Tabulka 22. Při osobních rozhovorech s rodiči jsem měla možnost tyto důvody, které přivedly jejich děti k doučování a které se obtížně zachycují v dotazníkovém průzkumu, lépe pochopit. Například pod pojmem „zlepšení známek“ se může skrývat nejen náprava nedostatků, ale i snaha o zlepšení známek před přijímacím řízením na SŠ. V případě Adama (rodina Dysortografická) se jedná o zmírnění synova hendikepu (dysortografie) a nabízí se otázka, jestli by tuto pomoc neměl dostávat v rámci běžné výuky. Takovému řešení by dal přednost i pan ředitel. V případě Ctirada (rodina Nematematická, agentura Mathpoint) se jedná o problém s jeho studijním typem. Ctirad je vizuální typ a introvert a potřeboval najít správný styl učení (práce s počítačem v kombinaci s individuálním přístupem doučovatele). Na případu Ctirada vidím souvislost s dalším obsáhlým tématem, kde může hrát v doučování zásadní roli, a tím je motivace k učení. Doučovatel může nabídnout vhodnou strategii učení bez stresu,lepší se nejen žákův prospěch, ale i sebevědomí, žák ztratí ostych nebo přímo strach ze školy. Tuto zkušenost mám i já ze školního doučování, které jsem vedla. Dalším důvodem, proč se žáci doučují, je příprava na přijímací zkoušky. Tři matky (z celkového $n=5$) v rozhovoru zmínily přijímací řízení jako důvod doučování. Svou roli hraje i formát přijímacího testu na střední školy. Žáci se učí vyplňovat testy, jsou dlouhodobě stresováni, protože jejich další studium závisí na jediné zkoušce. Jsem přesvědčena, že se změnou přijímacích zkoušek (například pohovory, zkoumání studijních předpokladů, osobnostní testy) by se změnil i rozsah doučování, zvláště v 9. třídě.

5.1.2 Rozsah soukromého doučování a jeho dosažitelnost

Rozsah soukromého doučování (15,8 %) je na zkoumané škole o něco menší, než ukazují dříve provedené průzkumy (Myslivcová, Terreros). To může znamenat, že rodiče – hlavní zadavatelé doučování – jsou s výukou na škole spíše spokojeni. Vzhledem k velkému zájmu o školní doučování (15,8 % žáků) to však také může znamenat, že některé rodiny dříve na soukromé doučování neměly peníze. Platby za soukromé doučování v řádu tisíců měsíčně, zjištěné během rozhovorů s rodiči (poznámka pod čarou č. 2), jsou i pro průměrně situovanou rodinu poměrně vysoké. Z toho usuzuji, že přístup ke skutečně kvalitnímu soukromému doučování je umožněn hlavně dětem z lépe socio-ekonomicky postavených rodin, jak potvrzují mnohé výzkumy (např. Bray, 2003). Z tohoto pohledu je zavedení

školního doučování pozitivním pokusem, jak tuto nerovnost vyrovnat. „Školní programy doučování jsou pro znevýhodněné žáky totéž, co soukromé doučování pro bohaté“ (Bae et al., 2010, s. 359, citováno podle Šťastný & Walterová, 2019, s. 62).

5.1.3 Zájem o školní doučování

Zájem o školní doučování může mít i jiné příčiny než nedostatek financí na soukromé doučování. Školní doučování bylo určeno především žákům ze tříd se všeobecným zaměřením, zúčastnilo se průměrně 28 % žáků z těchto tříd. Překvapením pro mě bylo zjištění, že školní doučování probíhá i ve čtyřech profilovaných třídách, kde je účast na doučování dokonce vyšší (31,9 %). Důvodem může být, že tyto třídy mají aktivní učitele. Aktivita učitelů může být také jednou z příčin, proč je ŠD hojně využíváno, například paní učitelka na český jazyk v 8.A, (školní rok 2017/2018) a o rok později v 9.A (školní rok 2018/2019) vykávala nejvíce hodin doučování (Tabulka 18 Třídní knihy doučování). Aktivní byli i žáci z profilovaných tříd, někteří se sami hlásili k účasti na doučování, protože ho chápali jako příležitost k procvičení látky. Je vidět, jak je důležitá motivace k učení, podporovaná postojem rodin žáků. Někteří oslovení žáci se naopak nechťejí učit a je zbytečné nutit jim doučování, i když je bezplatné, protože by na ně nechodili. „Ale když je to tlak ze strany rodičů na výkon žáka a žák nechce, tam nepomůže ani Komenský.“ (ředitel). Také jsem se setkala s názorem „aby bylo vidět, že má syn zájem“ (Paní Dysortografová) nebo „když je to zadarmo, tak tam budeš chodit“ (Paní Důsledná). Z informací od učitelů vyplynulo, že výběr doučovaných (tedy těch, kterým bylo školní doučování nabídnuto) byl zcela v jejich kompetenci a že vybírali žáky bez ohledu na jejich socio-ekonomický status. Například dcera paní Důsledné využívá obě formy doučování, i když je rodina dobře finančně zajištěná. Učitelé také někdy školní doučování nabízeli, protože potřebovali doplnit počet žáků ve skupině. Opět se potvrzuje názor některých odborníků, že nabídka doučování může uměle stimulovat poptávku (např. Bray & Silová, 2006), tento názor vyjádřil během rozhovoru i pan ředitel (kapitola 4.3).

5.1.4 Vztah soukromého a školního doučování

Soukromé doučování je žáky i rodiči lépe hodnocené (známka od dětí 1,38) než doučování školní (známka 2,04). Důvodem může být nižší efektivita školního doučování, která vyplynula i z rozhovorů s rodiči, i únava žáků z dlouhé výuky či jejich malá motivace k doučování. Také proto dva ze tří žáků (kapitola 4.1.7) školní doučování opustili a obrátili

se na soukromé doučovatele. K soukromému doučování poskytovaném učiteli se škola staví zdrženlivě, i když jim ho nezakazuje.

Tabulka 27 *Srovnání obou typů doučování*

Soukromé doučování	Školní doučování
Individuální přístup k žákovi	Hromadné doučování (min. 3 žáci)
Probíhá většinou doma nebo u doučovatele.	Probíhá ve škole.
Čas záleží na domluvě, většinou v odpoledních a večerních hodinách.	Probíhá většinou hodinu před vyučováním nebo po vyučování.
Placené	Zdarma
Výběr doučovatele je složitý a občas bývá riskantní.	Doučuje prověřený učitel.
Probíhá dle individuálních potřeb žáka.	Probíhá nepřetržitě a pravidelně (16 lekcí).
Žák může hodinu odvolat.	Žák při neúčasti musí mít omluvenku.

5.2 *Faktory ovlivňující využití obou typů doučování*

Důvody, proč žáci vyhledávají doučování, jsou nejčastější zájem o nápravu nedostatků, zlepšení známek a příprava na přijímací řízení (Tabulka 22). Během rozhovorů s rodiči jsem pochopila, že role rodičů je při rozhodování o potřebě a formách doučování zcela klíčová. Učitelé mohou toto doučování pouze doporučit (či v případě školního doučování navrhnout), ale rodiče jsou těmi, kdo rozhodují o potřebě doučování, vybírají doučovatele a platí ho (v případě SD), a především motivují žáky, aby se chtěli učit. Nejdůležitějším faktorem, jestli budou děti usilovat o lepší prospěch i prostřednictvím doučování, je podle mého názoru socio-kulturní prostředí jejich rodiny a postoj jejich rodičů ke vzdělávání.

Na využití doučování mají také vliv faktory související se školou, které formulovali Šťastný a Walterová (2019) a píšu o nich v kapitole 2.8. Pokusím se shrnout, jak tyto faktory působí na zkoumané škole.

Charakteristika školy (velikost, umístění, vybavení): Škola patří mezi velké pražské školy a je standardně vybavená. V Praze je velká nabídka SD (individuální i agenturní), a proto je přístup k soukromému doučování snadný, ale můj výzkum ukázal, že na zkoumané škole je využití SD spíše nižší, než je v Praze obvyklé (např. Terreros, 2018).

(Subjektivně vnímaná) kvalita školy a výuky: Z dotazníku žáků i z rozhovoru s rodiči vyplývá, že určitá nespokojenost s kvalitou výuky na škole existuje, není však nijak výrazná. V dotazníkovém šetření uvedlo 13,8 % žáků, že se doučují kvůli nepochopení výkladu učitele (Tabulka 22). V rozhovorech s rodiči se nespokojenost s kvalitou výuky objevila jen okrajově (paní Nematematická – nepochopení Hejného metody, paní Bezproblémová – učitel se synovi dostatečně nevěnuje).

Realizované kurikulum: Kurikulum uplatňované na zkoumané škole je tradiční (Rámcový vzdělávací program), jeho rozsah odpovídá požadavkům kladeným na žáky během přijímacího řízení na střední školy. Během rozhovorů s rodiči nebylo zmíněno jako důvod doučování, že by škola v rámci běžné výuky dostatečně nepřipravovala na přijímací řízení.

Počet žáků ve třídě: Velikost tříd (cca 22-25 žáků ve třídě) je průměrná, navíc při výuce jazyků jsou třídy dělené na menší skupiny. Téměř 30 % žáků uvedlo, že se doučuje kvůli procvičení učiva (Tabulka 22), dalších téměř 14 % uvedlo, že neporozuměli výkladu učitele, lze tedy usuzovat, že velikost tříd může mít vliv na potřebu doučování, především u dětí, které potřebují více času k pochopení a procvičení látky.

Diferenciace, socio-ekonomické složení tříd a klima: Rozdělování žáků do tříd podle výkonnosti (třídy se zaměřením) má vliv na využívání obou typů doučování (SD, ŠD). Žáci z všeobecných tříd využívají ŠD častěji než žáci z profilovaných tříd, což je dáno tím, že především jim je toto doučování nabízeno. Dle mé zkušenosti také tito žáci pocházejí častěji ze sociálně hůře situovaných rodin, i když nijak významně, a nabídka bezplatného ŠD je pro ně dostupnější než SD. Dosti často však právě tyto děti, kterým je školní doučování především určeno, o něj nemají zájem, na rozdíl od dětí z tříd se zaměřením, které se aktivně do ŠD hlásí a berou ho jako možnost procvičování učiva. Překvapením pro mě bylo, že žáci ze všeobecných tříd bez zaměření častěji využívají i SD, což může ukazovat na jejich zájem o co nejlepší vzdělání nebo na skutečnost, že děti z tříd se zaměřením považují školní výuku za kvalitní a SD nevyhledávají.

Partnerství školy a poskytovatelů soukromého doučování: Škola, zastoupená svým vedením, se výrazně v nabídce či podpoře SD neangažuje, i když svým učitelům nezakazuje, aby ho poskytovali. Na škole však funguje jazykový kroužek, organizovaný soukromou agenturou, a občas se na nástěnce objevují i inzeráty s nabídkou SD, nejsou však nabízeny či doporučovány přímo školou (učiteli). Ředitel se domnívá, že SD nemá být organizované školou, pro žáky by ho měli zařizovat vždy rodiče. Ředitel bere ŠD jako možnost podpory žáků ze sociálně slabých rodin, ale dal by přednost jiné formě podpory, například v rámci řádné výuky.

Jednání učitelů ve vztahu k soukromému doučování: U části učitelů i u vedení školy je vidět jistý odpor k soukromému (placenému) doučování, někteří ho dokonce považují za neetické (kapitola 4.2.3, učitelka Jazyková). Všichni učitelé, kteří se zúčastnili výzkumu, přiznávají, že občas doučují žáky za peníze, ale výjimečně, hlavně děti známých, nebo jim doporučují jiné známé doučovatele. Vlastní žáky za peníze nedoučují žádní učitelé, uvědomují si rizika s tím spojená (tlak rodičů na zlepšení prospěchu). Všichni učitelé také občas doučují vlastní žáky zadarmo, ale jedná se jen o nárazové vysvětlování probírané látky. Po zavedení ŠD tato ochota mizí, učitelé už nejsou ochotni doučovat zdarma, odkazují žáky na ŠD.

Nabídka bezplatného doučování nabízeného školou: Bohužel jsem v mém výzkumu nezjišťovala, jaký byl rozsah soukromého doučování před zavedením školního doučování v roce 2017, ale předpokládám, že pro část žáků je ŠD jediná možnost, jak se doučovat. Myslím, že někteří žáci by se nedoučovali vůbec, kdyby jim to škola nenabízela, nabídka zde vytváří poptávku ("*Je to zadarmo, tak tam budeš chodit.*" – paní Důsledná).

5.3 Vliv soukromého a školního doučování na chod školy

Soukromé doučování na zkoumané škole probíhá nejčastěji formou občasného domácího doučování rodinnými příslušníky či individuálním doučováním mimo školu, není nijak rozsáhlé a do činnosti školy nijak nezasahuje. Využití SD je motivováno především přípravou na přijímací řízení, ale i nedostatky ve výuce. Program Šablony umožnil zavedení školního doučování, což hodnotí učitelé i rodiče kladně, především v něm vidí možnost doučování pro sociálně slabé děti. Po počátečním velkém zájmu část dětí toto doučování opustila a vrátila se k SD, především ty děti, které se připravovaly na přijímací zkoušky. Z rozhovorů s rodiči jsem pochopila, že se jim ŠD zdálo málo efektivní a příliš děti zatěžovalo na úkor jejich volného času. Děti rovněž doučovala jejich školní učitelka, takže

v případě, že žák nepřijímal její styl výuky, mu doučování nijak nepomohlo. Přesto pro některé děti bylo školní doučování přínosné, ty pomalejší si mohly procvičit látku, pro děti z chudších či jazykově odlišných rodin to byla vítaná možnost.

Program Šablony má i negativní stránky. Organizace doučování ve výukových blocích je považována učiteli za příliš svazující, příliš učitele i děti zatěžuje a je na úkor jejich volného času, některé zájemce může i odradit. Jako velký problém se ukázala povinnost nahrazovat zrušené hodiny. Povinný počet žáků na hodinách vyvolává poptávku i tam, kde není. Většina učitelek také už v budoucnu neuvažuje o dalším poskytování doučování zdarma. Nečekaným záparem programu Šablony je také zánik šachového kroužku, který na škole fungoval 38 let. V rámci Šablony je financován klub deskových her a logického myšlení, který je zdarma, a tak přetáhl žáky z kroužku šachů, který museli rodiče platit. Šablony tedy možná během 2 let zničí dlouholetou tradici.

Výhody školního doučování:

- Menší skupina než při výuce, možnost individuálního přístupu
- Není potřeba žádné dojíždění, probíhá ve škole
- Učitel, který děti zná a ví, jaké mají nedostatky
- Bezplatné

Nevýhody školního doučování:

- Hromadná výuka, i když v menším počtu než při běžné výuce
- Výklad od stejného učitele (někdy může být nevýhodou)
- Organizace ŠD (doba výuky těsně před vyučováním nebo po něm, povinná účast, nutnost nahrazování zameškaných hodin)
- Další zátěž pro učitele i děti, na úkor jejich volného času
- ŠD se zúčastnily i děti, které to nepotřebovaly
- Velká časová zátěž pro školu i učitele při přípravě ŠD, špatné finanční ohodnocení

5.4 *Co vypovídá stav SD a ŠD o zkoumané škole?*

Použijí-li metaforu stínu (Bray, 1999) a chápu-li doučování jako odraz školní výuky, mohu z výsledků výzkumu usuzovat na kvalitu výuky na zkoumané škole a identifikovat problémy, které se zde vyskytují.

Nevelký rozsah SD ukazuje, že rodiče považují výuku na škole za poměrně kvalitní. Zájem o školní doučování může znamenat, že část žáků na SD neměla peníze, tato zvýšená poptávka však může být také způsobena nabídkou bezplatného doučování („nabídka vytváří poptávku“) nebo žáci potřebují k upevnění znalostí a procvičení látky více hodin, než nabízí školní výuka. Někteří žáci vyhledali SD, protože jim nevyhovoval styl učitele (nepochopení výkladu učitele) nebo metoda výuky (Hejného metoda).

Stav doučování také může vypovídat o socio-ekonomickém statusu žáků školy. Jen malý počet žáků (2 %) uvedl, že si nemohou doučování dovolit kvůli penězům (graf 4). Žáci z tříd se zaměřením se doučují méně často než žáci ze tříd bez zaměření (kapitola 4.4.8) což ukazuje, že socio-ekonomický status žáků na škole není výrazně diferenciováný podle zařazení do tříd.

5.5 *Je doučování organizované školou přínosné?*

Ředitel i některé učitelky jsou přesvědčeni, že organizátorem doučování by neměla být škola, ale rodiče. Snahou školy by mělo být, aby výuka byla tak kvalitní, že doučování není potřeba, a znevýhodnění žáci by měli mít podporu už v rámci výuky. Doučování by mělo být zcela v kompetenci a režii rodin, problém nedostatku financí však skutečně může vést k nerovnosti v přístupu ke vzdělání, a proto je školní doučování přijímáno pozitivně, pokud pomáhá dětem s nízkým socio-ekonomickým statusem ohroženým školním neúspěchem. Na zkoumané škole ale využívají školní doučování všichni, kteří o něj mají zájem. Učitelé nemohou vybírat svoje žáky na základě ekonomické situace žáka, protože tento citlivý údaj škola nesleduje. Někdy učitelé nabízejí doučování, aby doplnili povinný minimální počet žáků v hodině (nabídka vytváří poptávku). Všichni aktéři školního doučování se rovněž shodují, že by toto doučování mělo mít jinou formu než povinnou docházku ve výukových blocích, protože tento model je velmi zatěžující pro žáky i pro školu a část zájemců to odradí. Ředitel by uvítal, kdyby škola měla na přímou podporu dětí dostatek financí, se kterými by

mohla škola sama nakládat. Nabízí se zřízení systému konzultačních hodin pro žáky nebo větší počet asistentů pedagogů ve třídách. Vzhledem k velkému zájmu žáků o přípravu na přijímací zkoušky by stálo za úvahu, zda by škola neměla nabízet tuto přípravu např. formou placeného kroužku, jehož cena bývá přijatelná i pro sociálně slabší rodiny (cca 500 Kč/pololetí) a v odůvodněných případech lze tuto platbu odpustit.

Má školní doučování smysl? Často se v odpovědích respondentů (rodiče, učitelé i vedení školy) ozývala otázka, jestli se doučování má stát součástí školní výuky. Rodiče, učitelé i vedení školy se shodují na tom, že by výuka měla být natolik kvalitní a cílená na specifické potřeby dětí, že by jakékoliv doučování nebylo potřeba. Objevil se i názor, že zavedením školního doučování přebírá škola odpovědnost rodičů, kteří se nyní nemusejí nijak angažovat ve vzdělání svých dětí. Přes mnohé výhrady je však tento projekt přijímán pozitivně všemi jeho aktéry, rodiči, učiteli i vedením školy.

5.6 Reflexe průběhu průzkumu

Ve školním roce 2017/18 jsem zahájila práci prvním pokusem sběru dat. Sestavila a distribuovala jsem dotazník, který byl určen všem žákům 2. stupně a jejich rodičům. Dotazníkové šetření se ukázalo problematické z pohledu distribuce i formulace otázek. Zjistila jsem, že distribuce dotazníků přes elektronickou žákovskou knížku není praktická, z celého 2. stupně (n=326) mi dotazník vyplnilo pouze 25 žáků. U rodičů již šlo o 113 respondentů a tato data jsem nakonec využila jako předvýzkum.

Hlavní výzkum na vybrané základní škole jsem prováděla v roce 2018/2019, rok po zavedení školního doučování (Šablony), formou dotazníkového průzkumu mezi žáky a rozhovorů s rodiči, učiteli a vedením školy. Druhý pokus s žákovským dotazníkem probíhal s dotazníkem na papíře a byl rovněž neúspěšný. Zjistila jsem, že žákům nevyhovuje ani tato forma dotazníku, protože špatně čtou a často nerozumí textu. Také formulace otázek byla pro některé žáky málo pochopitelná a již předem je demotivovaly dvě stránky velikosti A4 potištěné z obou stran. Po tomto testování jsem se rozhodla, že nejlepší distribuce žákům bude přes zpracovaný Google dotazník (třetí pokus). Tento dotazník nasměruje žáky na další skupinu otázek na základě jejich předchozích odpovědí. Výhodou také bylo, že žáci dotazník vyplňovali jako součást výuky, a tak jsem měla 100 % návratnost od oslovených žáků (n=247 z celkového počtu všech žáků 2. stupně, tj. 326 žáků). Hlavním problémem dotazníkového

šetření mezi žáky se staly mnou nejednoznačně formulované otázky, které mi znemožnily u některých otázek získat přesné odpovědi, hlavně u otázek na motivaci k doučování. Nejzajímavějším zdrojem informací se ukázaly osobní rozhovory s rodiči, učiteli a vedením školy, které jsem bohužel vedla až po provedení dotazníkového průzkumu mezi žáky. Na základě rozhovorů bych byla schopná lépe formulovat dotazníkové otázky a získat tím přesnější informace. Vzhledem k tomu, že ke mně byli rodiče zásluhou našich dobrých vztahů velmi otevření, jsou podle mého názoru tyto informace velmi zajímavé. U dotazníkového šetření jsem naopak zjistila, že je velice obtížné položit správnou otázku, která by měla jednoznačnou odpověď, a žáci ji často pochopili jinak. Proto jsou některé údaje ne zcela přesné, například jsem přesně nezjistila, kolik dětí se doučuje kvůli přijímacím zkouškám, protože do této odpovědi lze zahrnout i snahu o zlepšení prospěchu. Tyto nepřesné výsledky jsem ve své práci neuvedla.

6 Závěr

Výzkum, který jsem provedla na konkrétní základní škole, potvrdil, že nějakou formu doučování využívají téměř všichni její žáci. Na škole vedle sebe fungují oba typy doučování, soukromé i školní, ale ne ve velkém rozsahu, nejběžnější je stále doučování s rodinnými příslušníky. Škola soukromé doučování toleruje, ale nijak výrazně nepodporuje. Vedení školy je přesvědčeno, že výuka by měla být tak kvalitní, aby doučování nebylo potřeba, přesto škola v rámci projektu Šablony nabízí školní doučování, především dětem ze všeobecných tříd bez zaměření. Vstupem programu Šablony do vzdělávacího procesu se doučování stalo součástí činnosti školy. Existenci školního doučování jeho aktéři hodnotí spíše kladně, protože slabým dětem pomáhá a pro řadu dětí je to jediná možnost, jak získat doučování. Pro některé děti je to rovněž příležitost, jak lépe poznat učitele a ztratit obavy ze zkoušení, zlepšuje se tak jejich motivace k učení. Vedení školy i učitelé však mají dojem, že nabídka školního doučování do jisté míry snímá z rodičů odpovědnost za vzdělávání dětí a ponechává ji jen na škole. Forma školního doučování také nevyhovuje ani škole ani dětem, protože je pro ně velkou časovou zátěží na úkor volného času, navíc jen opakuje způsoby běžné výuky, i když pro menší počet žáků. Učitelé na ŠD oceňují, že mají tuto práci zaplacenou.

Soukromé i školní doučování je z velké části vyvoláno požadavky přijímacího řízení na SŠ, jak vyplývá z rozhovorů s rodiči (kapitola 4.1.2) i z důvodů, které uvádějí žáci (Tabulka 22). Obava z přijímacích zkoušek na SŠ žáky i jejich rodiče dlouhodobě stresuje a nutí je k různým formám doučování na úkor jejich volného času, žáci často mohou získat odpor k učení a jsou demotivováni.

Při výzkumné práci jsem si uvědomila, že motivace dětí, formovaná především jejich rodinným prostředím, hraje zásadní roli v přístupu k učení, a tedy i k doučování. Tato motivace, chuť poznávat, je lepší než strach z přijímacího řízení na SŠ a je podle mého názoru klíčovým faktorem pro úspěšnost celého procesu vzdělávání. Při rozhovorech s rodiči jsem zjistila, že postoj rodičů ke vzdělání je zásadní, protože rodiče v tomto období ještě do jisté míry rozhodují za své děti, a zároveň komunikují se školou. Významnou roli hraje socio-kulturní prostředí rodiny, ale také její ekonomický status, protože dobrá finanční situace umožňuje rodinám více investovat do vzdělání dětí i prostřednictvím kvalitnějšího doučování (viz paní Nematematická a firma Mathpoint).

Rozhovory s rodiči byly pro mou práci největším přínosem. Zjistila jsem, že sběr dat prostřednictvím dotazníkového šetření, obzvláště mezi dětmi, je velmi obtížný a je velmi složité formulovat otázku s možnostmi jednoznačných odpovědí. Během rozhovorů jsem naopak mohla klást otázky a ihned si ověřovat odpovědi, což vedlo k hlubšímu pochopení motivací, které rodiny přivedly k doučování.

Během výzkumu jsem sledovala stav doučování na konkrétní základní škole, jeho četnost, formy i důvody, které vedou žáky k zájmu o doučování. Zajímavým tématem dalšího výzkumu by mohl být rozšířený výzkum názoru a zkušeností žáků, tentokrát zkoumaného kvantitativními metodami, např. hloubkovými rozhovory.

Jako učitelka, která rovněž doučuje, jsem totiž zjistila, že i já se mohu při doučování něco naučit. Mohu vzít doučování jako zpětnou vazbu, jako odraz svých vlastních nedostatků ve výuce a můžu se pokusit o jejich odstranění. Výsledek doučování totiž vedle motivace žáků závisí i na kvalitách učitele – doučovatele, na zvolených metodách a strategiích. Věřím, že budu schopná toto poučení využít ve své učitelské praxi.

„Učením jiných učíme sebe.“ Seneca

7 Seznam použitých zkratk

SD – Soukromé doučování

ŠD – Školní doučování

SES – Socio-ekonomický status

8 Seznam tabulek

Tabulka 1 Integrace dětí se spu.....	19
Tabulka 2 Použité metody a zdroje informací	38
Tabulka 3 Schéma dotazníku pro žáky	39
Tabulka 4 Popis rodin	43
Tabulka 5 Přístup rodičů k doučování	44
Tabulka 6 Důvody, proč rodiče dětem oba druhy doučování zařizují	45
Tabulka 7 Důvody, proč rodiče dětem oba druhy doučování nezařizují	45
Tabulka 8 Souvislost využití soukromého doučování se školou	48
Tabulka 9 Forma doučování	51
Tabulka 10 Výdaje na doučování	52
Tabulka 11 Profil učitelů	58
Tabulka 12 Soukromé doučování poskytované učitelkami	59
Tabulka 13 Výzkumný vzorek žáků	68
Tabulka 14 Aktivita žáků v souvislosti se zaměřením třídy	68
Tabulka 15 Aktivita žáků v souvislosti s ročníkem (věkem) žáka	69
Tabulka 16 Pomoc se školou v souvislosti s ročníkem	70
Tabulka 17 Využívání ŠD a SD ve školním roce 2018/2019.....	71
Tabulka 18 Třídní knihy doučování.....	73
Tabulka 19 Pomoc se školou v souvislosti s pohlavím žáka	74
Tabulka 20 Využití SD dle pohlaví.....	75
Tabulka 21 Využití ŠD dle pohlaví.....	75
Tabulka 22 Důvody, proč se žáci doučují.....	76
Tabulka 23 Přehled SD v různě zaměřených třídách.....	78
Tabulka 24 Prospěch žáků ve třídách s různým zaměřením.....	78

Tabulka 25 Vzdělanostní aspirace žáků.....	79
Tabulka 26 Prospěchové průměry žáků z hlavních předmětů v souvislosti se zaměřením třídy	81
Tabulka 27 Srovnání obou typů doučování	89

9 Seznam grafů

Graf 1 Informovanost rodičů o nabídce ŠD.....	53
Graf 2 Zájem rodičů o ŠD	54
Graf 3 Domácí doučovatelé.....	70
Graf 4 Důvody proč se žáci nedoučují (SD, ŠD)	77

10 Literatura

- Bray, M. (1999). *The shadow education system: Private tutoring and its implications for planners*. Paris: International Institute for Educational Planning.
- Bray, M. (2003). *Adverse effects of private supplementary tutoring*. UNESCO:Institut Internacional de Planeamiento de la Education.
- Bray, M. (2009). *Confronting the shadow education system: What government policies for what private tutoring?* Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Bray, M. (2010). Researching shadow education: Methodological challenges and directions. *Asia Pacific Education Review*, 11(1), 3-13.
- Bray, M., & Silova, I. (2006). The private tutoring phenomenon: International patterns and perspectives. In I. Silova, B. Būdiene, & M. Bray (Eds.), *Education in a hidden marketplace: Monitoring of private tutoring*. New York: Open Society Institute., 27–40.
- ČŠI (2016). *TIMSS 2015. Národní zpráva*. Dostupné z <http://www.csicr.cz/html/timss/html5/index.html?&locale=CSY&pn=1>
- ČŠI (2018). *Sekundární analýza PISA 2015*. Dostupné z https://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Tematicke-zpravy/Sekundarni-analyza-Vliv-slozeni-tridy,-metod-uplat/PISA_2015.pdf
- Dang, H., & Rogers, F. H. (2008). The growing phenomenon of private tutoring: Does it deepen human capital, widen inequalities, or waste resources? *The World Bank Research Observer*, 23(2), 161–200.
- Gabal, I. & Vlček, P. (2010). *Východiska strategie boje proti sociálnímu vyloučení*. Praha. Dostupné z http://www.vzdelavaci-institut.info/?q=system/files/Vychodiska_strategie_boje_proti_socialnimu_vyloucenim.pdf
- Gabal, I. a spol. (2009). *Výzkum na téma Multikulturalita v zájmovém a neformálním vzdělávání*. Praha: Klíče pro život.
- Hamplová, D. & Katrňák, T. (2018). *Na vzdělání záleží*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hock, M.F., Pulvers, K.A., Deshler, D.D., & Schumaker, J.B. (2001). The Effects of an After-School Tutoring Program on the Academic Performance of AtRisk Students and Students with LD, *Remedial and Special Education*, 22, 179-186. Dostupné z: <http://diversity-project.org/wp-content/uploads/2015/05/The-Effects-of-an-After-School-Tut-article.pdf>
- Höschlová, M. (2012). *Rozsah a příčiny doučování na prvním stupni ZŠ*. (Diplomová práce). Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/95095/?lang=cs>
- Chramostová, B. (2014). *Rozsah a příčiny doučování v české primární škole*. (Diplomová práce). Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/124807/?lang=cs>
- Komenský, J. A. (1948). *Didaktika velká*. Brno: Komenium.
- Kraus, B. (2014). *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál.
- Maňák, J. (1995). *Nárys didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Mareš, J. (1998). *Styly učení žáků a studentů*. Praha: Portál.
- Mazáčová, N. (2014). *Vybrané problémy obecné didaktiky*, Praha: PedF UK.
- Misho, C. & Haag, L. (2002). Expansion and effectiveness of private tutoring. *European Journal of Psychology of Education* 2002, 18(3), 263-273.
- MŠMT (2014a). Přehled šablon a jejich věcný výklad. *Operační program – Výzkum, vývoj a vzdělávání Programové období 2014-2020*.
- MŠMT (2014b). Přehled šablon a jejich věcný výklad. *Příloha č. 3 výzvy*. Dostupné z http://www.msmt.cz/uploads/OP_VVV/vyzva_sablony_I/Avizo_kveten_2016/Prehled_sablon_avizo.pdf
- MŠMT, (2018). *Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele do roku 2018/2019*. Praha: MŠMT. Dostupné z: <http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>.
- MŠMT, (2019). *Informace o stavu zjednodušených projektů Šablony pro MŠ a ZŠ I*. Praha: MŠMT, Odbor administrace zjednodušených projektů.
- Myslivcová, K. (2018). *Soukromé doučování a jeho potenciál na Táborsku* (Diplomová práce). Dostupné z <https://vskp.vse.cz/eid/73245>.

- Novotná, G. (2015). *Reedukace formálních poznatků v matematice v prostředí individuálního doučování* (Diplomová práce). Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/79097>.
- Průcha, J. (2004). *Moderní pedagogika*. Praha: Portál.
- Průcha, J. (2005). České a finské výsledky vzdělávání: Komparace nálezů mezinárodní Evaluace PISA. *Pedagogická orientace*, 1, 2–9.
- Průcha, J. (2006). *Srovnávací pedagogika*. Praha: Portál.
- Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (2013). *Pedagogický slovník. Sedmé, aktualizované a rozšířené. vydání*. Praha: Portál.
- Solfronk, J., (1994). *Organizační formy vyučování*. Univerzita Karlova: Karolinum.
- Straková, J. & Greger, D. (2013). Faktory ovlivňující přechod žáků 5. ročníků na osmileté gymnázium. *Orbis scholae*, 7 (3), 73-85.
- Šťastný, V. (2014). Soukromé doučování a vzdělávací politiky v Evropě. *Pedagogická orientace*, 24 (3), 353–374.
- Šťastný, V. (2016). Klíčová témata a metody ve výzkumu soukromého doučování. *Orbis Scholae*, 10 (1), 35–62.
- Šťastný, V. (2017). *Fenomén soukromého doučování jako stínový vzdělávací systém v České republice* (Disertační práce). Praha: PedF UK.
- Šťastný, V., & Walterová, E. (2019). Vliv školy na využívání soukromého doučování. *Studia paedagogica*, 24, 51-78.
- Švaříček, R. & Šedřová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: Pravidla hry*. Praha: Portál.
- Taxová, J. (1991). Typologie žáka v díle J. A. Komenského. *Pocta Univerzity Karlovy J.A.Komenskému*. Praha: Univerzita Karlova-Karolinum.
- Terreros, B. (2018). Soukromé doučování z pohledu žáků českých základních škol; *e-Pedagogium* 3, 78-92.
- Ventura, A., & Jang, S. (2010). Private tutoring through the internet: Globalization and offshoring (Soukromé doučování přes internet: Globalizace a offshoring), *Asia Pacific Education Review*, 11(1), 59–68.

Vodáková, J., Černochová, M., & Rambousek, V. (2007). *Metodické pokyny pro zpracování diplomových prací, třetí upravené vydání*. Praha: PedF UK.

Wagnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie*, Praha: Portál.

Walterová, E. (2010). Recenze BRAY, M. Confronting the shadow education system. What government policies for what private tutoring? *Orbis scholae* 4(3), 132-142. Dostupné z https://www.cupress.cuni.cz/ink2_stat/dload.jsp?prezMat=111992

Walterová, E., Černý, K., Greger, D., & Chvál, M. (2010). *Školství, věc (ne)veřejná: názory veřejnosti na školu a vzdělávání*. Praha: Karolinum.

Citované zákony a legislativní dokumenty:

ČESKÁ REPUBLIKA, (2016). Vyhláška č. 27/216 Sb., *O vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných*.

11 Seznam příloh

Příloha 1: Dotazník pro rodiče (předvýzkum 2018)

Příloha 2: Dotazník pro žáky

Příloha 3: Získaná data od rodičů (předvýzkum 2018)

Příloha 4: Přepsané rozhovory

Příloha 5: Hodnocení žáků školního doučování

Příloha 6: Získaná data od žáků